

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA

Provozně ekonomická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

**VLIV REGIONÁLNÍ POLITIKY EU V ČESKU
A NĚMECKU NA ROZVOJ VENKOVSKÝCH OBCÍ
(PŘÍPADOVÁ SROVNÁVACÍ STUDIE)**

Autorka: Ing. Adéla Ševčíková

Školitelka: Doc. Mgr. Helena Hudečková, CSc.

Obor: Regionální a sociální rozvoj

Katedra humanitních věd

Praha 2010

OBSAH:

ÚVOD	3
CÍL A METODIKA PRÁCE	5
 KAPITOLA 1	
TEORETICKÁ VÝCHODISKA REGIONÁLNÍHO A RURÁLNÍHO ROZVOJE	9
1.1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA REGIONÁLNÍHO ROZVOJE	10
1.1.1. Neoklasické teorie	11
1.1.2. Neoliberální teorie	13
1.1.3. Polarizační teorie	14
1.1.4. Neomarxistické teorie	17
1.1.5. Institucionální směry	19
1.1.6. Shrnutí teorií regionálního rozvoje	21
1.2. APLIKACE TEORETICKÝCH VÝCHODISEK REGIONÁLNÍHO ROZVOJE NA RURÁLNÍ ROZVOJ	25
1.2.1. Vymezování rurálního prostoru jako fyzického a sociálního prostoru	25
1.2.2. Exogenní a endogenní rurální rozvoj	27
 KAPITOLA 2	
REGIONÁLNÍ POLITIKA EVROPSKÉ UNIE	32
2.1. POSTAVENÍ REGIONÁLNÍ POLITIKY V EVROPSKÉ UNII	33
2.1.1. Postavení hospodářské a sociální soudržnosti v dokumentech Evropských společenství	33
2.1.2. Orgány Evropské unie s vlivem na regionální politiku a rozvoj venkova	36
2.2. REGIONÁLNÍ POLITIKA EU V CHRONOLOGII	38
2.2.1. První etapa: 1958 - 1973	38
2.2.2. Druhá etapa: 1974 - 1985	40
2.2.3. Třetí etapa: 1986 - 1993	41
2.2.4. Čtvrtá etapa: 1994 - 1999	43
2.2.5. Pátá etapa: 2000 - 2006	44
2.2.6. Šestá etapa: 2007 - 2013	45
2.3. REGIONÁLNÍ POLITIKA EU A ROZVOJ VENKOVA	45

KAPITOLA 3

NÁRODNÍ REGIONÁLNÍ POLITIKA V ČESKU A NĚMECKU	50
3.1. REGIONÁLNÍ POLITIKA V ČESKU	50
3.1.1. Vývoj legislativního zabezpečení regionální politiky v Česku	50
3.1.2. Programové dokumenty regionální politiky v ČR (a jejich teoretická východiska)	51
3.1.3. Rozvoj venkova v rámci české regionální politiky	53
3.2. REGIONÁLNÍ POLITIKA V NĚMECKU	55
3.2.1. Vývoj a současná podoba regionální politiky v Německu	56
3.2.2. Teoretické koncepty v regionální politice Německa	57
3.2.3. Rozvoj venkova v rámci německé regionální politiky	58
3.2.4. Rozvoj venkova v Braniborsku	61

KAPITOLA 4

ANALÝZA VÝVOJE ČESKÉ A NĚMECKÉ VENKOVSKÉ LOKALITY	65
4.1. VÝVOJ ČESKÉ OBCE SVATÝ JAN POD SKALOU	66
4.1.1. Základní charakteristika obce Svatý Jan pod Skalou	66
4.1.2. Analýza participace na rozvoji lokality z hlediska aktérů a jednotlivých projektů	68
4.1.3. Dílčí shrnutí vývoje Svatého Jana pod Skalou	78
4.2. VÝVOJ BRANIBORSKÉ VESNICE GLASHÜTTE	81
4.2.1. Základní charakteristika sídla Glashütte	81
4.2.2. Analýza participace na rozvoji lokality z hlediska aktérů a jednotlivých projektů	83
4.2.3. Dílčí shrnutí vývoje Glashütte	91

KAPITOLA 5

SROVNÁNÍ VÝVOJE ČESKÉ A NĚMECKÉ VENKOVSKÉ LOKALITY.....	95
ZÁVĚRY.....	99
SEZNAM LITERATURY	105
SEZNAM PŘÍLOH	109

ÚVOD

Tato práce se věnuje vlivu působení regionální politiky na národní a nadnárodní úrovni na rozvoj venkovských lokalit v Česku a Německu. Konkrétní dopady regionální politiky jsou zkoumány na dvou případech, jedné české a jedné německé vesnici. Srovnávací případová studie české a původně východoněmecké vesnice je zaměřena na aktivní účast místního společenství na vlastním rozvoji právě s podporou dané národní a nadnárodní regionální politiky.

Regionální politika je nástrojem, který využívají evropské vlády postupně již od 30.let 20.století ke snižování regionálních disparit, tedy socioekonomických rozdílů mezi jednotlivými regiony, které mají dopad na život obyvatel. V průběhu 20.století byla přijímána mnohá teoretická východiska pro aplikaci regionální politiky. Zatímco některé teorie regionálního rozvoje řeší pouze následky regionálních disparit, jiné přístupy se snaží právě již o řešení samotných příčin. Stejně tak některé přístupy předpokládají přirozený vývoj společnosti směrem ke konvergenci, k vyrovnávání regionálních nerovností, zatímco většina teorií vychází z opaku, tedy z přirozené tendence společnosti ke tvorbě rozdílů. Podle toho také jednotlivé přístupy odmítají nebo přijímají nutnost vnější intervence státu. Samotná existence rozdílů, ať už mezi státy, regiony nebo mezi jedinci předznamenává tendenci ke snaze o jejich vyrovnání. Rozdíly se tedy stávají přirozeným „hnacím motorem“ vývoje jedince, regionu nebo celé společnosti (Blažek 1993).

Můžeme předpokládat, že rozdíly mezi regiony jsou pro jejich další vývoj v jisté formě a rozsahu žádoucí. Nástroje regionální politiky přicházejí na řadu až tehdy, pokud jsou regionální disparity takového rozsahu, že negativně ovlivňují život obyvatel daného regionu a obyvatelé regionu si nejsou schopni svou vlastní aktivitou a iniciativou sami pomoci, potřebují intervenci vyššího celku (státu či jiné národní či nadnárodní organizace).

Regionální politika na evropské úrovni prošla od svého institucionálního založení na přelomu 50. a 60.let 20.století několika vývojovými etapami. V nadnárodní úrovni v rámci EU¹ se regionální politika realizuje od roku 1968, kdy vzniká Generální ředitelství Komise Evropských společenství odpovědné za regionální politiku (DG

¹ Pro zjednodušení označování společenství evropských států, které se od roku 1992 nazývá Evropskou unií, bude používán tento název „Evropská unie“ (dále EU) pro všechna vývojová období této organizace. Pro vysvětlení uvádím, že základem současné Evropské unie jsou následující smlouvy: smlouva o založení Evropského společenství uhlí a oceli z roku 1951, Římské smlouvy o založení Evropského hospodářského společenství (EHS) a Euratom z roku 1957, Jednotný evropský akt z roku 1986, Maastrichtská smlouva z roku 1992, Amsterodamská smlouva z roku 1997 a Smlouva z Nice z roku 2001. Lisabonská smlouva z roku 2007 nahrazuje slova „Společenství“ nebo „Evropské společenství“ slovem „Unie“ v odpovídajícím mluvnickém tvaru, slova „Evropská společenství“ nahrazuje slovy „Evropská unie“ v odpovídajícím mluvnickém tvaru.

XVI)². Od roku 1974 mluvíme o druhé etapě regionální politiky. Je typická přístupem Velké Británie, Irska a Dánska, tudíž se prohlubují nejen rozdíly mezi státy, ale také mezi regiony. Proto v roce 1975 vzniká Evropský fond regionálního rozvoje, určený zejména regionům s převahou zemědělství a regionům postiženým strukturálními změnami v průmyslu. Ve třetí etapě (od 1986) se regionální rozdíly dále prohlubují přistoupením Řecka (1981), Španělska a Portugalska (1986). Spojením regionální politiky s částí sociální a zemědělské politiky vzniká (1988) tzv. strukturální politika za účelem odstranění nízké míry koordinace těchto tří politik. Jsou stanoveny její cíle a zároveň se zavádí střednědobé plánování. Třetí etapa bez větších změn přechází do čtvrté etapy (1994-1999). Jsou zachovány cíle strukturální politiky z roku 1988 a se vstupem dalších tří zemí v roce 1995 (Rakousko, Finsko a Švédsko) se rozšiřují o další specifický cíl. Od roku 2000 mluvíme o pátém období regionální politiky, ve kterém se zakotvuje délka regionálních programů na sedm let a dochází k transformaci dosavadních šesti cílů na tři. Toto období je jedinečné dosud největším rozšířením Evropské unie najednou o deset zemí včetně České republiky (dále ČR) a regionální, resp. strukturální politika se v souvislosti s ekonomickou vyspělostí přistupujících zemí opět stává velmi důležitým prvkem rozvoje. V době tvorby této práce se nacházíme v šestém období regionální politiky EU (2007-2013), které začalo vstupem Bulharska a Rumunska. Zároveň se opět pozměňují cíle strukturální politiky.

Regionální politika a později strukturální politika se zaměřuje mj. na regiony s převahou zemědělství. Protože zemědělství je spojeno téměř výhradně s venkovem, je důležité zmínit i významný dopad regionální politiky, resp. strukturální politiky právě na venkovský prostor, který tvoří specifický typ regionu ohroženého regionálními disparitami z důvodu společné socioekonomické aktivity venkovanů spojené se zemědělstvím. Zatímco do 90. let 20. století byla podpora zemědělcům vázána na podporu výroby a zvyšování produkce, v Agendě 2000 je již obsažen návrh, který směřuje od přímé podpory zemědělské produkce k „integrované rurální politice“ a spojuje tak dosavadní opatření s diverzifikací ekonomických aktivit zemědělců pro zlepšení jejich socioekonomické situace. Jsou to totiž právě zemědělci, kteří mají výrazně menší příjmy oproti jiným sektorům a riziko vzniku sociálních problémů je zde velmi vysoké.

² V kapitole 2.2. jsou analyzovány jednotlivé etapy vývoje regionální politiky EU. První etapa začíná již v roce 1958 spolu se vstupem v platnost tzv. Římských smluv, jejíž cíle směřují mj. k vyváženému růstu členských států (viz kapitola 2.1.1.). Již od této doby platnosti Římských smluv probíhá conceptualizace regionální politiky a její postupná institucionalizace, která vyvrcholila založením Generálního ředitelství pro regionální politiku v roce 1968.

CÍL A METODIKA PRÁCE

Cílem této práce je posouzení vlivu regionální politiky a jejích dopadů na rozvoj dvou konkrétních venkovských lokalit – obce Svatý Jan pod Skalou ve Středočeském kraji v ČR a vesnice Glashütte v německé spolkové zemi Braniborsko. Východiskem pro sledování, analýzu a následné posouzení je základní teoretický rámec principů regionálního rozvoje a jeho nástrojů zpracovaný v teoretické části práce, a studie rozvoje dvou lokalit z hlediska využití těchto nástrojů a hlavních aktérů rozvoje zpracovaný v empirické části práce. Posouzení sleduje záměr ohodnotit vliv regionální politiky jako exogenního prvku v rozvoji lokality na její samotný rozvoj. Proto jsou obě lokality sledovány jak z pohledu realizovaných projektů (podpořených z programů v rámci regionálních politik = exogenní prvek), tak z pohledu aktérů rozvoje lokality (endogenní prvek).

Práce je rozdělena do dvou částí – teoretický rámec a empirická část. Teoretický rámec bude nejprve obsahovat teoretická východiska regionálního/rurálního rozvoje, která se stávají základem koncepce a realizace regionální politiky. Následná analýza dokumentů o jednotlivých obdobích evropské regionální politiky bude vždy propojována s příslušným aplikovaným teoretickým konceptem (včetně použitých nástrojů regionální politiky). Dále bude vývoj regionální politiky v EU doplněn o konkrétní vývoj národních regionálních politik v Česku a Německu. V celé práci bude stále sledován jednak vliv působení na regiony obecně, jednak na specifický druh regionu – venkov.

Teoretická část práce je tudíž rozdělena do tří dílčích částí, z nichž každá obsahuje vždy dva bloky – zaměření na regiony obecně a zaměření na venkovský prostor. První část obsahuje analýzu základních teoretických přístupů k regionálnímu rozvoji. Pokud mluvíme o regionálním rozvoji ve venkovském prostoru, použijeme pojem rurální rozvoj. Protože existuje velké množství teorií, jež se zabývají regionálními disparitami na (užší) regionální, (širší) národní nebo dokonce celosvětové úrovni, podrobněji budou představeny pouze ty teorie, které se týkají regionálních disparit na úrovni regionální, tedy v užším prostorovém vymezení. **Druhá část** se věnuje představení regionální politiky EU v jejím chronologickém vývoji podle jednotlivých období s ohledem jednak na použitá teoretická východiska a jednak na exogenost, resp. endogenost přístupu k regionálnímu rozvoji. Specifický blok bude opět věnován venkovskému prostoru, tedy endogennímu a exogennímu pojetí rurálního rozvoje v rámci evropské regionální politiky. **Třetí část** obsahuje analýzu regionální politiky v Česku a Německu od jejích počátků k současnému období regionální politiky EU 2007-2013. I tady bude analýza regionálních politik v obou zemích obsahovat obecnou část a specifickou část, která zaměří pozornost na národní regionální politiky pro venkov.

Teoretická část práce vychází ze studia odborné literatury k danému tématu a bude doplněna technikou studia příslušných oficiálních dokumentů české i německé regionální

politiky. Pro zpracování teoretické části práce jsou využívány také oficiální dokumenty, které jsou dostupné pouze v elektronické podobě na webových stránkách příslušných orgánů. Protože jsou tyto dokumenty průběžně aktualizovány, v tištěné formě neexistují. Jedná se především o české a německé dokumenty související s politikou hospodářské, sociální a územní soudržnosti EU vykonávané na daném území. V teoretické části však bude využita nejen sekundární analýza dat, ale také technika rozhovoru. Pomocí této techniky bude konkretizována problematika rozvoje venkova v Braniborsku.

Empirická část práce sleduje dopady regionální politiky aplikované v Česku a Německu příslušně na rozvoj dvou konkrétních lokalit: obce Svatý Jan pod Skalou ve Středočeském kraji a vesnice Glashütte v Braniborsku. Obě lokality zvolily cestu rozvoje prostřednictvím cestovního ruchu, což dovoluje použít srovnávací metodu. Empirická část bude v případech obou sledovaných vesnic obsahovat: **a) základní charakteristiku obou lokalit, b) analýzu participace na rozvoji lokality z hlediska aktérů a jednotlivých projektů. Následně bude vývoj obou lokalit porovnán, a to s důrazem na pozitivní i negativní zkušenosti německé vesnice, které lze analogicky použít (přijmout či odmítnout) pro další rozvoj české vesnice. Transfer těchto zkušeností jako inspirace pro českou lokalitu bude součástí závěrů práce.**

Výběr obou zvolených lokalit pro empirickou část práce není náhodný. Autorka ve své disertační práci navazuje na svou diplomovou práci „Sociálně kulturní potenciály rozvoje venkovských obcí“ (případová studie jedné obce zaměřená na lokální identitu), která sledovala rozvojové potenciály v obci Svatý Jan pod Skalou. Vypracovaná charakteristika obce Svatý Jan pod Skalou byla základním měřítkem pro hledání podobné lokality v nových spolkových zemích Německa. Základními kritérii byla velikost a poloha vesnice a směr jejího rozvoje. Jedná se o malé nezemědělské lokality s počtem okolo sta obyvatel, o lokality blízko hlavního (nebo metropolitního) města a zaměřené na rozvoj cestovního ruchu. Ke hledání vhodné/podobné lokality v Německu autorka využila svého studijního pobytu na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Ve spolupráci s vedoucím referátu *Ländliche Entwicklung* (Rozvoj venkova) braniborského Ministerstva zemědělství, ochrany životního prostředí a prostorového uspořádání³ vytypovala dvě lokality – klášterní ves Chorin severně od Berlína a muzejní ves Glashütte jižně od Berlína. Po osobní návštěvě obou míst vybrala autorka jako vhodnější lokalitu pro srovnání vesnici Glashütte.

Základní rozdílnost obou lokalit, které si je autorka vědoma, spočívá v jejich administrativním uspořádání a s tím související samostatnosti, resp. nesamostatnosti obou vesnic. Zatímco Svatý Jan pod Skalou svou samostatnost znovu získal v roce 1990 (administrativním odloučením od obce Loděnice), Glashütte nejenže svou samostatnost nezískalo, dokonce v souvislosti s územní reformou probíhající v Braniborsku po roce

³ Jedná se o předchozí název současného Ministerstva pro venkovský rozvoj, životní prostředí a ochranu spotřebitele – viz následující kapitoly.

2000 bylo nucené se spojit v ještě větší celek (město Baruth/Mark)⁴. Tato skutečnost je jedním z důležitých faktorů rozvoje obou lokalit, který bude v empirické části sledován.

Technikami použitými v empirické části práce pro analýzu vývoje obou lokalit bude především technika polostandardizovaných rozhovorů se zástupci hlavních aktérů rozvoje v obou lokalitách. Další technikou, která bude využita, je zúčastněné i nezúčastněné pozorování. Tyto techniky budou doplněny o techniku studia místních a oficiálních dokumentů – kronik, výročních zpráv, formulářů žádostí o dotace a dalších. Technika studia dokumentů (kroniky, letáky, brožury apod.) a technika pozorování bude využita pro popis základní charakteristiky obou lokalit (historický kontext, popis lokality a jednotlivých památek aj.). Stejně techniky spolu s technikou polostandardizovaných rozhovorů budou použity pro analýzu participace na rozvoji lokality z hlediska aktérů a jednotlivých projektů. Hlavními studovanými dokumenty budou výroční zprávy, formuláře žádostí o dotaci nebo případné informační brožury. Polostandardizované rozhovory budou vedeny se zástupci hlavních aktérů rozvoje v obou lokalitách. Z analýzy realizovaných projektů, místních aktérů rozvoje a jejich zkušeností budou vycházet navazující dílčí návrhy dalšího rozvoje pro českou lokalitu.

V závěrech práce, resp. v obecnější rovině závěrů je kladen důraz na vyjádření podobností a odlišností sledovaných regionálních politik v obou zemích, přičemž toto srovnání se opírá o širší kontext vývoje národních regionálních politik Německa a Česka v rámci EU i v předcházejícím období.

Autorka předpokládá, že právě v období po roce 1989 došlo v obou vesnicích ke zvětšení rozdílů, pokud jde o dopad regionální politiky na lokální rozvoj, neboť německá lokalita vstoupila spolu se sjednocením Německa do EU a měla možnost se plnohodnotně zapojit do fungující německé i evropské regionální politiky. Na druhé straně česká lokalita se téměř až do současnosti⁵ rozvíjela za pomoci několika národních rozvojových programů. I z tohoto důvodu směřuje empirická část práce k inspiraci pro českou vesnici. Ta vyplyne ze zkušeností německé lokality s jednotlivými projekty a programy rozvoje (a především s jejich vlivem na lokální společenství), které se dají využít (přijmout či naopak odmítnout) pro rozvoj české lokality a bude tvořit konkrétní závěry práce.

Tato práce si tedy klade za cíl nejen posoudit vliv regionální politiky a jejích dopadů na rozvoj dvou konkrétních venkovských lokalit, ale také prakticky využít výsledků práce pro další rozvoj české lokality. Z tohoto důvodu závěry práce zahrnují transfer německých zkušeností do české obce. Tento praktický přínos práce autorka vidí

⁴ Více kapitola 4.2.1.

⁵ Česká republika se plnohodnotně zapojila do regionální politiky EU v roce 2004 spolu se vstupem do EU. V době před vstupem do EU byly v Česku využívány tzv. předvstupní programy (SAPARD a ISPA od roku 2000 a PHARE od roku 1990). Programy byly určeny především pro vytvoření institucionálních podmínek pro efektivní čerpání prostředků ze strukturálních fondů EU po vstupu Česka do EU (Centrum pro regionální rozvoj České republiky, <http://www.crr.cz/index.php?lssel=59>, cit. dne 20.5.2007).

především v dlouhodobém strategickém plánování rozvoje obce Svatý Jan pod Skalou. Relativní podobnost obou obcí umožňuje stávající německé zkušenosti využít v dalším rozvoji obce a v následném plánování investičních i neinvestičních projektů nejen obce samotné, ale i jednotlivých aktérů rozvoje. Tato práce bude tedy sloužit i jako základ pro aktualizaci Plánu obnovy obce Svatý Jan pod Skalou, který představuje strategický plán rozvoje obce.

KAPITOLA 1

TEORETICKÁ VÝCHODISKA REGIONÁLNÍHO A RURÁLNÍHO ROZVOJE

Než přistoupíme k představení jednotlivých teoretických přístupů k regionálnímu rozvoji, je třeba přiblížit samotný objekt regionálního rozvoje, tedy **region** jako pojem. Podstata vymezování regionů tkví v rozdělení zemského povrchu do jednotek podle určitých kritérií. Nelze jednoznačně vyslovit jednu definici regionu, která by platila všeobecně. Nalezneme jich celou řadu, protože pojem region je používán v různém smyslu a v různých oblastech lidské činnosti. Wokoun (Kolektiv autorů 2004:65) tento problém překonává tím, že region označuje jako komplex vznikající regionální diferenciací krajinné sféry. Obecně platí, že region představuje územní jednotku, kterou spojuje geografická, historická, kulturní, sociální nebo hospodářská podobnost (a jejich kombinace). Nelze však hovořit o regionu pouze v rámci území jednoho státu. Například některé administrativní hranice současné Evropy jdou napříč historickým územím, které spojuje společná minulost trvající mnoho staletí. Proto vznikají Euroregiony, příhraniční území dvou nebo více států, které spojuje zájem jejich obyvatel o dosahování společných cílů, návrat ke společné historii, ale také snaha o navázání (přeshraniční) spolupráce v „uměle“ rozděleném území⁶.

Z hlediska struktury regionu mluvíme o tzv. homogenních regionech, které se vyznačují stejnorodostí svých vlastností ve všech kritériích, která jsme vybrali ke konstrukci regionu, a nehomogenních regionech, které se vyznačují různorodostí svých vlastností, ale funkční jednotností (tamtéž:67). Za homogenní regiony lze označit zpravidla území vymezená jen dle fyzicko-geografických kritérií. Zvolíme-li socioekonomická kritéria ke konstrukci regionů, vymezíme téměř s jistotou heterogenní regiony. A protože vymezování regionů podle jiných než pouze fyzicko-geografických faktorů má dnes stále větší význam, můžeme říci, že region je sociálně konstruovaný – jsou to lidé, kteří svou činností ovlivňují a stanovují (konstruují) kritéria, která jim slouží k vymezování území nazývaných regiony.⁷

Pro potřeby regionální politiky EU vytvořil EUROSTAT v 80.letech 20.století a později zavedl klasifikaci regionů známou pod zkratkou NUTS (*La Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques*). Slouží především lepším možnostem porovnávání regionů v evropském území mezi sebou a vymezování regionů, které si v rámci regionální politiky zasluhují pomoc. Vymezují se regiony s tzv. objektivními handicapy,

⁶ Ukázkovým příkladem může být v ČR například Euroregion Šumava, jehož území je napříč rozděleno státní hranicí mezi Českem a Německem. Toto území však vyznačuje geografická jednotnost (pohoří), historická jednotnost (sudetské území ovlivněné přemyslovskou kolonizací a zejména kolonizací po třicetileté válce s významným podílem německého obyvatelstva), částečně kulturní, sociální a hospodářská jednotnost (převládalo zde chudé obyvatelstvo živící se převážně sklářstvím a lesnictvím).

⁷ Jak dále uvidíme v oddílu 1.1., teoretická východiska regionálního rozvoje představují koncepty, které jsou opřeny o ekonomické faktory, přičemž některé z nich uvažují o dalších a to socioekonomických či užších sociálních vlivech na uvažovaný rozvoj regionů.

tedy takové, které se nacházejí v tíživé situaci, ze které si jejich obyvatelé nemohou sami pomoci. Tyto objektivní handicapy jsou dané vnějšími podmínkami (zejména ekonomickými, ale i geografickými, demografickými či sociokulturními), nejsou zaviněné obyvateli regionu. Nejdůležitější jednotkou z hlediska regionální politiky EU je jednotka NUTS 2 (území o velikosti přibližně 0,8-3 miliony obyvatel). Tato území v jednotlivých zemích EU vycházejí z územně správního uspořádání země, nemusí s ním však být totožná. Územní jednotka velikosti NUTS 2 je pro výkon regionální politiky celé EU optimální ze dvou důvodů. Na jedné straně jsou to území dostatečně velká pro to, aby byla rozeznatelná na celoevropské úrovni, a to i pouhým okem při pohledu na mapu EU rozdělenou na regiony tohoto typu. Je tedy možné relativně snadno porovnat jednotlivé regiony mezi sebou, protože jejich počet není tak vysoký⁸. Na druhou stranu je území regionu NUTS 2 dostatečně malé na to, aby řídicí orgány mohly dobře znát vnitřní situaci regionu (platí hlavně pro státy s vysokou hustotou obyvatelstva)⁹. Vedle úrovně NUTS 2 se více využívá i úroveň NUTS 3.

V ČR se národní regionální politika aplikuje na úrovni menších regionů, v evropské klasifikaci jde o úroveň LAU 1. Právě na této úrovni sledování (bývalých správních okresů) se v největší míře projevuje existence výrazných socioekonomických disparit v regionální struktuře ČR, na úrovni regionů soudržnosti (NUTS 2) nebo krajů (NUTS 3) není územní diferenciací podle většiny sledovaných ukazatelů tak výrazná a nevystihuje dostatečně regionální problémy (www.strukturalni-fondy.cz).

1.1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

Teorie regionálního rozvoje často nevznikaly prvotně jako „regionální teorie“, ale jako „regionální verze“ obecnějších ekonomických teorií, které se zabývají problematikou rozvoje a zaostávání z celosvětového hlediska (Blažek, Uhlíř 2002:11). Charakter přijímané regionální politiky je potom závislý především na přijímané ekonomické teorii, ale i na typu problémových regionů (Blažek 1993:122). Před přiblížením regionální politiky EU, Česka a Německa tedy představíme základní teoretické přístupy k regionálnímu rozvoji. V následujícím popisu jednotlivých teorií regionálního rozvoje jsou z nich vybírány k pojednání takové teoretické přístupy, které se regionální politiky EU, Česka nebo Německa přímo týkají. Další jsou pouze vyjmenovány.

⁸ V EU27 je 271 regionů NUTS 2 (http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nuts/introannex_regions_de.html, cit. dne 20.5.2009).

⁹ Například ve srovnání České republiky a Švédska zjistíme, že oba státy mají 8 regionů typu NUTS 2, a to přesto, že Švédsko má rozlohu 449 964 km², tedy téměř šestkrát větší než ČR. To znamená, že jeden region tohoto typu ve Švédsku zaujímá plochu jen o něco menší než je celá Česká republika. V ČR jsou regiony typu NUTS 3 tvořeny kraji, NUTS 2 neboli tzv. regiony soudržnosti tvoří jeden až tři spojené kraje.

1.1.1. Neoklasické teorie

První skupinu teorií regionálního rozvoje tvoří modely vycházející z obecné ekonomické neoklasické teorie. Tyto teorie stojí u počátků teorií regionálního rozvoje, pro své zjednodušující předpoklady však byly záhy opuštěny a nahrazeny jinými teoriemi.

Neoklasické teorie jsou zaměřeny na analýzu chování jednotlivců a firem, zejména jejich reakcí na změnu poptávky. Zabývají se tedy hlavně mikroekonomickými aspekty. Vycházejí ze základních, realitu značně zjednodušujících předpokladů - plná konkurence na trhu (splnění podmínek dokonalé soutěže), neexistence exportu a importu, předpoklad racionality aktérů (*homo economicus*) a jejich dokonalá informovanost, dokonalá mobilita výrobních faktorů (a jejich uvažovaná homogenita), jež společně vedou k dosažení stavu tržní rovnováhy, při níž se plně využívají všechny zdroje (Blažek, Uhlíř 2002:42). Předpoklad, že tržní rovnováhy je dosaženo v případě plného využití zdrojů, znamená, že celková produkce závisí na velikosti zdrojů (počtu obyvatel a technickém pokroku, přičemž oba jsou považovány za dané). Proto bývají neoklasické modely označovány za nabídkově omezené (Blažek 1993:123).

Základní myšlenkou neoklasických teorií je předpoklad samovolného dosahování rovnovážného stavu, tedy volného působení tržních sil bez státních zásahů. Dochází však k podcenění jedné ze základních tendencí reality vedoucí k tvorbě dalších a dalších nerovností (Blažek 1993). Případné (regionální) ekonomické problémy vznikají díky nedostatku určitého výrobního faktoru v území. „V době neoklasických teorií“ byly regionální problémy připisovány nedostatečné mobilitě jednoho z výrobních faktorů – pracovních sil. Ačkoli principiálně neintervencionistické, neoklasické teorie tak podporovaly svými opatřeními zvyšování mobility pracovních sil.

Za vůbec nejstarší z neoklasických teorií regionálního rozvoje (a teorií regionálního rozvoje vůbec, někdy dokonce považovaných za předchůdce regionálních teorií) lze považovat tzv. **lokalizační teorie**, které se snaží o vysvětlení faktorů ovlivňujících lokalizaci ekonomických aktivit. Lokalizační teorie rozlišují čtyři základní směry (Blažek, Uhlíř 2002):

- snahu o vysvětlení lokalizačních rozhodnutí jednotlivých firem (dle tzv. lokalizačních faktorů jako je naleziště surovin, cena pracovní síly, dopravní náklady)¹⁰,

¹⁰ Odborná literatura, která se zabývá problematikou lokalizace ekonomických aktivit v prostoru, rozlišuje a vyjmenovává tzv. tvrdé a měkké lokalizační faktory. Tvrdé faktory jsou kvantifikovatelné, přímo ovlivňující ekonomické výsledky podniku a mohou být přímo neoddiskutovatelnou podmínkou lokalizace podniku (zdroj vody pro elektrárnu). Zahrnují infrastrukturní faktory (dopravní spojení, ceny energií, dopravní náklady, komunikace, odpady), státní podporu, daně, přístup k produkčním faktorům, mzdové náklady, možnosti odbytu. Měkké faktory nemají přímý vliv na ekonomické výsledky podniku, přesto stále větší vliv na rozhodování o umístění podniku. Zahrnují faktory s vlivem na podnik (celkové hospodářské klima regionu, přístup orgánů veřejné správy aj.) a faktory s vlivem na osoby (stav životního prostředí, možnosti vzdělání, odpočinku, trávení volného času, celkové klima ve společnosti aj.). V rámci lokalizačních teorií byl A. Weberem zaveden pojem „aglomerační úspory“, které tvoří zvláštní příklad vnějších úspor. Aglomerační úspory jsou dosahovány díky blízkosti jiných firem, úspory mohou

- zkoumání vzájemné závislosti lokalizačních rozhodnutí různých firem (vychází z předpokladu, že i malé firmy se budou přirozeně snažit dosáhnout pozice monopolu alespoň na malém území),
- vliv subjektivního vnímání aktérů na lokalizační rozhodnutí a
- vysvětlení celkového uspořádání ekonomiky v prostoru jako celku.

K nejznámějším teoriím tohoto čtvrtého typu patří **Christallerova teorie centrálních míst**, která vychází ze dvou základních faktorů. Prvním je maximální vzdálenost, ze které je zákazník ochoten dojet pro zboží a druhým je minimální nutná velikost trhu. Systém prostorového uspořádání dle Christallera vychází z rozdělení prostoru do pravidelných nepřekrývajících se šestiúhelníků, jejichž centrum (středisko) je umístěno uprostřed¹¹.

Mezi další teorie spadající do skupiny neoklasických teorií regionálního rozvoje patří také jednosektorové a dvousektorové modely růstu a teorie růstového účetnictví.

Při aplikaci této teorie regionálního rozvoje na rozvoj **venkovského prostoru** si uvědomme základní předpoklady neoklasických teorií. Jako podmínku rozvoje regionu staví tyto teorie dokonalou mobilitu všech výrobních faktorů a případné regionální nerovnosti vidí právě v nedostatku určitého faktoru v území. Ziegler (Ziegler in Jehle 1998) tvrdí, že regiony ztrácejí svůj ekonomický význam, pokud se přesunou jinam produkční faktory, protože ekonomický růst regionů závisí na míře jejich růstu. Při zohlednění všech těchto předpokladů lze dojít k přesvědčení, že venkov se při aplikaci teorií regionálního rozvoje tohoto typu nemůže příliš rozvíjet, protože nedisponuje dostatečným množstvím kapitálu. Kapitál i práce jsou přirozeně alokovány do městského

být ve třech směrech: sdílení pracovního trhu, šíření technologií blízkých firem a společné využívání specializované infrastruktury a specializovaných dodavatelů (Blažek, Uhlíř 2002).

¹¹ Z Christallerovy teorie centrálních míst vycházela i v České republice ne příliš vydařená koncepce střediskového uspořádání obcí. Tato koncepce vznikla v roce 1967 a její podstatou bylo soustřeďování občanské a technické vybavenosti do vybraných sídlišť s cílem zajistit obyvatelstvu optimální životní prostředí při respektování ekonomických aspektů výstavby a provozu potřebných zařízení, které by odpovídalo tehdejší tendencím koncentrace průmyslové a zemědělské výroby. Podle této koncepce byla sídla zařazena do tří stupňů:

- a) středisková sídliště
 - I. stupně, střediska místního významu (zajišťovala pro své zázemí služby nadmístního významu, v oblasti zdravotnictví – obvodní, zubní, dětský aj. lékař, školství – úplné základní, kultury aj.): 833 obcí, z toho 169 měst
 - II. stupně obvodního významu (zajišťovala nejdůležitější nabídku pracovních příležitostí a úplný komplex služeb městského charakteru): bývalá okresní města a dalších 99 měst
 - III. stupně oblastního významu (soustřeďovala nejvyšší typy zařízení občanské vybavenosti): všechna tehdejší krajská města a 6 dalších měst (=současná krajská města)
- b) ostatní sídla, která neměla střediskový význam, byla rozdělena na sídliště - trvalého významu, dočasný významu, ostatní sídliště. Zařazení obcí do jednotlivých typů sídel nestřediskového významu probíhalo s ohledem na velikost sídla, jeho umístění v aglomerovaném území a struktuře sídel v regionu.

prostoru, pouze půda je z podstaty soustředěna do venkovského prostoru.¹² Konkrétní opatření regionální politiky inspirované těmito přístupy, která stimulují mobilitu pracovních sil z regionů postižených socioekonomickými disparitami do regionů vyspělejších, také venkovu příliš nepřejí. Venkov (coby region více ohrožený regionálními disparitami) těmito opatřeními ztrácí jeden ze svých nejdůležitějších rozvojových potenciálů – lidský kapitál. Lidé ztrácí kontakt se svým regionem, kde jsou zakořeněni, ztrácí se jeden ze základních prvků rozvojového potenciálu – lokální identita, tedy pocit sounáležitosti a důvěry v místo, kde žijí.

1.1.2. Neoliberální teorie

Neoklasické modely regionálního rozvoje byly pro své silně zjednodušující a realitě odporující předpoklady brzy opuštěny. V 90. letech 20. století došlo k jistému znovuoživení tohoto teoretického směru prostřednictvím neoliberálních teorií (Blažek 1999). Mezi neoliberální modely regionálního růstu řadíme teorie **nové ekonomické geografie** (zahrnují dílčí teorie **path dependence**, **teorie endogenního růstu** a **novou teorii obchodu**) a **novou teorii růstu**. Hlavním cílem teorií nové ekonomické geografie je zjištění rozsahu, v jakém různé tržní struktury (monopol či dokonalá konkurence) a technologické podmínky působí jako aglomerační mechanismy, dále zjištění, zda finanční či technologické externality více přispívají k aglomerizaci, a nakonec vytváření ekonomických modelů aglomeračních výhod a externích úspor (Bresschi a Lissoni in Blažek, Uhlíř 2002). Protože vytváření matematických modelů předpokládá zahrnování pouze kvantifikovatelných proměnných, řada sociálních a jiných nekvantifikovatelných charakteristik se nebere v potaz a jsou považovány za nepodstatné.

Narozdíl od neoklasických připouští neoliberální modely, že technologie mají endogenní povahu a jejich rozvoj zásadně ovlivňuje budoucí rozvoj regionu například ve formě úzké specializace (může být jak výhodou, tak nevýhodou). Zdůrazňují také význam lidských zdrojů a iniciativy jednotlivců pro rozvoj regionu včetně tzv. pozitivního očekávání, které ovlivňuje tvůrčí atmosféru v regionu a usnadňuje dosažení dalšího úspěchu.

Z teorií nové ekonomické geografie jmenujme model **path dependence** (teorie závislosti na zvolené cestě). Vychází z toho, že náhodná událost v historii může mít vliv na lokalizaci ekonomických aktivit v prostoru nebo na zlom ve zvolené cestě a tím na dosažení nějakého konečného stavu rovnováhy. Předpokládá, že existuje více rovnovážných stavů a náhodné jevy nebo kumulativní mechanismy ovlivňují, kterého

¹² Při předpokladu, že venkov definujeme jako soubor venkovských obcí, pak v Evropské unii žije cca pětina obyvatel na venkově, který zaujímá přibližně čtyři pětiny plochy EU. Zpráva Organizace spojených národů World Urbanization Prospects uvádí, že na celém světě žije 48% obyvatel ve městech a 52% na venkově, z toho ve vyspělých regionech 75% obyvatel žije ve městech, v méně vyspělých regionech 42% obyvatel ve městech a v nejméně vyspělých regionech žije pouze 26% obyvatel ve městech (OSN: 2004).

z nich bude dosaženo. Záleží na tom, jaká byla zvolená lokalita v počáteční fázi, protože tato lokalita postupem času aglomeračními výhodami posiluje svou pozici.

Základem druhé z výše jmenovaných teorií - **nové teorie růstu** - je myšlenka, že každý region a stát má jiný stav rovnováhy, ke kterému směřuje a který závisí na technologické úrovni a behaviorálních charakteristikách. Předpokládá, že jsou skupiny států či regionů (tzv. konvergenční kluby) s podobným stavem rovnováhy, ke kterému směřují. Základním pojmem je zde tzv. podmíněná beta-konvergence. Znamená, že tempo růstu regionální ekonomiky je tím rychlejší, čím je její aktuální stav vzdálenější od rovnovážného stavu.

Neoliberální teorie již zásadně pracují s lidskými zdroji jako výrazným rozvojovým potenciálem regionu. Lidské zdroje a iniciativa jednotlivců „slibuje“ **venkovskému prostoru** lepší možnosti rozvoje než například technologie (jako zdroj, o kterém tyto teorie uvažují), které jsou více spojeny s městským prostorem. Lidská iniciativa a participace občanů na rozvoji lokality je více spojována s venkovským prostorem. Výzkumy dokazují (např. Český venkov 2003), že aktivity tohoto typu (ve formě členství ve spolcích jako výrazném nositeli společenského života ve venkovských obcích, účasti na společných akcích při úklidu obce aj.) jsou významné právě zejména pro venkovské obce, u některých ukazatelů dokonce míra participace stoupá s klesající velikostí obce.

1.1.3. Polarizační teorie

Polarizační teorie, někdy také jmenované jako **teorie jádro-periferie**, vycházejí z klasického keynesiánského pojetí ekonomiky, které klade důraz na analýzu makroekonomických veličin, zejména objemu produkce, míry zaměstnanosti a úrokových sazeb. Ekonomické problémy narozdíl od neoklasických teorií nejsou spatřovány v nedostatku jednoho z výrobních faktorů, ale v nedostatečných investicích do určitých oblastí (ať už geografického nebo ekonomického druhu). Řešení problémů pak spočívá ve snaze o dosažení rovnosti objemu úspor a investic při zajištění stabilní vysoké spotřeby. Vláda by proto měla intervencemi zvyšovat celkovou poptávku po zboží. Rovnováha trhu se předpokládá pouze při zmiňované rovnosti úspor a investic v ekonomice, k čemuž však ve skutečnosti nedochází, takže většina keynesiánských teorií předpokládá tendenci vývoje k divergentnímu stavu.

Zatímco dříve jmenované neoklasické teorie předpokládají vyřešení problémů nezaměstnanosti samoregulačními schopnostmi trhu (vývoj regionů samovolně směřuje v rovnovážném stavu), keynesiánské teorie řeší otázku nezaměstnanosti ovlivněním velikosti produkce. Vysoká nezaměstnanost je způsobována nízkou mírou výroby, která je způsobena nedostatkem poptávky po zboží a tudíž nízkou produkcí. Je tedy třeba stimulovat poptávku, která zvýší míru nabídky a tím vzroste výroba a klesne

nezaměstnanost. Význam poptávky předznamenává také důležitou roli exportu zboží a služeb z regionu (zatímco zjednodušující neoklasické teorie o existenci exportu neuvažují). Dalším důležitým prvkem keynesiánských teorií vedle důrazu na poptávku je koncept multiplikátoru neboli následných reakcí ekonomiky na určitý impuls. Princip multiplikátoru, který se stal klíčovým pro řadu teorií regionálního rozvoje, vychází z předpokladu, že každé výdaje jsou současně příjmem někoho jiného, tudíž že s rostoucími příjmy se zvyšuje i spotřeba. Znamená to, že jeden výdaj se může několikrát opakovat, i když postupně slábne jeho velikost. Hrozí však přecenění významu multiplikačního efektu pro rozvoj regionu (podle Blažek 1993).

Polarizační teorie vycházejí z předpokladu, že v průběhu hospodářského vývoje nedochází k vyrovnávání rozdílů, ale naopak k neustálému prohlubování nerovností mezi regiony (polarizace). Pracují dichotomicky s regiony rozvíjejícími se, vyspělými, úspěšnými na jedné straně a regiony stagnujícími, zaostalými nebo neúspěšnými na straně druhé. Neberou v potaz skutečnost, že se většinou v každém okamžiku vyskytují regiony ve všech vývojových fázích, od těch s největšími problémy až po stabilizované vyspělé regiony. Předpoklad tendence k neustálé divergenci si vynucuje aplikaci politik, které tyto rozdíly snižují a otupují. Samotná existence tržní nerovnováhy stejně jako velikost poptávky po zboží vyráběném v regionu jsou dle autorů těchto teorií klíčové pro další rozvoj regionu.

Mezi významné v dané skupině teorií patří **teorie růstových pólů, kumulovaných příčin, nerovnoměrného rozvoje, polarizovaného rozvoje a teorie exportní základny**.

Perrouxova **teorie růstových pólů** (pro regionální problematiku nazývána jako **teorie růstových center a růstových os**) je založena na existenci hnacího odvětví v regionu, jehož vazby na ostatní (hnaná) odvětví v regionu zajišťují ekonomický rozvoj. Právě regiony, ve kterých je takovéto hnací odvětví zastoupeno, mají předpoklady k rychlejšímu rozvoji než ostatní regiony, ve kterých jsou zastoupena „pouze“ ostatní odvětví.¹³ Překonávání regionálních disparit se předpokládá lokalizací nových závodů hnacích odvětví do zaostávajících regionů a tím překonávání rozdílů v ekonomické struktuře regionů. Nepříliš přesvědčivé výsledky aplikace těchto teorií jsou spatřovány v přecenění multiplikačního efektu a vztahu hnacího odvětví k ostatním, v nerozlišení mezi přirozeným a umělým centrem rozvoje a v zanedbání změny celého sociálního prostředí postiženého regionu.

Teorie kumulovaných příčin, jejímž autorem je G. Myrdal, vychází z konceptu oběžné kumulativní kauzality, který předpokládá, že pokud jsou faktory zaměřeny jedním směrem, tak změna jednoho faktoru způsobí i změnu orientace dalších faktorů takovým způsobem, že tyto sekundární změny posilují prvotní změnu, kumulují se.

¹³ Za hnací odvětví Perroux považuje automobilový průmysl, ocelářství a chemii.

V aplikaci na regionální vývoj to znamená, že jakmile se jeden region vyvíjí rychleji než ostatní regiony (z důvodů výhod v oblasti geografické, sociální nebo ekonomické), budou se rozdíly mezi tímto a ostatními regiony i nadále zvětšovat. Tyto změny jsou způsobeny zejména aglomeračními efekty. Kaldor (Kaldor in Blažek, Uhlíř 2002) považuje za klíčové pro další růst vyspělých regionů také větší rozdíl v produktivitě práce mezi vyspělými a zaostalejšími regiony než v úrovni mezd. Tím se stává pracovní síla ve vyspělých regionech relativně levnější a je spolu s rychlejší obměnou technologií ve vyspělejších regionech jednou z příčin tzv. růstové spirály, tedy mechanismu působení kumulativních příčin na rozvoj regionů. Vývoj regionálních rozdílů probíhá přibližně ve třech fázích dle Gaussovy křivky s tím, že konečný stav rozdílů mezi regiony je pravděpodobně vyšší než původní regionální disparity. Myrdalova teorie kumulovaných příčin se jako jedna z prvních snaží o multidisciplinární přístup k řešení regionálních disparit a spojuje ekonomické problémy v regionech s problémy sociálními.

A. Hirschman ve své **teorii nerovnoměrného rozvoje** považuje za hlavní příčinu regionálních rozdílů přirozenou nerovnoměrnost ekonomického vývoje regionů, umocněnou procesem koncentrace a specializace. Nepřijímá názor, že zaostalost může být důsledkem nějakého chybějícího faktoru, ale naopak podporuje aktivizaci stávajících zdrojů, nalézání skrytých nebo špatně využívaných zdrojů rozvoje. Největší potenciál růstu vidí v rozvoji zdrojů, které se jejich používáním množí (např. kapitál nebo lidské dovednosti) a kterých je zpočátku nejméně. Cesta k rozvoji spočívá v nalezení tzv. brokera, katalyzátoru, který propojí všechny místní zdroje a uvede je na cestu rozvoje. Hirschman je přesvědčen, že je nutné nejprve investovat do výroby než do potřebné infrastruktury, protože rozvoj výroby nutně vyvolá tlak na výstavbu infrastruktury, kdežto naopak tomu být nemusí. Důležitým příspěvkem k regionální politice je snaha zakládat regionální centra nebo póly růstu, které se stanou jádrem dalšího rozvoje regionu. K ekonomickému růstu sice nedochází všude stejně, ale pokud je růst v růstovém centru jednou nastartován, rozšíří se rychle do okolí.

Teorie polarizovaného vývoje J. Friedmanna představuje rozpracovanější teorii nerovnoměrného rozvoje. Vychází z nerovnoměrného rozdělení moci v ekonomice a ve společnosti, které směřuje k takovému stavu, jenž je vždy výhodnější pro jádro. Jedním z rozlišujících znaků mezi jádrem a periferií je tedy míra jejich autonomie nebo závislosti na jiných regionech a schopnost tvorby inovací (Blažek, Uhlíř 2002). Za řešení pro periferní regiony považuje Friedmann vybudování systému městských regionů různé řádové úrovně, které mají četné lokalizační výhody. Vychází z Christallerova modelu centrálních míst.

Teorie exportní základny D. Northa vychází z rozdělení zaměstnanosti v základním (exportním) a doplňkovém (obslužném) odvětví regionu. Do exportních odvětví jsou řazena ta, jejichž zboží či služby jsou určeny k exportu. Obslužné sektory zabezpečují chod exportních odvětví. Region je pak definován jako území se společnou

exportní základnou a export je určující pro úspěch ekonomického rozvoje regionu. Směrodatné pro rozvoj regionu je nalezení úspěšné exportní komodity, v jejíž produkci bude mít region konkurenční výhodu, a důležitou roli při rozvoji exportního odvětví hrají aglomerační úspory.

Polarizační teorie podporují stimulaci poptávky jako základní podmínky pro zvýšení produkce a tím snížení nezaměstnanosti – jednoho z hlavních problémů regionů ohrožených regionálními disparitami. Tato opatření se realizují zejména formou investičních pobídek pro zahraniční firmy jak do městských, tak do **venkovských regionů**. Nicméně příliš se nepodporuje aktivita lokálních firem. Některé dílčí teorie této skupiny (teorie nerovnoměrného rozvoje) však již explicitně počítají s lidskými zdroji jako zdroji pro úspěšný rozvoj regionu, tedy s takovými zdroji, které lze efektivně využít i pro rozvoj venkovských lokalit. Teorie polarizovaného vývoje zase vychází z nutnosti vybudovat systém městských regionů, které by zasahovaly a ovlivňovaly také periferní (často venkovské) regiony.

1.1.4. Neomarxistické teorie

Neomarxistické směry vycházejí ze základní myšlenky, že příčinou ekonomických problémů je různorodost ve vlastnictví výrobních faktorů. Existuje malá skupina těch, kteří vlastní výrobní prostředky (kapitalisté) a kteří jsou v pozici monopolu, a námezdně pracující, kterých je ve společnosti většina. Nespravedlnost nastává při rozdělování zisku mezi jednotlivé třídy, které jsou definované na základě vlastnictví výrobních prostředků. Důležitým pojmem neomarxistů je nadhodnota, tedy navýšení užitné hodnoty práce nad její směnnou hodnotou (tj. práce nutné k výrobě určitého výrobku). Směnná hodnota práce je nutná k přežití člověka, o nadhodnotě rozhodují vlastníci výrobních prostředků. Právě transfer nadhodnoty z periferie do centra je důvodem zaostalosti periferních regionů.

Cílem neomarxistů je zásadní reforma existujících ekonomických struktur a institucí. Nezabývají se izolovaně pouze ekonomickými otázkami, ale berou je jako součást fungování celé společnosti. Stoupenci se snaží buď o radikální změnu odstraněním kapitalismu nebo o mírnější formu, znamenající kontrolu nad kapitálem. Zatímco radikální směr po zkušenostech ve střední Evropě není příliš populární, umírněný získává stále větší podporu.¹⁴

¹⁴ Konkrétní příklady ze současnosti nalezneme například ve státech jižní Ameriky. V Bolívii byl v květnu 2006 znárodněn průmysl těžby ropy a zemního plynu, ve Venezuele byla v únoru 2007 znárodněna největší soukromá elektrárenská společnost, v květnu téhož roku byla znárodněna poslední soukromá nezávislá televize RCTV a stále probíhá znárodnování ropného průmyslu v oblasti Orinoka.

Mezi nejvýznamnější teorie s regionálním aspektem patří **teorie územních dělb práce, teorie nerovné směny** a „**houpačková**“ **teorie nerovnoměrného** rozvoje (ostatní teorie vysvětlují nerovnosti spíše na celosvětové úrovni, nikoliv na regionální – teorie závislosti, teorie změn globální produkce, teorie mezoekonomiky). Relativně malé množství teorií zaměřených na regionální úroveň se vysvětluje skepsí neomarxistů vůči úloze regionální politiky, k řešení regionálních disparit a přesvědčení, že na rozvoj regionů a států má především vliv jejich postavení ve světové ekonomice (Blažek, Uhlíř 2002: 117).

Do skupiny neomarxistických teorií je řazena **teorie územních dělb práce** geografky D. Massey. Autorka se zabývá mechanismy lokalizace ekonomických aktivit a změn hospodářských a sociálních rozdílů mezi městy a regiony. Za hlavní příčinu změn v prostorové dělbě práce považuje změny v prostorové organizaci hospodářských vztahů. Oddělením výrobních, manažerských či výzkumných jednotek v ekonomické oblasti života došlo k jejich prostorovému odloučení. Tím také došlo ke koncentraci určitých profesí v různých regionech. Důležitou roli hraje také postavení konkrétního závodu v hierarchii celé firmy, které je důležitější než jeho sektorová příslušnost. Pokud je totiž závod postaven vysoko v celofiremní hierarchii, může vedení tohoto konkrétního závodu samo rozhodovat o využití zisku. V ostatních případech o zisku rozhoduje vedení celé firmy v centru, daleko od lokálního podniku (závodu) a zisk odtéká z regionu pryč. Tato teorie také zmiňuje rozdíly ve struktuře zaměstnanosti a úrovni kvalifikace ve smyslu soustředění zaměstnanosti v terciárních nebo kvartérních sektorech do vyspělejších regionů.

„**Houpačková**“ (*see-saw*) **teorie** N. Smitha vychází z předpokladu, že dělba kapitálu je základní příčinou i podmínkou nerovnoměrného vývoje. Smith mluví o třech úrovních: městské, národní a globální. Úroveň měst odpovídá v tomto případě regionální úrovni, protože rozhodujícím aspektem je jednotný pracovní trh, tedy dojíždka za prací. Autor se zabývá různými diferenciačními i nivelizačními mechanismy, z nichž zdůrazňuje pozemkovou rentu a centralizaci kapitálu jako nejsilnější diferenciační faktor na úrovni měst. Nivelizační mechanismy považuje na úrovni měst za nejslabší. Principem této teorie je mobilita kapitálu z oblastí s nízkou mírou zisku do oblastí s nejvyšší mírou zisku. Tím se však míra zisku v cílovém regionu snižuje a dochází k další vlně mobility. Právě tento pohyb je autorem nazýván houpačkou. Tento pohyb kapitálu je nejmarkantnější na úrovni měst (resp. ve městech), proto je jejich situace nejméně stabilní.

Teorie nerovné směny, jejímž autorem je A. Emmanuel, vychází z konceptů těch neomarxistů, kteří tvrdí, že zisk jednoho subjektu znamená ztrátu pro druhý subjekt. Autor teorie tvrdí, že meziregionální obchod vždy probíhá ve prospěch vyspělejšího regionu/státu a důvod spatřuje v rozdílné výši mzdové hladiny. Ve vyspělých státech jsou vypláceny tzv. supermzdy, vysoké mzdy, které jsou nad úrovní existenčního minima (tj.

mezd, které jsou vypláceny dělníkům v rozvojových zemích). Autor teorie se domnívá, že pro ceny zboží je určující právě místo jeho produkce, v rozvojových regionech je stejné zboží levnější než zboží vyrobené ve vyspělých regionech. V aplikaci na regionální úroveň se doporučuje omezení meziregionálního obchodu, což je však velmi složité a opět se ukazuje, že tato opatření by měla větší význam pro celé státy než regiony nižšího řádu¹⁵.

Neomarxistické teorie vidí samotnou příčinu regionálních nerovností v existenci kapitalismu, na jehož principu úzká skupina vlastníků výrobních prostředků (kapitalistů) rozhoduje o zisku (nadhodnotě), který pak putuje z periferních regionů do centra. Lze tedy usuzovat, že v takovémto uspořádání společnosti bude **venkov** vždy ztrácet na úkor centra, města, protože veškeré zisky z venkovských regionů budou transportovány do regionů městských. V takovém duchu zní i teorie územních dělb práce, která považuje za klíčové prostorové oddělení výrobních, manažerských či výzkumných jednotek (závodů) v rámci jednoho podniku. Lze předpokládat, že výrobní jednotky, které jsou ve výrobní hierarchii nízko, budou nejvíce „náchylné“ k alokaci do venkovských regionů. O zisku tedy nebudou rozhodovat ony samy, nýbrž nadřazené manažerské jednotky, alokované do jádra, města. Tato skupina teorií není vůči venkovu příliš optimistická.

1.1.5. Institucionální směry

Institucionální směry v regionálním rozvoji vycházejí z předpokladu, že klíčem k pochopení existujících rozdílů v míře dosaženého hospodářského růstu jsou tři oblasti: a) technologie a technologické inovace, b) pojetí firmy, c) instituce (Blažek, Uhlíř 2002: 150).¹⁶ Institucionální teorie regionálního rozvoje se tedy snaží o vysvětlení meziregionálních rozdílů popisem některých ze jmenovaných oblastí. Patří sem **teorie výrobních okrsků, flexibilní specializace a teorie učících se regionů**.

Teorie výrobních okrsků italských ekonomů A. Bagnasca, G. Becattiniho a S. Brusca ze 70. let 20. století vychází z analýzy poválečného vývoje vybraných italských regionů, které nepatří k typickým průmyslovým oblastem, avšak došlo v nich k významnému hospodářskému růstu. Autoři se domnívají, že důvodem tohoto rychlého

¹⁵ Tato opatření se používají například v afrických zemích, kam úmyslně nejsou převáženy jednorázové přebytky evropské produkce zemědělských komodit za účelem nezničení lokálních producentů a trhů s těmito komoditami.

¹⁶ Nelson (Nelson in Blažek, Uhlíř 2002) se domnívá, že inovace, proces učení a objevování nových postupů a řešení představuje proces trvalého narušování rovnováhy trhu, který je dílem závislý na historickém vývoji (zvolené cestě v určitém historickém okamžiku) a dílem na působení náhodných jevů. Firmy Nelson nepovažuje za izolované, anonymní aktéry v odosobněném poli, kde působí pouze pravidla poptávky a nabídky, nýbrž za jednotky, které se vzájemně odlišují vnitřní organizací, vztahem a komunikací s obchodními partnery či konkurenty a navyklymi způsoby řešení problémů. Instituce jsou chápány v tom nejširším slova smyslu jako soubor zavedených způsobů chování a jednání.

rozvoje regionu jsou specifické socioekonomické podmínky, vycházející z pospolitosti místních komunit, lokální identity a tradičních hodnot místního obyvatelstva. Za nejdůležitější je považován právě pocit kolektivní sounáležitosti, důvěry a tradičních hodnot. Stejně tak považují autoři za jednu z příčin výrazného hospodářského růstu vysoký podíl malých a velmi malých firem, specifickou formu jejich spolupráce, jejich prostorovou blízkost a aglomerační efekt. Taková kombinace umožnila pružnější reakci podniků na rychle se měnící poptávku než u velkých nadnárodních společností. Současně umožnila dosáhnout značných úspor z rozsahu také díky úzké mezipodnikové spolupráci a existenci specializovaných firem, které ve velkém nakupují vstupní suroviny a poskytují nutné služby tak, aby jejich cena byla nižší, než pokud by si je jednotlivé podniky zajišťovaly samy. Malé firmy, jejich asociace a zmiňované specializované firmy jsou považovány za nejdůležitější subjekty rozvoje regionu. Flexibilní metody výroby a organizace práce přinášejí vysoké tempo růstu a umožňují zvýšit příjmy domácností. Tím je podpořena individuální iniciativa a umožněna akumulace schopností (Blažek, Uhlíř 2002:152). Teorie výrobních okrsků se stala základem regionálních ekonomik, které jsou založeny na existenci sítí regionálních podniků, vzájemné důvěře, výhodnosti a specializaci, které umožňují flexibilní reakci na měnící se poptávku a vnější podmínky. Amin, stejně jako Sayer (in Blažek, Uhlíř 2002) se však ve své kritice této teorie domnívají, že převoditelnost tohoto modelu do jiných regionů a zevšeobecnění zkušeností výrobních okrsků do nového paradigmatu nelze. Je totiž třeba specifických sociokulturních, ekonomických i politických podmínek, za kterých může k takovému rozvoji dojít.

Na teorii výrobních okrsků úzce navazuje **teorie flexibilní specializace** M. Pioreho a Ch. Sabela a tvoří vlastně její rozšířený rámec. Autoři se domnívají, že dochází k novému globálnímu trendu spočívajícímu ve zvýšení flexibility regionálního hospodářství existencí a zejména spoluprací malých a středně velkých specializovaných firem a využíváním aglomeračních výhod. Za stěžejní jsou považovány sítě mezipodnikových vazeb, vztahy založené na důvěře a spolupráci a konkurenční výhoda plynoucí z inovací a flexibility, nikoliv z ceny. Teorie výrobních okrsků a flexibilní specializace výrazně přispěly k tomu, že odborníci regionalisté se zaměřili na endogenní přístup k regionálnímu rozvoji, plynoucí z prostorové blízkosti a uspořádání vzájemných vztahů aktérů rozvoje (malých a středních podniků) a jejich vlivu na schopnost inovovat a konkurovat.

Třetí z institucionálních směrů regionálního rozvoje je **teorie učících se regionů**, která považuje znalosti a schopnost učit se za klíčové faktory rozvoje regionu. Tyto faktory patří v současné globalizované společnosti jako jedny z mála výrobních faktorů k těm nejméně mobilním a mohou se tedy stát konkurenční výhodou regionu. Autoři teorie přitom rozlišují dvě skupiny znalostí a vědomostí – kodifikovatelné (znalosti, které je možno standardizovat, naučit se pomocí určitého návodu) a nekodifikovatelné (získané

zkušeností, cvikem, zapojením pro procesu). Právě nekodifikovatelné znalosti jsou pro získání konkurenční výhody klíčové. Maskell a Malmberg (in Blažek, Uhlíř 2002) je považují za nepřenosné, protože jsou vázány na specifický regionální kontext, na institucionální charakteristiky území (sítě kontaktů, forma zakořenění). Podle Malmberga existují tři skupiny typických znaků učících se regionů:

- ekonomická konfigurace regionu (existence většího množství obdobně zaměřených firem, jejichž spolupráce může napomoci výměně informací a nových myšlenek),
- technologická infrastruktura (existence výzkumných institucí, které spolupracují s místními podniky),
- kultura a instituce v regionu (identifikace aktérů, informovanost a schopnost učit se, silné podnikatelské asociace a inovační centra a dobrá provázanost a koordinace všech institucí).

Teorie učících se regionů klade důraz na proces učení, získávání kodifikovaných znalostí a zejména uchovávání tzv. nekodifikovaných znalostí. Za důležité při procesu učení však považuje nejen interakci regionálních podniků, vytváření sítí kontaktů, ale i širší situaci – sociální a kulturní klima v regionu a zažité formy jednání a chování (instituce).

Institucionální směry v regionálním rozvoji zdůrazňují význam zdrojů pro rozvoj regionu, které jsou vázány přímo na obyvatele regionu – jejich vědění, znalosti, instituce, normativní kultura a schopnost vytváření a spolupráce uvnitř podnikatelských i „občanských“ sítí. Tento jednoznačně endogenní přístup k regionálnímu/**rurálnímu rozvoji** umožňuje využívat lidský rozvojový potenciál, kterým disponují obyvatelé dané lokality. Příznivý je tento přístup z hlediska rurálního rozvoje např. tím, že podporuje malé a velmi malé firmy, jejichž podíl na celkovém počtu firem je na venkově větší než ve městech.

1.1.6. Shrnutí teorií regionálního rozvoje

Teorie regionálního rozvoje jsou velmi úzce propojeny s ekonomickými teoriemi. Až v posledních desetiletích se mění to, že problematika rozvoje regionů již není výsadou ekonomů, ale také dalších vědců z oblasti přírodních, a zejména sociálních věd – sociálních geografů, sociologů, demografů, manažerů, politologů apod. Tvrdoň (Tvrdoň 2006) rozlišuje dvě skupiny teorií regionálního rozvoje podle vztahu k základním ekonomickým teoriím:

- teorie regionálního rozvoje, které jsou zjednodušenou aplikací všeobecné makroekonomické teorie na regiony (do této skupiny řadí skupinu neoklasických teorií)
- teorie regionálního rozvoje, které jsou alternativní, vycházejí z makroekonomických teorií a jsou originálním příspěvkem do oblasti regionálního rozvoje (do této skupiny

radí především teorie jádro-periferie, teorie nové ekonomické geografie a teorii učících se regionů, tzn. teorie z proudů keynesiánského, neoliberálního i institucionálního).

V prvních fázích regionální politiky, která byla vykonávána jako národní politika jednotlivých států (zejména Velkou Británií) se uplatňovaly teorie regionálního rozvoje spadající do skupiny **neoklasických teorií**. Neoklasické teorie vycházely z předpokladu vzniku regionálních rozdílů jako důsledku špatné mobility některých z produkčních faktorů. Proto, ačkoli byly tyto teorie konvergenční a tudíž principiálně neintervencionistické, opatření v rámci regionální politiky předválečného období byla realizována **vnějšími zásahy do mobility produkčních faktorů** – zejména práce. Podporovalo se stěhování dělníků do oblastí, které jsou ve svém vývoji zaostalými za ostatními. Tato opatření měla za následek jak ovlivnění emigračních regionů, ze kterých odcházeli kvalifikovaní dělníci, tak imigračních regionů, ve kterých vznikalo nevýhodné sociální prostředí plynoucí z nízké míry identity a zakořenění nového obyvatelstva v postižených regionech. Tento typ politiky, který je navíc považován za velmi pasivní, protože řeší pouze následky a ne příčiny problémů (Blažek, Uhlíř 2002: 77), vykazuje **ryze exogenní přístup** k řešení regionálních disparit.

V historickém pořadí dalšími z přijímaných teorií regionálního rozvoje jako východiska regionální politiky jsou **polarizační teorie**, propojené s keynesiánským přístupem. Již z názvu je patrné, že polarizační teorie spadají do skupiny divergenčních teorií předpokládajících přirozený proces růstu nerovností a tudíž s větším vlivem negativních efektů působení vyspělejších regionů na ty méně vyspělé než působení pozitivních vlivů (Blažek, Uhlíř 2002:13). „Zlatý věk“ těchto teorií spadá do období od 50. let do 70.let 20. století. Nejvíce aplikovanou byla teorie růstových pólů, jejímž základem byla existence tzv. hnacích odvětví, na jejichž lokalizaci stojí rozvoj regionu. Proto bylo cílem **umístění firem právě z takových hnacích odvětví do méně vyspělých regionů**. Finanční nabídky firmám, investiční dotace, daňové úlevy pro podniky v hnacích odvětvích byly základními nástroji příslušné regionální politiky. I v tomto případě mluvíme o **převážně exogenním přístupu k rozvoji**. Vnějšími zásahy se ovlivňuje lokalizace firem (a tudíž nabídek k zaměstnanosti) do méně vyspělých regionů, často bez ohledu na specifické místní sociokulturní prostředí (Blažek, Uhlíř 2002:104). Není podporována aktivita místních obyvatel, spoléhání se na pomoc shora má naopak spíše demotivující účinek. Prvky odchýlení od klasického exogenního přístupu představuje teorie nerovnoměrného rozvoje, která předpokládá jako podmínku rozvoje nalezení skrytých nebo špatně využívaných zdrojů. Za důležité považuje zdroje, které se časem množí a na začátku je jich nejméně. K takovým zdrojům počítá lidské dovednosti a kapitál.

Neomarxistické teorie regionálního rozvoje se začínají v regionální politice projevovat od 70.let do poloviny 80.let minulého století, a to hlavně jako reakce na

ekonomickou krizi a problémy s tím související. Přesto však žádná z nich výrazně nezasáhla do aplikované regionální politiky v Evropě. Důvodem může být jistý skepticismus neomarxistů, kteří vidí příčiny regionálních rozdílů v samotné podstatě kapitalistického uspořádání společnosti, které však regionální politika není schopna odstranit. Neomarxistické teorie se řadí k teoriím nejvíce **podporujícím zásahy státu v ekonomice**, neboť ve svém důsledku vedou ke spravedlivějšímu a rovnoměrnějšímu rozdělování zisku. Soustavným studiem nerovnoměrného hospodářského vývoje v rámci světové ekonomiky, cyklických hospodářských krizí a analýzami přetrvávajících sociálních nerovností ve společnosti se neomarxističní ekonomové snaží pochopit příčiny ekonomických rozdílů ve společnosti, potažmo i mezi regiony (Blažek, Uhlíř 2002:48) a zde je spatřován hlavní přínos neomarxistických teorií. Většina neomarxistických teorií má natolik všeobecný charakter, že **pro aplikaci na regionální úrovni nejsou příliš vhodné**.

Neoliberální ekonomické teorie si získaly největší oblibu ve stejné době jako neomarxistické, tedy v době ekonomické krize v 70. letech 20. století. Neoliberální směry se vracejí k původním předpokladům neoklasické ekonomie o samoregulačních schopnostech trhu a původní mikroekonomickou neoklasickou teorii rozvíjejí o makroekonomický aspekt. **Regionální teorie spadající pod skupinu neoliberálních teorií** se rozvíjejí až v 90. letech minulého století. Od ryze exogenních přístupů k rozvoji regionů se liší jiným pohledem na zdroje rozvoje regionu. Důraz kladou na **technologie**, které považují za zdroj endogenního charakteru, který na dlouhou dobu ovlivňuje růstové možnosti regionu (Blažek, Uhlíř 2002:70) a může se stát základem regionální specializace. Za druhou důležitou složku jsou považovány **lidské zdroje**, které jsou ze všech druhů výrobních zdrojů nejméně mobilní. Na druhou stranu vytváření matematických modelů aglomeračních výhod a externích úspor v regionu, které však může zahrnovat pouze kvantifikovatelné proměnné, nepočítá s řadou sociálních a jiných nekvantifikovatelných charakteristik. Tedy takových, které jsou spojeny s lidmi, jako nositeli rozvojového potenciálu regionu. Tento přístup nese **znaky jak exogenního, více však endogenního přístupu k rozvoji**.

Institucionální směry regionálního rozvoje se objevují od 90. let minulého století. Zdůrazňují význam **vědění, znalostí, procesu učení, ale i vytváření sítí pro úspěšný růst regionu a schopností kooperovat v sítích** a tudíž výrazně přispívají k rozšíření **endogenního přístupu** k regionálnímu rozvoji. Jmenované prvky jsou totiž vázány ryze na lidské zdroje jsoucí v regionu a jsou spojeny s investicemi do lidských zdrojů ve formě vzdělávání, zvyšování kvalifikace, podpory vzniku vzdělávacích, vědeckých a výzkumných institucí. Důležitou roli hraje také tvorba sítí místních firem a tvorba tzv. podpůrné infrastruktury, kterou tvoří firmy nabízející specializované služby.

Neoliberální i institucionální teorie regionálního rozvoje mají výrazný vliv na **soudobou regionální politiku**, která rozšiřuje dosavadní spektrum vlastních nástrojů¹⁷ a zdůrazňuje význam lokální iniciativy a lidských zdrojů pro rozvoj regionu. Novými nástroji jsou podpora malým a středním firmám, podpora tvorby a šíření inovací, deregulační opatření, decentralizační opatření ve sféře veřejné správy, programy následné péče o zahraniční investory a podpora lokálních iniciativ (Blažek, Uhlíř 2002:167).

Přínos malých a středních firem je shledáván v tvorbě nových pracovních míst (a to zejména u tzv. dynamických firem se zřetelným růstovým potenciálem), ve schopnosti vytvářet a měnit podnikatelské klima regionu a také ve skutečnosti, že tyto firmy působí jako „škola“ pro budoucí generace nových podnikatelů (Blažek 1993). Zároveň takové firmy přispívají k udržování konkurenčního prostředí a vyznačují se schopností inovací a flexibilně reagovat na měnící se tržní podmínky. **Podpora tvorby a šíření inovací** má význam zejména z dlouhodobého hlediska. Tato podpora probíhá přednostně ve formě zakládání tzv. vědeckých parků (technologických center), které spojují soukromé firmy, lokální instituce veřejné správy a důležitým prvkem je přítomnost univerzity nebo jiných vědecko-výzkumných institucí (podle Blažek 1993). **Deregulační opatření** v podnikatelských zónách znamenají snížení množství intervencí a státních nařízení na minimum. Takové podnikatelské zóny jsou de facto regionálním experimentem ekonomického vývoje za podmínek minimálních vládních zásahů (tamtéž). **Decentralizační opatření** ve sféře veřejné sféry představuje přenesení rozhodovacích pravomocí blíže k těm, kterých se tato opatření budou dotýkat a tím podporují flexibilnější reakci příslušných orgánů na nově vzniklé situace. Jedná se tedy o opatření ve smyslu principu subsidiarity¹⁸ (podle Blažek, Uhlíř 2002). **Programy následné péče o zahraniční investory** jsou reakcí na stále se zostřující konkurenci mezi regiony, které se snaží přitáhnout zahraniční investory. Pozornost se tedy obrací na již usídlené zahraniční firmy, u kterých se podporuje rozšiřování stávajícího závodu a zejména

¹⁷ Nástroje regionální politiky lze dělit na mikroekonomické a makroekonomické (Molle in Blažek, Uhlíř 2002). Mikroekonomické nástroje ovlivňují především mobilitu zaměstnanců a lokalizaci firem. Meziregionální i meziodvětvovou mobilitu pracovních sil ovlivňují nástroje jako podpora dojíždějícím, jednorázová finanční pomoc při stěhování, pomoc při obstarávání bytu, vyšší mzdy v cílovém regionu, vzdělávání a rekvalifikace, informační systém o nových pracovních místech atd. Nástroje ovlivňující rozhodování firem jsou např. dotace, výhodné půjčky, daňové slevy, výhodné odpisy, dotace na dopravní náklady nebo naopak zákaz expanze činnosti v přetížených aglomeracích, zvláštní zdanění vstupů či produkce, přemístění státních firem či institucí.

Makroekonomické nástroje lze rozlišit na nástroje spadající do fiskální, monetární a zahraničně-obchodní politiky. Nástroje fiskální politiky s vlivem na stabilitu regionů jsou daňový systém, sociální podpory, regionálně diferencované daně a eventuální preference firem z problémových regionů při zadávání státních zakázek. Monetární politika ovlivňuje směnnými kurzy efektivnost importu a exportu, mohou také být poskytovány výhodnější úvěry pro postižené regiony. Zahraničněobchodní opatření chrání formou cel a kvót například domácí zboží nekonkurenceschopné na světových trzích, čímž může mít výrazný regionální dopad u zboží, jehož výroba je vázaná na postižené regiony (podle Blažek 1993).

¹⁸ Princip subsidiarity je zakotven ve Smlouvě o Evropské unii (Maastrichtské smlouvě) z roku 1992. V aplikaci na rurální rozvoj je rozveden podle Corkské deklarace v poznámce pod čarou č. 22.

posílení pozice podniku v celofiremní hierarchii ve smyslu teorie územních dělb práce D. Massey. Jen tak může místní firemní management rozhodovat o užití zisku, který tak s větší pravděpodobností zůstane v regionu ve formě reinvestic, o zapojení místních dodavatelských nebo odběratelských firem nebo o lokalizaci výzkumných jednotek do regionu (tamtéž). **Podpora lokálních iniciativ** představuje další alternativu k tradičním snahám o přitáhnutí podnikatelů z vnějšku regionu. Její hlavní formou je podpora místních firem, rozšiřování spolupráce veřejného a soukromého sektoru (PPP - public private partnership), podpora vytváření sítí podnikatelů a jiných soukromých subjektů a tvorba regionálních rozvojových programů/strategií, jejichž podobu tvoří zástupci všech zúčastněných stran.

1.2. APLIKACE TEORETICKÝCH VÝCHODISEK REGIONÁLNÍHO ROZVOJE NA RURÁLNÍ ROZVOJ

1.2.1. Vymezování rurálního prostoru jako fyzického a sociálního prostoru

Vymezení venkovského prostoru je možné z mnoha hledisek a jednotlivé způsoby vymezování se vzájemně prolínají a doplňují. Za nejjednodušší kritérium pro vymezení venkova lze považovat demografické či demograficko-geografické kritérium. Pokud budeme předpokládat, že venkov je tvořen souborem venkovských obcí včetně kulturní krajiny v jejich okolí, stanovíme „pouze“ hranici vymezení venkovské obce. Za tuto hranici je v ČR považována hodnota počtu 2 000, případně 3000, anebo i 5000 obyvatel. OECD vytvořila vlastní způsob vymezení venkovské obce dle kritéria hustoty obyvatel a za venkovskou obec považuje obec s hustotou menší než 150 obyvatel/km². V druhém stupni pak stanovuje přímo venkovský region, kterým je území, kde více než 15% celkového počtu obyvatel regionu žije ve venkovských obcích.¹⁹

Také lze vymezit venkov z hlediska fyzického (geografického) a urbanistického. Venkov je typický převahou přírodních porostů, otevřenou krajinou, řídhou hustotou zástavby i osídlení, nízkopodlažními, jedno až dvougeneračními domy, tzv. agro-leso-pastevním užitím prostoru či nekompletním a méně kvalitním vybavením technickou infrastrukturou (Hudečková, Lošťák, Ševčíková 2006). Henkel (Henkel 1999) připomíná tradiční regionální stavební formy a materiály²⁰.

¹⁹ EUROSTAT tuto metodu pro vymezování venkovských obcí a regionů a následná statistická měření v EU převzal od OECD. Některá data poskytovaná jednotlivými úřady EU používají kritérium snížené na 100 obyvatel/km² a je nutné velmi bedlivě sledovat, jaká hranice je pro jaký výstup právě použita.

²⁰ I v současné době lze stále nalézt stavby z tradičních regionálních stavebních materiálů, které byly historicky v dané oblasti dostupné. V oblastech střední Evropy bylo dominující až do 19. století dřevo, případně hlína a jíl (tzv. vepřovice – cihly z nepálené hlíny), v některých oblastech i kámen (například pískovec v oblasti Českého ráje, žula na Šumavě, v krasových oblastech středních Čech vápenec). V severních částech Německa nalezneme typické stavby z pálených cihel nebo kombinované z pálených cihel a kamene (*Ziegelstein*).

Poslední, avšak stejně důležitou charakteristikou venkovského prostoru je specifická charakteristika venkovského společenství, které venkovský prostor obývá. Typickým znakem je jeho vázanost na přírodu, spojená se zemědělstvím a žitím v malých komunitách. Zaměstnanost v primárním sektoru je bezprostředně vázána na venkov. Na soudobém venkově dnes nepřevládá zaměstnanost v primárním sektoru. Pokud budeme za zemědělství považovat i jakýkoli druh zahradničení, obdělávání a údržbu vlastních pozemků, pak se bude tímto oborem zabývat s malými výjimkami téměř každý venkovan. Vázanost na přírodu a zemědělství v takovém nejširším pojetí je úzce spjatá se závislostí na klimatu a s vnímáním ročních období. Následně mluvíme o tzv. cyklickém pojetí času, typickém pro venkovské společenství (Hudečková, Lošťák, Ševčíková 2006). Venkovský způsob života ovlivněný vnímáním a prožíváním prostoru a času se promítá také v odlišném prožívání společného sociálního prostoru malé komunity – v neanonymním žití, akcentu na neformální jednání „tváří v tvář“, preferováním tradic, místních autorit, zachováváním místních zvyků a obyčejů a přetrváváním tzv. mechanické solidarity (tj. soudržnosti na základě rodových, příbuzenských a sousedských vztahů), snazším výkonu sociální kontroly a také ve větší stálosti normativní kultury, tvořené hodnotami, normami a vzory jednání (tamtéž).

Při vymezování venkova v jeho komplexním pojetí (tj. nejen jako území s jeho přírodními a technickými parametry, ale také jako prostoru ekonomických, sociálních a kulturních aktivit) je nutné zmínit také základní funkce venkova, jejichž význam postupně se zvyšující se intenzitou urbanizace roste. Henkel (Henkel 1999) rozlišuje pět základních funkcí venkova. Mluví o tzv. přednostních, vnějších funkcích, které byly venkovskému prostoru „přiděleny“ industriální společností a čerpá z nich také městská společnost. Jsou to funkce zemědělské a lesnické produkce, naleziště surovin, funkce volnočasová a odpočinková, funkce vedoucí k ekologické stabilitě a zásobování vodou. V souvislosti s rozvíjejícím se konceptem endogenního rozvoje Henkel zároveň zdůrazňuje „vlastní“ funkce venkova jako prostoru k žití, trávení volného času a vykonávání ekonomických aktivit samotného venkovského obyvatelstva. V této souvislosti považuje za nutné hledět na venkov jako plnící své funkce především pro sebe, teprve poté jako zázemí pro město. „Vlastní“ funkce venkova tedy představují venkov jako sídlo a místo k žití, rekreaci a odpočinku pro zde žijící obyvatelstvo. Tyto sociálně kulturní funkce mají významný vliv na udržování a rozvoj kulturních tradic v regionu (Hudečková, Lošťák 2000).

I když dochází v souvislosti s procesem urbanizace k postupnému posunu ve vnímání venkova jako místa, které je určeno k zemědělství, je stále na prvním místě agrárně produkční funkce. Půda zde funguje jako produkční faktor pro zemědělství. Důležitá je ovšem i péče a zachování kulturní krajiny. V souvislosti s druhou funkcí venkova (funkce infrastrukturálního zázemí města) je venkov viděn jako zdroj nerostných surovin, jako místo, kudy procházejí důležité dopravní a komunikační tepny a

centra, jako sídlo mnoha podnikatelských aktivit, zdrojů energie a v neposlední řadě jako prostor pro vývoz odpadků. Další charakteristikou venkova je funkce rekreační a léčebná, související s možnostmi trávení volného času, a to pro venkovské i městské obyvatelstvo. Na venkově jsou rekreační zařízení nebo (jeden z fenoménů české bytové kultury) chaty a chalupy. Poslední funkcí je funkce ekologická. Venkov je důležitý pro zachování ekologické rovnováhy v přírodě, chrání jednotlivé biotopy, ekosystémy, rostlinné a živočišné druhy, klima a vodní zdroje.

Projev urbanizace je sice provázen snižováním počtu venkovského obyvatelstva, ale v posledních letech dochází k obratu a atraktivita venkova začíná opět stoupat. V této souvislosti se mluví o neovenkovanství (Hudečková 2001). Zmíněný trend souvisí s řadou faktorů, které ovlivňují snahu městského obyvatelstva o návrat k životu na venkově. Vznikají buď na venkově, anebo ve městě – například potřeba otevřeného a přírodního prostoru pro život, zlepšující se infrastrukturální vybavenost venkova, lepší se dopravní spojení a možnosti dojížděky za prací, rozvoj moderních komunikačních technologií včetně možností práce na dálku zejména v terciárním a kvartárním sektoru, nižší cena pozemků či nemovitostí na venkově, zhoršování životního prostředí měst, rostoucí kriminalita a nesoudržnost rodinného života, neprůhlednost mezilidských vztahů ve městech.

1.2.2. Exogenní a endogenní rurální rozvoj

Stejně jako v teoriích regionálního rozvoje tak i v přístupech k rurálnímu rozvoji vidíme zřetelný posun od ryze exogenních přístupů, které vycházejí z využívání vnějších zdrojů a centrálně řízeného rozvoje lokalit, k endogennímu pojetí rozvoje, který podporuje aktivizaci vnitřních zdrojů veškerého druhu a podporuje decentralizaci řízení lokalit.

Problematika rurálního rozvoje v podobě jakou ji známe dnes, se objevila v 60. letech 20. století, v době, kdy se regionální politika stává součástí společných politik EU a dostává nadnárodní rozměr. Důvodem vzrůstajícího akcentu na rozvoj venkova byly stále se zvětšující rozdíly mezi hospodářsky silnějšími a slabšími (převážně zemědělskými) regiony, které vyžadovaly podporu. Zároveň se začalo ukazovat, že právě potenciál z kulturní a sociální oblasti je důležitou složkou úspěšného rozvoje regionů (Hudečková, Jehle 1997).

V tomto smyslu uvádějí četní autoři (dle Hudečková, Jehle 1997), že **opatření přicházející pouze z vnějšku nepůsobí prorozvojově sama o sobě, ač jsou podepřena racionální ekonomickou úvahou a propočtem. Pro rozvojově méně vyspělé regiony platí, že lokální rozvoj nemůže fungovat bez vnějších intervencí. Avšak tyto vnější intervence nemohou být považovány za hlavní iniciační faktor. Lokální rozvoj nemůže vzniknout a pokračovat bez lokální vůle a iniciativy.** Stejně tak mluví Lošťák (Lošťák 1999) o nemožnosti realizace rozvojových programů na venkově v případě, že

tyto programy nebudou prezentovány a realizovány jako představy těch, kterých se týkají. Pokud nebudou bráni v potaz místní obyvatelé, kterých se rozvojové aktivity týkají, nelze předpokládat výrazný úspěch programů ve směru efektivního místního rozvoje.

První integrované a endogenní rozvojové strategie se objevují na počátku 70.let 20.století (Jehle 1998). Jehle mluví o tzv. integrovaném endogenním regionálním (resp. rurálním) rozvoji, který vedle aktivizace vnitřních zdrojů klade důraz na komplexní řešení problémů při rozvoji (venkovských) regionů. V současnosti se používá již pouze pojem endogenní rozvoj, který však principy integrovaného rozvoje zahrnuje. Mluvíme-li o integrovaném rozvoji, je zřejmé, že je nutné posuzovat venkovský rozvoj jako komplex procesů, které ve venkovském prostoru probíhají. Není možné řešit tuto problematiku z pohledu jednotlivých odvětví (sektorálně) či disciplín. Tato jednostrannost, která v minulosti způsobila to, že se nebraly v úvahu vnitřní zdroje regionu a že bylo podporováno pouze vybrané výrobní odvětví (produkce potravin bez ohledu na ostatní funkce venkova), byla vystřídána principy endogenního rozvoje, který vychází z vnitřních zdrojů.

Pojem integrovaného endogenního rozvoje se po předchozích dílčích pokusech výrazně začlenil do regionální politiky EU tzv. Corkskou deklarací z roku 1996. Jeho základním rysem je zohledňování (vedle území a prostoru) specifických historických, kulturních a institucionálních charakteristik regionu (Jehle 1998:12). Ústředními body uvedeného přístupu tedy jsou: a) zvažování prostoru a území, b) nezbytnost participace regionálních zájmových skupin, c) rozvoj regionálních rozvojových potenciálů.

Prostor zde není chápán pouze jako geografické místo a místo výměny zboží či kapitálu. Jde o souhrn sociálních vztahů v jejich širokém pojetí, které vycházejí z konkrétních místních podmínek. Tyto podmínky jsou určující pro další úspěšný rozvoj vymezeného regionu. Pokud nejsou brány v úvahu, nelze hovořit o celistvém programu rozvoje ve venkovském prostoru. Je to místo, kde fungují lokální sociální instituce²¹, které určují chování lidí ve společnosti.

Centralistický model rozvoje, typický pro exogenní přístupy, měl tendenci potlačovat či nebrat v úvahu subnárodní a lokální iniciativy a bránit tak regionálním ekonomikám v hledání vlastního řešení. Endogenní rozvoj předpokládá spolupráci centrálních organizací a úřadů s lokálními iniciativami, vycházejícími z již zmiňovaných místních podmínek. Předpokladem je dělba moci a jistá autonomie na místní úrovni, která zajišťuje možnost rozvoje zdola nahoru a ne shora dolů (princip subsidiarity)²².

²¹ Instituce je v podstatě každý obecně vykonávaný způsob jednání, který existuje v dané kultuře. Jinými slovy, instituce představuje zavedený způsob nebo schopnost, jakým lidé provádějí určitou činnost. Díky institucím, mezi které patří např. jazyk, trh, normy, rituály atd., není náš život absolutním chaosem (Hudečková, Lošťák 1998: 14).

²² Subsidiarita - 5. bod Corkské deklarace: Vzhledem k různorodosti venkovských oblastí Unie se politika rozvoje venkova musí řídit zásadou subsidiarity. Musí být co nejvíce decentralizována a založena na

Stěžejní bod pro naplnění principů integrovaného endogenního rozvoje leží v rozvojovém potenciálu regionu, který je definován jako úhrn rozvojových možností regionu v určitém čase a prostoru (Schaetzl in Jehle 1998). Hahne (in Jehle 1998) je definuje jako maximum možných ekonomických, sociálních a ekologických aktivit regionu. Tyto tři body charakterizují slovo „integrovaný“ v názvu konceptu. K bližšímu popsání adjektiva „endogenní“ je nutné si uvědomit jeho protiklad ve slově exogenní, který zdůrazňuje vnější faktory rozvoje (aktivity, které vycházejí z centra, shora od státu, od celé národní společnosti, nevytvářejí se přímo v místě, kde je největší znalost problému). V principech endogenního rozvoje se berou v potaz zejména aktivity a procesy vycházející od místních poslanců, formálních a neformálních seskupení (Hudečková, Jehle 1997), berou se v úvahu místní ekonomické aktivity i surovinové zdroje a hledá se místní potenciál jejich využití.

K překonávání regionálních nerovností pomocí aktivace endogenních potenciálů se používají čtyři základní přístupy (Djumbrovits in Jehle 1998):

- První přístup vychází z existence limitujících faktorů rozvoje, který stejně jako v teoriích produkčních funkcí limituje využití ostatních faktorů. Je nutno tento faktor nejprve identifikovat, aby mohl být jako překážka dalšího rozvoje překonán.
- Druhý přístup zdůrazňuje nutnost využití specifických regionálních schopností a talentů. Předpokládá, že části regionálních potenciálů se liší kvantitou i kvalitou. Je nutné identifikovat potenciály, které přinášejí absolutní i relativní výhody vůči jiným regionům.
- Třetí přístup zdůrazňuje regionální integraci těchto potenciálů pomocí meziregionálních cyklů. Zde je předpokladem, že intraregionální a intrasektorová síť ekonomických, politických a sociálních aktivit podporuje optimální využití endogenního potenciálu.
- Čtvrtý přístup je zaměřen na změnu institucionálních podmínek ve smyslu zlepšení a rozšíření autonomie na subnárodní úrovni včetně legislativy (Tombeil in Jehle 1998).

Přístup integrovaného endogenního rozvoje přináší potřebu efektivního propojení strategií z ekonomické, politické a sociokulturní oblasti s obecným cílem posilovat endogenní inovace a rozvojové potenciály a zvýšit regionální nezávislost a stabilitu vůči krizím (Jehle 1998). Jehle popisuje jednotlivé strategie následujícím způsobem.

Cílem **ekonomických strategií** je vybudování takové ekonomické struktury v regionu, která bude stabilní, méně závislá na centru a bude typická vysokým stupněm diverzity. Měla by vést k vyšším příjmům regionu a ke zlepšení zaměstnanosti. Hlavními

partnerství a spolupráci mezi všemi dotčenými úrovněmi (místní, regionální, národní a evropskou). Je nutno klást důraz na zapojení a na přístup „zdola nahoru“, využívající kreativitu a solidaritu venkovských komunit. Rozvoj venkova musí být lokální a být řízen Společenstvím v jednotném evropském rámci.

body této strategie je široké využití existujících regionálních zdrojů (a to nejen energetických a materiálních, ale i kulturních, lidských), endogenní regionální inovace ve všech oblastech a odvětvích (rozvoj nových produktů, technologií a forem marketingu), posilování regionálního obchodního cyklu zvyšováním integrace regionálních podniků (integrace zemědělství, obchodu a podnikání, mezinárodního obchodu a turistiky), export výrobků vysoké kvality (vhodné jsou výrobky chybějící na trhu a vycházející z regionálních zdrojů, anebo specifická forma turistiky, kterou můžeme těžko přenést do jiných, k tomuto účelu méně vhodných regionů), nové formy kooperace (vede k poklesu výrobních i transakčních nákladů a ke zvýšení veřejných i osobních příjmů) nebo nepřehlížení sociálních a ekologických aspektů při výrobě. Uspokojování zejména základních potřeb by mělo být zajišťováno v nejvyšší možné míře využíváním právě regionálních zdrojů a regionální produkci.

Politické strategie vycházejí z nutnosti participace místního obyvatelstva na rozhodování o regionu, které vede k zesílení místního vlivu na národní politiku. Tento stav vyvolává vyšší politickou zodpovědnost lidí za svůj region a s tím spojený pocit, že lidé mohou sami pro svůj region něco udělat a rozhodovat o něm. Tento princip sebedůvěry je hybnou pákou dalšího rozvoje a je úzce spojen se třetí oblastí zmíněných strategií.

Třetí oblastí, kterou zahrnuje integrovaný endogenní rozvoj, je **sociálně kulturní oblast**. Zde je rozvoj zaměřen na vylepšování současných forem kooperace a redukci překážek sociokulturního rozvoje. Současnými formami kooperace je míněna např. tradiční forma svépomoci, společná práce v komunitě nebo sousedská výpomoc. Mluví se také o využití sociálních sítí a sociálního kapitálu²³. Důležitým bodem při tom je regionální identita, která se může posilovat podporou aktivní participace lidí na regionálních rozvojových programech (Glatz, Scheer in Jehle 1998). Lidé tak získávají již zmiňovaný pocit možnosti rozhodování o svém regionu, který je důležitý z hlediska z politických strategií. Doporučuje se v této souvislosti omezit jednostrannou komunikaci mezi centrem a regionem a více využívat vzájemná jednání na regionální úrovni. Za jednu z hlavních překážek rurálního rozvoje je považována skutečnost, že ve venkovských oblastech existuje opatrný (někdy až odmítající) přístup k sociokulturním inovacím. Proto je kladen důraz na předpoklady endogenního rozvoje prostřednictvím aktivace školní a kulturní výchovy (kulturní v širším slova smyslu, to je vázané na

²³ Sociální kapitál může být definován jako „rysy sociální organizace jako jsou důvěra, normy a sítě, které zvyšují efektivnost společnosti usnadněním koordinovaného jednání“ (Putnam 1993). Sociální kapitál tedy představuje propojení mezi jednotlivými aktéry, které jim umožňuje efektivněji dosahovat společných cílů. Jde o tzv. kolektivní pojetí sociálního kapitálu. Vedle něho existuje i individuální pojetí sociálního kapitálu. Bourdieu zavádí pojem tzv. symbolického kapitálu, který má tři složky: ekonomickou, kulturní a sociální. Velikost symbolického kapitálu je dána velikostí sumy kapitálu, který se rovná součtu jednotlivých složek kapitálu (Hudečková, Lošťák 2002). Objem sociálního kapitálu, s nímž jeho nositel disponuje, je určen velikostí sítě kontaktů, které je schopen mobilizovat pro svou potřebu s přihlédnutím k velikosti ekonomického, kulturního a sociálního kapitálu těch, z nichž se síť jeho známostí skládá.

využití určitých hodnot a na utváření odpovídajících institucí jako “pravidel hry”). Za prvek ve výchovném a informačním procesu, který může mít na venkově větší úspěšnost, jsou považovány příklady inspirativních rozvojových projektů spíše než seznamování s teoretickými koncepty (dle Jehle 1998).

KAPITOLA 2

REGIONÁLNÍ POLITIKA EVROPSKÉ UNIE

Regionální politika vznikla ve 30. letech 20. století jako reakce na prohlubující se problémy některých regionů a vzrůstající difference v socioekonomickém rozvoji regionů, které stále častěji vedly k sociálním nepokojům mezi obyvateli postižených oblastí. Můžeme říci, že čím větší stát, tím větší difference mezi regiony uvnitř jednoho státu mohou nastat. Snad jen velmi malé evropské státy (Lucembursko, Monako, Vatikán) se nepotýkají s regionálními disproporcemi, protože jejich území je prostě příliš malé. Existují tři typy problémových regionů: a) nedostatečně vybavené přírodními zdroji, b) s nedostatečným využitím vlastních zdrojů, c) se stagnujícími či upadajícími základními odvětvími (Kolektiv autorů 2004).

Přestože již uplynula dlouhá doba od prvních opatření regionální politiky, stále nedošlo ke shodě na jedné vypovídající definici tohoto pojmu. Uveďme tedy jednu z používaných definic (Vanhove, Klaassen in Kolektiv autorů:102):

„Regionální politika představuje všechny veřejné intervence vedoucí ke zlepšení geografického rozdělení ekonomických činností, respektive se pokouší napravit určité prostorové důsledky volné tržní ekonomiky ve smyslu dosažení dvou vzájemně závislých cílů: ekonomického růstu a zlepšení sociálního rozdělení ekonomických efektů.“

Praxe regionální politiky není možná bez opory v teoriích regionálního rozvoje. Vzhledem k tomu, že se tyto teoretické koncepty stejně jako obecné ekonomické teorie, ze kterých vycházejí, v čase vyvíjejí a mění, mění se i spektrum nástrojů, které cílům regionální politiky slouží. Tyto nástroje můžeme rozdělit na mikroekonomické a makroekonomické (viz poznámka pod čarou č. 17). Regionální politika EU je ve světě unikátní pro svůj nadnárodní charakter. Na této úrovni může být efektivně vykonávána díky existenci a respektování pěti základních principů, kterými se řídí:

- princip koncentrace (vynakládání prostředků co nejúčelněji, do větších projektů, nerozdrobování do malých projektů)
- princip partnerství (aktivní spolupráce nejen orgánů EU, ale i národních, regionálních a lokálních orgánů jakožto konečných příjemců finanční pomoci)
- princip programování (komplexní přístup řešení problémů v co nejširších časových a prostorových souvislostech, existence víceletých a mezioborových programů)
- princip monitorování a vyhodnocování (sledování vynakládaných prostředků vzhledem k jejich efektivnosti a udržitelnosti)
- princip adicionality (finanční prostředky EU pouze doplňují prostředky konečného příjemce – ze státních, regionálních nebo lokálních rozpočtů či jiných privátních zdrojů).

Další principy jsou doplňkové - koordinace a harmonizace, integrace, konvergence, solidarity, subsidiarity, kompatibility a proporcionalita.

2.1. POSTAVENÍ REGIONÁLNÍ POLITIKY V EVROPSKÉ UNII

Fungování EU je založeno na čtyřech základních smlouvách, o které se opírají tři pilíře, představující odlišné politické oblasti s různými rozhodovacími systémy. Nejobsáhlejší je tzv. první pilíř, který obsahuje většinu oblastí společných politik. Mezi tyto politiky spadá také tzv. strukturální či regionální politika, která výši finančních prostředků zaujímá druhé nejdůležitější místo, za Společnou zemědělskou politikou (SZP). Bližší rozdíl mezi pojmy strukturální a regionální politika bude vysvětlen v následujícím textu. Lze však naznačit, že hranice mezi těmito dvěma pojmy je variabilní. Většina politiků a odborníků v oblasti regionálního rozvoje tyto dva pojmy zaměňuje. Na počátku 21.století přibyl další pojem, a to politika soudržnosti. Všechny tyto „politiky“ sledují jeden širší cíl, a to snižování regionálních disparit, vyvážený hospodářský rozvoj a odstraňování rozdílů v ekonomické a životní úrovni regionů jako nezbytné podmínky pro dosažení hospodářské a sociální soudržnosti. Můžeme proto uvažovat, že označení „strukturální politika“ či „politika soudržnosti“ značí rostoucí snahu o zdůraznění pojmu sociální, hospodářské, a naposled také územní soudržnosti, ke které EU směřuje.

2.1.1. Postavení hospodářské a sociální soudržnosti v dokumentech Evropských společenství

V následujícím textu bude podána analýza základních a doplňujících dokumentů vedoucích k integraci EU. Tato analýza je vzhledem k tématu disertační práce účelově zaměřena na postavení regionální politiky. Již v zakládajících smlouvách současné EU nalezneme popsání cíle vedoucí k hospodářské a sociální soudržnosti, nicméně samotný pojem se začal používat až v dobách pozdějších. První cíle, úměrně době, ve které vznikaly, se týkaly především rozvoje společného trhu a celkového zvyšování životní úrovně. Až s postupem hospodářského vývoje a především s přístupem dalších zemí do EU se explicitně objevuje cíl vedoucí ke snižování rozdílů mezi regiony.

Základními smlouvami vedoucími k integraci EU je Smlouva o založení Evropského společenství uhlí a oceli, Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství, Smlouva o založení Evropského společenství pro atomovou energii a Smlouva o Evropské unii. Vedle těchto čtyř smluv, které jsou základními kameny EU, existují další, tzv. rámcové smlouvy, které v nepravidelných intervalech upravovaly zakládající smlouvy s cílem reformovat instituce EU a přenést na ně nové oblasti působnosti na úrovni EU (Evropská unie: 2002)²⁴. Patří k nim Jednotný evropský akt, Amsterodamská smlouva, Smlouva z Nice a Lisabonská smlouva.

První zakládající byla **Smlouva o založení Evropského společenství uhlí a oceli**, podepsaná 18.4.1951 v Paříži (tzv. Pařížská smlouva). V článku 2 stojí jeden z cílů

²⁴ Vedle těchto rámcových smluv byly základní smlouvy Společenství měněny také s každým přistoupením dalších států.

„...přispívat k hospodářskému rozvoji a zvyšování životní úrovně v členských státech...“. Dne 25.3.1957 byly podepsány tzv. Římské smlouvy, tedy **Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství**²⁵ a **Smlouva o založení Evropského společenství pro atomovou energii (Euratom)**²⁶. Ve Smlouvě o založení Evropského hospodářského společenství nalezneme opět v článku 2 cíl *„Posláním Společenství je vytvořením společného trhu a postupným odstraňováním rozdílů mezi hospodářskými politikami členských států podporovat harmonický rozvoj hospodářských činností ve Společenství, nepřetržitý a vyvážený růst, vyšší stabilitu, rychlejší zvyšování životní úrovně a užší kontakty mezi členskými státy.“* Pojem „hospodářský a sociální rozvoj“ se původně používá pouze ve spojení s rozvojem přidružených zámořských zemí a území (článek 131).

První z rámcových smluv, které upravovaly dosavadní základní smlouvy Evropského společenství, je **Jednotný evropský akt**, podepsaný v únoru 1986. Tímto dokumentem se původní Smlouva o EHS, třetí část, mj. rozšiřuje o hlavu V *„Ekonomická a sociální soudržnost“*, která zahrnuje nové články 130A-130E (viz dále).

Poslední, čtvrtou smlouvou vedoucí k evropské integraci je tzv. **Smlouva o Evropské unii (Maastrichtská smlouva)**, podepsaná 7.2.1992. V článku B této smlouvy nalezneme hned na prvním místě jeden z pěti cílů *„podporovat vyvážený a trvale udržitelný hospodářský a sociální pokrok, zejména vytvořením prostoru bez vnitřních hranic, posilováním hospodářské a sociální soudržnosti a zavedením hospodářské a měnové unie, jež v souladu s ustanoveními této smlouvy v konečném důsledku zahrne i jednotnou měnu“*. Již v konsolidované verzi ve znění Amsterodamské smlouvy je cíl v článku B²⁷ mírně pozměněn na: *„podporovat ekonomický a sociální pokrok a vysokou úroveň zaměstnanosti a dosahovat vyvážený a trvale udržitelný rozvoj, zejména vytvořením prostoru bez vnitřních hranic, posilováním ekonomické a sociální soudržnosti a zavedením hospodářské a měnové unie, nakonec zahrnující v souladu s ustanoveními této Smlouvy jednotnou měnu“*.

Dalšími z rámcových smluv, které upravovaly zakládající smlouvy, je **Amsterodamská smlouva**, podepsána 2.10.1997 a **Smlouva z Nice**, podepsaná 26.2.2001. Obě mění všechny z dosavadních zakládajících smluv, tedy Smlouvu o Evropské unii, Smlouvu o založení Evropského hospodářského společenství, Smlouvu o

²⁵ Protože EHS postupně ke své hospodářské roli přibralo široké spektrum odpovědnosti, včetně sociální a regionální politiky a politiky ochrany životního prostředí, nešlo tedy o čistě hospodářské společenství, přejmenovala Maastrichtská smlouva EHS na Evropské společenství (ES) (Evropská unie: 2004). Lisabonská smlouva následně změnila název „Smlouva o založení Evropského společenství“ na název „Smlouva o fungování Evropské unie“.

²⁶ Tyto tři smlouvy vytvořily tři „Evropská společenství“, tj. systém společného rozhodování o uhlí, oceli, jaderné energii a dalších hlavních sektorech ekonomik členských států. Instituce společenství – vytvořené pro řízení tohoto systému – byly sloučeny v roce 1967, kdy vznikla jediná Komise a jediná Rada (tamtéž).

²⁷ Amsterodamská smlouva zpětně nahrazuje označení článků čísly (namísto písmeny jako v Maastrichtské smlouvě). Článek B odpovídá článku 2.

založení Evropského společenství pro atomovou energii a Smlouvu o založení Evropského společenství uhlí a oceli.

V konsolidované verzi Smlouvy o založení Evropského hospodářského společenství ve znění **Amsterodamské smlouvy** (z roku 1997) a **Smlouvy z Nice** (z roku 2002) jsou cíle v článku 2 popsány následovně:²⁸ „*Úkolem Společenství je vytvořením společného trhu a hospodářské a měnové unie, stejně jako prováděním společných politik nebo činností uvedených v člancích 3 a 4 podporovat harmonický, vyvážený a trvale udržitelný rozvoj hospodářského života, vysokou úroveň zaměstnanosti a sociální ochrany, rovné zacházení s muži a ženami, trvale udržitelný a neinflační růst, vysoký stupeň konkurenceschopnosti a konvergence ekonomické výkonnosti, vysokou úroveň ochrany a zlepšování kvality životního prostředí, zvyšování životní úrovně a kvality života, hospodářskou a sociální soudržnost a solidaritu mezi členskými státy.*“ V dalším textu těchto konsolidovaných verzí, hlava XVII, článek 158, je popsána politika hospodářské a sociální soudržnosti: „*Společenství za účelem podpory harmonického vývoje rozvíjí a prosazuje svou činnost vedoucí k posilování hospodářské a sociální soudržnosti. Společenství se především zaměří na snižování rozdílů mezi úrovní rozvoje různých regionů a zaostalosti nejvíce znevýhodněných regionů nebo ostrovů, včetně venkovských oblastí.*“²⁹

Zatím poslední z rámcových smluv upravující zakládající smlouvy EU je **Lisabonská smlouva**, podepsána dne 13.12.2007, která vešla v platnost 1.12.2009. Nejvýznamnější změnou v oblasti podpory hospodářské a sociální soudržnosti je rozšíření tohoto pojmu a cíle o aspekt územní soudržnosti, který se objevuje jak v samotném názvu hlavy XVII³⁰, tak v jejím obsahu. Cíle hospodářské, sociální a nově i územní soudržnosti obsažené v Článku 158 (Cíle; znevýhodněné regiony) se rozšiřují o specifikaci „...*nejvíce znevýhodněných regionů.*“: „*V rámci dotyčných regionů je zvláštní pozornost věnována venkovským oblastem, oblastem postiženým průmyslovými přeměnami a regionům, které jsou závažně a trvale znevýhodněny přírodními nebo demografickými podmínkami, jako jsou například nejsevernější regiony s velmi nízkou hustotou obyvatelstva a ostrovní, přeshraniční a horské regiony.*“

²⁸ Text z konsolidované verze dle smlouvy z Nice, tento text je velmi podobný konsolidované verzi dle Amsterodamské smlouvy.

²⁹ Článek 158 konsolidovaných verzí odkazuje na text v původní verzi pod článkem 130 (Amsterodamskou smlouvou byly přečíslovány některé hlavy a články, proto došlo k tomuto posunu). Tento původní článek se skutečně týká mj. „*rozvoje méně vyvinutých regionů*“, avšak pouze v souvislosti s činností Evropské investiční banky. Bankou podporované projekty mají primárně přispívat k rozvoji společného trhu, a to prostřednictvím právě „*projektů na rozvíjení méně vyvinutých regionů*“, „*projektů na modernizaci nebo reorganizaci podniků nebo na vytvoření nových činností*...“ či „*projektů společného zájmu pro více členských států*...“.

³⁰ Amsterodamskou smlouvou zavedený název hlavy XVII „*Hospodářská a sociální soudržnost*“ se Lisabonskou smlouvou nahrazuje názvem „*Hospodářská, sociální a územní soudržnost*“. O dalších (horizontálních) změnách v názvosloví plynoucích z Lisabonské smlouvy je pojednáno v poznámce pod čarou č. 1.

Z analýzy vyplývá, že pojem „ekonomická a sociální soudržnost“ byl poprvé užit v Jednotném evropském aktu v roce 1986. V rámci změny původní Smlouvy o EHS se třetí část dokumentu – Politika Společenství rozšiřuje z původních čtyř hlav (I. Společná ustanovení, II. Hospodářská politika, III. Sociální politika, IV. Evropská investiční banka) o další tři hlavy (V. Ekonomická a sociální soudržnost, VI. Výzkum a technický rozvoj, VII. Životní prostředí). Vzhledem k důležitosti hlavy V. z hlediska regionální politiky, uvádíme její plné znění.³¹

2.1.2. Orgány Evropské unie s vlivem na regionální politiku a rozvoj venkova

V EU existují tři hlavní rozhodovací instituce: Evropský parlament, který zastupuje občany EU a je jimi přímo volen, Rada Evropské unie, která zastupuje jednotlivé členské státy, a Evropská komise, která se stará o ochranu zájmů EU jako celku. Tento institucionální trojúhelník vytváří politiky a právo (směrnice, nařízení a rozhodnutí), které jsou platné v celé EU. Lze říci, že nové zákony EU navrhuje Komise, ale přijímá je Parlament a Rada EU (Evropská unie: 2002). Dalšími orgány jsou Soudní dvůr a Účetní dvůr. Celý systém institucionálního zabezpečení EU je doplněn dalšími pěti orgány:

- Evropský hospodářský a sociální výbor (zastupuje občanskou společnost, zaměstnavatele a zaměstnance)
- Výbor regionů (zastupuje regionální a místní orgány)

³¹ Článek 130 A

K podpoře celkového harmonického vývoje Společenství rozvíjí a uskutečňuje aktivity vedoucí k posilování své ekonomické a sociální soudržnosti. Společenství se zaměřuje zvláště na zmenšování nerovnoměrností mezi různými regiony a zaostalosti regionů, jimž se dostává nejmenší podpory.

Článek 130 B

Členské státy své ekonomické politiky uskutečňují a koordinují tak, aby bylo navíc dosahováno cílů stanovených v článku 130 A. Uplatňování společné politiky a vnitřního trhu bere v úvahu cíle stanovené v článku 130 A a v článku 130 C a přispívá k jejich dosažení. Společenství dosahování těchto cílů podporuje kroky činěnými prostřednictvím strukturálních fondů (Evropský zemědělský fond orientace a záruk, Sekce orientace, Evropský sociální fond, Evropský fond regionálního rozvoje), Evropské investiční banky a dalších existujících finančních nástrojů.

Článek 130 C

Evropský fond regionálního rozvoje je určen k tomu, aby pomohl napravit hlavní regionální nerovnováhy ve Společenství prostřednictvím strukturálních změn v regionech, jejichž rozvoj zaostává, a pomocí konverze upadajících průmyslových regionů.

Článek 130 D

Po vstupu Jednotného evropského aktu v platnost Komise předloží Radě komplexní návrh, jehož účelem bude učinit ve struktuře a v pravidlech existujících strukturálních fondů (Evropský zemědělský fond orientace a záruk, Sekce orientace, Evropský sociální fond, Evropský fond regionálního rozvoje) změny, které jsou nezbytné k ujasnění a racionalizování jejich úkolů tak, aby přispívaly k dosažení cílů stanovených v článku 130 A a v článku 130 C, ke zvýšení jejich efektivnosti a ke koordinaci jejich aktivit navzájem a s operacemi existujících finančních nástrojů. Rada se během období jednoho roku usnáší o tomto návrhu jednomyslně, po poradě s Evropským parlamentem a s Hospodářským a sociálním výborem.

Článek 130 E

Po přijetí rozhodnutí uvedeného v článku 130 D, prováděcí rozhodnutí ohledně Evropského fondu regionálního rozvoje bude Rada přijímat kvalifikovanou většinou na návrh Komise a ve spolupráci s Evropským parlamentem. Pokud jde o Evropský zemědělský fond orientace a záruk, Sekce orientace a Evropský sociální fond, je možno uplatnit podle potřeby články 43, 126 a 127.

- Evropská centrální banka (odpovídá za evropskou měnovou politiku)
- Evropská investiční banka (financuje investiční projekty EU)
- Evropský ombudsman (chrání občany EU a organizace před neoprávněnými administrativními zásahy).

Evropská komise jakožto výkonný orgán EU odpovídá za řízení a realizaci rozpočtu a politik a programů EU. Znamená to, že řídí také regionální politiku, oblast zemědělství a rozvoj venkova, stejně jako vybrané iniciativy a programy³². Komisi tvoří sbor komisařů v čele s předsedou³³, kteří spravují 18 generálních ředitelství a ostatní tzv. služby. Generální ředitelství pro regionální politiku (DG XVI) vzniklo v roce 1968.

K dalším z orgánů, které mají největší přímý vliv na výkon regionální politiky, patří **Výbor regionů**³⁴, založený v roce 1994. Výbor zastupuje představitele evropských regionálních a místních správních orgánů tak, aby tyto orgány měly vliv na tvorbu politik EU, zejména regionální politiky, životního prostředí, vzdělávání a dopravy. Důležitý aspekt při tomto procesu hraje uznávání regionálních a místních zvláštností a výsad.

Dalším orgánem je **Evropský hospodářský a sociální výbor**³⁵, založený v roce 1957 podle Římských smluv. Výbor má tři hlavní sekce: skupina zaměstnavatelů, zaměstnanců a ostatních zájmových skupin. Třetí skupina zastupuje nevládní neziskové organizace, sdružení zemědělců, malé podniky, řemeslníky a živnostníky, organizace spotřebitelů a ochránců životního prostředí, vědecká a akademická společenství a sdružení zastupující rodinu, ženy, osoby ohrožené sociální exkluzí. Mnohé z těchto skupin, zejména nevládní neziskové organizace, jsou důležitými místními aktéry rozvoje regionů a venkovských lokalit.

Evropská investiční banka, nezávislá instituce, která byla taktéž založena již Římskými smlouvami v roce 1958, patří k důležitým finančním nástrojům používaným k dosažení cílů EU (například zvýšení konkurenceschopnosti evropského průmyslu a malých podniků, vytváření transevropských sítí, rozvoj sektoru informačních technologií, ochrana přirozeného a městského životního prostředí a zlepšení zdravotnických a vzdělávacích služeb). Jejím hlavním úkolem je financování určitých typů investičních projektů, podporujících evropskou integraci, vyvážený rozvoj, inovativní ekonomiku založenou na znalostech a hospodářskou a sociální soudržnost. Kritéria, podle kterých se vybírají projekty k financování, jsou následující – projekt přispívá k dosažení cílů EU,

³² V programovacím období 2000-2006 existovaly 4 Iniciativy (INTERREG, URBAN, LEADER a EQUAL), jejichž předcházející i pokračující vývoj viz dále. Programy spravované Komisí jsou například Erasmus, Culture, Evropa pro občany (jmenované jsou vybrány vzhledem k cíli práce, jsou to programy s regionálním dopadem).

³³ V období 2004-2009 má Komise 26 komisařů a jednoho předsedu, komisařka pro regionální politiku je Danuta Hübner.

³⁴ Výbor regionů tvoří 344 členů, z čehož Česká republika má 12 členů (počet zástupců z každé členské země zhruba odráží velikost její populace).

³⁵ Evropský hospodářský a sociální výbor má taktéž 344 členů, z čehož Česká republika má 12 členů (počet zástupců z každé členské země zhruba odráží velikost její populace).

projekt přináší prospěch nejvíce znevýhodněným oblastem a projekt přiláká další zdroje financování.

2.2. REGIONÁLNÍ POLITIKA EVROPSKÉ UNIE V CHRONOLOGII

Regionální politika vznikla počátkem 30.let 20.století ve **Velké Británii** jako reakce na ekonomickou krizi třicátých let. Regiony, ve kterých dominovala tradiční hospodářská odvětví jako těžba uhlí, hutnictví nebo textilní průmysl, byly krizí těžce postiženy a vláda musela na silný růst nezaměstnanosti v těchto regionech reagovat. V souladu s dominující neoklasickou teorií byly vzniklé problémy v té době připisovány nízké mobilitě pracovních sil. Tento výrobní faktor byl považován narozdíl od ostatních faktorů za nemobilní a bylo třeba jeho pohyb podpořit. Toto období je nazýváno jako „dělníci za prací“ (Blažek, Uhlíř 2002:77). Proto k hlavním nástrojům regionální politiky patřila například podpora dojíždějícím, jednorázová finanční pomoc při stěhování, pomoc při obstarání bytu v imigračním regionu či rekvalifikace na profesi žádanou v imigračním regionu. Také ve **Francii** se regionální politika brzy rozvíjela. Od konce 40.let minulého století byla přijímána opatření ke snížení výrazných rozdílů mezi Pařížským regionem a ostatním územím Francie, a to rozvojem tzv. metropolí rovnováhy a zároveň omezením růstu Pařížské aglomerace. Restriktivní opatření v okolí Paříže znamenala vytlačení určitých odvětví zejména těžkého průmyslu a jejich lokalizaci do jiných regionů. Tato opatření vycházela z teoretického pojetí regionálního rozvoje skupiny keynesiánských teorií (jádro – periferie), předpokládajících neustálý růst diferencí mezi regiony. Jejich utlumení řadí lokalizaci firem tzv. hnacích odvětví (průmyslových) do problémových regionů. Ve stejné době se regionální politika rozšiřuje i v **Itálii**, kde bylo jejím hlavním cílem snížit rozdíly mezi bohatým průmyslovým severem a chudým zemědělským jihem. Programy rozvoje jižních částí Itálie se zaměřovaly na jejich industrializaci, což znamená mj. lokalizaci firem působících v průmyslu. I zde se jednalo o aplikaci keynesiánských teorií regionálního rozvoje. Od přelomu 50. a 60.let 20.století se regionální politika rozšířila téměř do všech západoevropských zemí.³⁶

2.2.1. První etapa: 1958 - 1973

V první fázi vývoje regionální politiky v EU se opatření a cíle regionální politiky řešila na úrovni jednotlivých států. V tomto období nedošlo k rozšíření, jednalo se tedy pouze o zakládající státy Belgie, Francie, Itálie, Lucembursko, Německo a Nizozemí. Evropská unie měla tehdy na starosti „důležitější záležitosti“ než snižování rozdílů mezi

³⁶ Například v Německu se zaměřila na podporu restrukturalizace regionů s tradičním zastoupením těžkého průmyslu a zároveň na podporu nových rozvojových os ve středním Německu. V Nizozemí směřovala k revitalizaci silně urbanizovaných regionů. Ve Skandinávii se soustředila k řešení problémů v regionech s velmi nízkou hustotou osídlení.

regiony, a to ze dvou důvodů. Na jedné straně bylo prvořadým cílem EU vytvoření jednotného trhu a stabilního systému rozhodování o uhlí, oceli, jaderné energii a dalších důležitých hospodářských odvětvích a tím zabezpečení stálého hospodářského růstu členských zemí. Na druhé straně vzájemné rozdíly mezi regiony členských států nebyly tak výrazné, s výjimkou jižní Itálie, kde však fungovala regionální politika na národní úrovni. Taktéž se předpokládalo, že hospodářský růst a volný trh vyřeší regionální problémy, to je v souladu s neoklasickými teoriemi. Zároveň již fungovala Evropská investiční banka, založená Smlouvou o EHS, která zajišťovala výhodné půjčky nejchudším regionům a svou roli plnila také společná zemědělská politika a sociální politika. Důvěra ve volný trh je jedním ze základních postulátů neoklasických teorií obecných i aplikovaných na rozvoj regionů.

Smlouvou o EHS byly založeny vedle Evropské investiční banky také další důležité nástroje (budoucí) regionální politiky – **Evropský sociální fond (ESF)** a **Evropský zemědělský podpůrný a záruční fond (EAGGF)**³⁷. V této době však oba nástroje sloužily odděleně sociální politice a společné zemědělské politice, nikoliv regionální politice. Jejich působení však mělo i regionální dopady, zejména společná zemědělská politika na venkovské, zemědělské regiony. Společná zemědělská politika se zprvu zaměřuje na podporu fungování společného trhu prostřednictvím modernizace zemědělství a kvantitativního růstu produkce.

Pozornost jednotlivých členských zemí v rámci regionální politiky se soustředila zejména na regiony postižené útlumem těžby nerostných surovin a těžkého průmyslu a venkovské regiony. Podstatou tedy byla spíše kompenzace některých negativních dopadů vytvoření Společenství a snahy o zavedení společného trhu. Hlavními teoretickými koncepty, které začaly soupeřit s neoklasickými teoriemi, byly keynesiánské polarizační teorie, zejména teorie pólů růstu, jejímž cílem byla lokalizace hnacího odvětví do méně vyvinutých regionů s cílem podpory jejich hospodářského růstu. Toto období je typické „prací za dělníky“ (Blažek, Uhlíř 2002), protože centrální vlády jednotlivých států svými nástroji stimulují přesun nových provozoven expandujících firem do regionů postižených strukturálními problémy doprovázenými vysokou nezaměstnaností. Opatření jsou jak stimulační (podporují lokalizaci firem do nových regionů například investičními dotacemi, daňovými úlevami, zrychlenými odpisy či výjimečně i dotacemi na dopravní náklady), tak restriktivní (která naopak postihují lokalizaci firem ve vyspělých

³⁷ V názvosloví tohoto fondu panují v České republice značné problémy, plynoucí pravděpodobně z překladu originálu. Pro tento fond se zažilo několik názvů. Záruční, resp. garanční sekce slouží v financování společné zemědělské politiky. Podpůrná sekce má několik dalších překladů: usměrňovací, orientační. Tato sekce slouží k financování strukturální politiky. Proto lze nalézt názvy Evropský zemědělský orientační a záruční fond, resp. Evropský zemědělský fond orientace a záruk, avšak také Evropský zemědělský garanční a podpůrný fond nebo Evropský záruční a usměrňovací zemědělský fond. První z názvů je oficiálně užíván například v dokumentech Evropské unie, druhý z názvů například v české odborné literatuře, pro příklad uvádím Kolektiv autorů: Úvod do regionálních věd a veřejné správy (Kolektiv autorů 2004).

aglomeracích). Součástí restriktivních opatření byla i snaha odlehčit přetíženým komunikacím ve velkých aglomeracích nebo omezení ekologických problémů. Významný vliv na úspěšnou aplikaci takto směřované regionální politiky mělo její rozšíření ze soukromého sektoru i na sektor veřejný, kdy také státní podniky či vybrané orgány státní správy byly relokovány do zaostávajících regionů.

Úspěšnost tohoto exogenního přístupu k regionální politice byla omezena soustředěním na přilákání národních či zahraničních investorů do zaostávajících regionů, aniž by byly brány v potaz místní instituce a celkové sociokulturní prostředí regionu. Blažek a Uhlíř (Blažek, Uhlíř 2002:104 a dále) však uvádějí i jeden z pozitivních příkladů, a to tzv. „irský zázrak“, který představuje úspěšný příklad tohoto typu regionální politiky. Podmínky, za kterých k tak úspěšnému rozvoji došlo, jsou však natolik specifické, že lze jen těžko uvažovat o další možnosti jeho opakování. Irsko svým investorům nabídlo ve své době levnou, avšak kvalifikovanou pracovní sílu mluvící anglickým jazykem a výhodný daňový systém, navíc po vstupu do EU i přístup na evropský trh. Významnou okolností však byla silná pozice irských emigrantů v USA, kteří při expanzi zamířili právě do Irska. Irsko nemělo příliš silné průmyslové tradice, a proto se záhy soustředilo na rozvoj elektrotechniky a software a v tomto oboru patří v současnosti ke světové špičce.

2.2.2. Druhá etapa: 1974 - 1985

Druhou etapou vývoje regionální politiky předznamenal vstup dalších zemí do EU – Velké Británie³⁸, Dánska a Irska (1973). V roce 1981 dále vstupuje Řecko. Jejich vstupem se zostřily rozdíly nejen mezi jednotlivými členskými státy, ale zejména mezi jednotlivými regiony uvnitř států. V této době navíc vrcholí ekonomická krize spojená s nedostatkem ropy na světových trzích a potřebou restrukturalizovat národní hospodářství.

Cílem regionální politiky bylo v tomto období především snižování disparit, které se týkaly regionů s převahou zemědělství a zejména regionů postižených restrukturalizací průmyslu. V roce 1975 dochází k ustanovení nového finančního nástroje určeného k financování regionální politiky – **Evropského fondu pro regionální rozvoj (ERDF)**³⁹. Cílem Evropského fondu pro regionální rozvoj je pomoc při odstraňování regionálních nerovností a posilování rozvoje a konverze regionů, podpora stabilního a trvale udržitelného rozvoje a vytváření trvale perspektivních pracovních míst (Kolektiv autorů 2004:131). Jednou ze tří hlavních oblastí působení ERDF je „rozvoj endogenního

³⁸ Právě se vstupem Velké Británie do EU, coby „zakladatelem“ regionální politiky, se objevují první snahy o realizaci společné regionální politiky na evropské úrovni. Velká Británie je v té době stále postižena výraznými regionálními disparitami, navíc díky financování společné zemědělské politiky a odvodem cel do evropského rozpočtu je tzv. čistým plátcem.

³⁹ Podíl ERDF na celkovém rozpočtu pozvolna stoupal ze 4,8% v roce 1975 na 8,6% v roce 1986. Prostředky byly vynakládány většinou na celonárodní projekty. Největšími příjemci pomoci byly Itálie, Velká Británie, Irsko, později Řecko a v dalším období i Portugalsko a Španělsko.

potenciálu podporováním lokálního rozvoje a aktivit malého a středního podnikání“, prostřednictvím:

- služeb pro podnik, zvláště v oblasti managementu, marketingu, výzkumu a služeb společných pro více podniků,
- financování transferu technologií včetně sběru a transferu informací, spolupráce mezi podniků s výzkumnými pracovišti a financování zavádění inovací v podnicích,
- přístupu podniků k úvěrům a půjčkám tvorbou příslušných finančních nástrojů,
- přímých investic do podniků,
- infrastruktury nezbytné pro lokální rozvoj,
- organizačních struktur poskytujících služby pro vytváření nových pracovních míst, které nejsou financovány z ESF (tamtéž).

Zároveň byly přijaty první dva společné programy v rámci regionální politiky EU – STAR (k rozvoji moderních telekomunikací) a VALOREN (ke zhodnocení vnitřního energetického potenciálu).

Je zřejmé, že **od tohoto období se začíná v regionální politice prosazovat endogenní přístup k regionálnímu rozvoji, teoreticky opřený o neoliberální anebo institucionální přístupy**⁴⁰. Usnadněním přístupu ke kapitálu pomocí výhodných půjček či záruk se podporují malé a střední podniky, zakládají se technologické parky jako podmínka tvorby a šíření inovací v regionu za současné podpory spolupráce podnikatelské a univerzitní sféry nebo se zavádí se deregulační opatření v tzv. podnikatelských zónách (ve formě osvobození od určitých daní, zkrácení administrativních lhůt atd.).

Zmíněný trend postupného prosazování endogenního přístupu k regionálnímu rozvoji a také rurálnímu rozvoji včetně opory o neoliberální a/nebo institucionální přístupy pokračuje i v dalších etapách (třetí, čtvrté, páté, šesté) vývoje regionální, resp. strukturální politiky EU.

2.2.3. Třetí etapa: 1986 – 1993

Třetí etapa vývoje regionální politiky EU je významná schválením Aktu o jednotné Evropě⁴¹, který byl podepsán v únoru 1986 a v platnost vešel 1.7.1987. V roce 1986 vstupují do EU Španělsko a Portugalsko, tedy státy celkově na nižší úrovni vývoje než zakládající státy. Stávají se dalšími významnými příjemci pomoci v rámci regionální politiky. Pomoc získávaly prostřednictvím nově zavedených tzv. Integrovaných středomořských programů.

⁴⁰ Tedy o takové, které stimulují lokální iniciativu, spolupráci veřejného a soukromého sektoru (PPP – public private partnership), podporují znalosti a vědomosti, instituce podporující učení, vědu a výzkum, vytváření sítí a ostatní investice do lidských zdrojů.

⁴¹ Důležitost tohoto dokumentu pro regionální politiku je zmiňována v oddílu 2.1.1.

V tomto období vrcholí strukturální potíže ve starých průmyslových regionech Velké Británie, Německa, Belgie nebo severní Francie. Dosavadní přístup regionální politiky nepřinesl očekávané výsledky a kritizuje se zejména nízká míra koordinace tří vedle sebe působících politik – sociální, zemědělské a regionální, a to v oblasti jak finanční, tak koncepční. Proto bylo v roce 1988 rozhodnuto o reformě regionální politiky, ve smyslu jejího spojení s částí zemědělské a sociální politiky. Vznikla tak **strukturální politika**⁴². Dalším výrazným aspektem tohoto období je stále větší důraz na ochranu životního prostředí v souvislosti s principy trvale udržitelného rozvoje⁴³.

Důležitým přínosem v tomto období bylo zavedení tzv. střednědobého plánování regionálních programů. Tento prvek se ujal hned v roce 1988 při reformě regionální politiky se stanovením cílů strukturální politiky, zahrnující oblasti regionální (Cíl 1., 2., 5b), sociální (Cíl 3., 4.) a zemědělské politiky (Cíl 5a):

Cíl 1: podpora rozvoje a strukturálních změn zaostávajících regionů

Cíl 2: přeměna regionů nebo jejich částí, které jsou vážně ohroženy hospodářským úpadkem

Cíl 3: boj s dlouhodobou nezaměstnaností a podpora integrace mladých lidí a osob vyřazených z trhu práce do pracovního procesu

Cíl 4: podpora adaptace pracovníků na hospodářské změny a změny ve výrobě

Cíl 5: podpora rozvoje venkovských regionů

Cíl 5a: urychlením strukturálních změn v zemědělství v rámci reformy společné zemědělské politiky a podporou modernizace a restrukturalizace rybolovu

Cíl 5b: umožněním rozvoje a strukturálních změn venkovských regionů.

Zavedl se systém jednotek NUTS a základními jednotkami pro vymezení regionů jako objektů, jimž je adresována pomoc, se staly jednotka NUTS 2 (např. pro Cíl 1) a jednotka NUTS 3 (např. pro Cíl 2).

V roce 1989 vznikl program PHARE (od roku 1994 pak sloužil jako finanční prostředek k přípravě kandidátských zemí na vstup do EU) a v roce 1993 dva nové finanční nástroje – strukturální fond **Finanční nástroj pro usměrňování rybolovu** (FIFG, který přímo financuje cíle regionální politiky), a **Fond soudržnosti**⁴⁴ (Kohezní fond, který podporuje programy vedoucí ke splnění makroekonomických konvergenčních kritérií, ale není strukturálním fondem).

⁴² Pojem strukturální politika je tudíž širší než pojem regionální politika. Strukturální politika měla postihnout širší spektrum problémů jednotlivých regionů, zabývat se průřezově celou strukturou postižených regionů.

⁴³ Pojem trvale udržitelný rozvoj použila poprvé norská politička Gro Harlem Brundtland, předsedkyně Světové komise pro životní prostředí a rozvoj, ve zprávě Naše společná budoucnost v roce 1987.

⁴⁴ Mohou z něj čerpat státy, jejichž HDP je nižší než 90% průměru EU.

2.2.4. Čtvrtá etapa: 1994 - 1999

Čtvrté období vývoje regionální politiky nemělo z hlediska přínosů k institucionalizaci regionální politiky výraznější význam a nepřineslo žádné významné změny. Nicméně neustále roste její význam z hlediska vynakládaných prostředků, jejichž objem tvoří na počátku tohoto období 36% celkového rozpočtu EU a tento podíl zůstává stabilní až do současné doby. Bylo také přijato několik důležitých dokumentů, které měly vliv na formování zemědělské politiky, zahrnující politiku rozvoje venkova – Corkská deklarace a Agenda 2000.

Z předchozího období bylo převzato pět stávajících cílů strukturální politiky, které byly v roce 1995 po přistoupení Finska, Rakouska a Švédska rozšířeny o další, šestý cíl – rozvoj a strukturální změny regionů s extrémně nízkým zalidněním.⁴⁵

Podpora ze strukturálních fondů směřuje do regionů třemi základními způsoby: prostřednictvím tzv. Rámce podpory Společenství⁴⁶ (90% prostředků), Iniciativ Společenství (9%) a pilotních projektů (1%). V tomto období existovalo 14 Iniciativ Společenství⁴⁷, které byly zaměřené buď průřezově (ADAPT, EMPLOYMENT, EQUAL, KONVER, SME), sektorově (PESCA, RECHAR II, RESIDER II, RETEX) nebo teritoriálně (INTERREG II, LEADER II, REGIS II, PEACE, URBAN).

⁴⁵ Základním rozdílem v podpoře podle jednotlivých cílů je jednak maximální výše podpory ze strany EU, jednak okruh podporovaných aktivit a také maximální výška částky, které může podpora ze strany EU dosáhnout. Cíl 1 poskytuje jak nejvyšší míru podpory (až 75%), tak nejširší spektrum podporovaných aktivit.

⁴⁶ Rámec podpory Společenství představuje smlouvu jednotlivých států s Evropskou komisí, na základě které se obě strany zavazují ke splnění cílů v něm uvedených. Paralelně k němu stojí Národní rozvojový plán, ve kterém jsou stanoveny prioritní oblasti podpory. Na něj navazují sektorové a regionální Operační programy, které jednotlivé oblasti podpory specifikují a rozšiřují. Zjednodušující formou jsou Jednotné programové dokumenty.

⁴⁷ V období 1994-1999 existovaly následující iniciativy:

- ADAPT (adaptace zaměstnanců na změny v průmyslu)
- EMPLOYMENT -NOW (rovné příležitosti pro ženy v oblasti zaměstnání)
 - HORIZON (zlepšení možností zaměstnání pro postižené občany)
 - YOUTHSTART (zařazení mladých na trh práce)
 - INTEGRA (zaměstnávání občanů ohrožených sociální exkluzí, zejména uprchlíci a přistěhovalci)
- EQUAL (boj proti diskriminaci na trhu práce)
- INTERREG II (rozvoj příhraniční a přeshraniční spolupráce a vybraných energetických sítí)
- KONVER (obrana proti konverzi)
- LEADER II (rozvoj venkovských ekonomik)
- PEACE (mír a urovnání v Severním Irsku)
- PESCA (restrukturalizace rybářství)
- RECHAR II (konverze oblastí těžby uhlí)
- REGIS II (nejodlehlejší oblasti)
- RESIDER II (konverze oblastí výroby oceli)
- RETEX (regiony silně závislé na textilním a oděvním průmyslu)
- SME (adaptace malých a středních podniků na jednotný trh)
- URBAN (městské oblasti) (<http://www.europa.eu/bulletin/en/indexcum/1999073.htm>, cit. dne 20.8.2007).

V tomto období vznikají další dva nové programy – ISPA a SAPARD. Oba programy jsou určeny kandidátským zemím, ISPA jako příprava na administraci a podporu z Fondu soudržnosti a SAPARD plní tutéž funkci pro oblasti zemědělství a venkova, tudíž po něm nastupuje EAGGF.

2.2.5. Pátá etapa: 2000 - 2006

V průběhu 90.let 20.století byl výkon strukturální politiky kritizován pro její široký obsahový záběr i velikou plošnost – v roce 1999 žilo 51% obyvatel EU v některém z podporovaných regionů. Reakcí v roce 1999 bylo přijetí dokumentu Agenda 2000, který mj. stanovil další reformu strukturální politiky, prováděnou od roku 2000. Cíle se snížily na tři a Iniciativy na čtyři. Podíl obyvatel žijících v podporovaných regionech se snížil na 41% (před vstupem dalších 10 kandidátských zemí v roce 2004). Zavedlo se sedmileté plánovací období. Nové cíle byly stanoveny následovně:

Cíl 1: podpora rozvoje a strukturálního přizpůsobování regionů, které ve svém rozvoji zaostávají za ostatními (spojen cíl 1 a 6, regionální cíl)

Cíl 2: podpora hospodářské a sociální konverze oblastí, které se potýkají se strukturálními problémy (spojen cíl 2 a 5b, regionální cíl)

Cíl 3: podpora adaptace a modernizace politik a systémů vzdělávání, odborné přípravy a zaměstnanosti (spojen cíl 3 a 4, horizontální cíl)⁴⁸.

Cíle jsou stanoveny v souladu s Lisabonskou strategií, přijatou Radou Evropské unie v roce 2000, která deklaruje nový strategický cíl EU – posílení zaměstnanosti, hospodářských reforem a sociální soudržnosti jako součásti znalostní ekonomiky EU, čímž by se unie měla stát celosvětově nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější ekonomikou založenou na znalostech. O rok později byly cíle EU rozšířeny v tzv. Göteborgské strategii o další aspekt trvale udržitelného rozvoje, představující zejména vztah k ochraně životního prostředí.

V souvislosti se vstupem deseti kandidátských zemí v květnu 2004 se zavedl přechodný systém pro tzv. phasing-out regiony, které jsou postiženy snížením průměru HDP. Toto opatření se týká zejména regionů v nových spolkových zemích v Německu, které by (dosud zahrnuté v Cíli 1) byly z této podpory vyloučeny.

Upravuje se i rozdělení finančních prostředků mezi jednotlivé formy jejich distribuce. Prostřednictvím Rámce podpory společenství bylo do regionů směřováno 93,5% celkového rozpočtu strukturální politiky, čtyři Iniciativy čerpaly 5,35% prostředků (relativní podíl Iniciativ se oproti minulému období na celkovém rozpočtu snížil, ale

⁴⁸ Pod Cíl 1 spadaly regiony s HDP nižším než 75% průměru EU a regiony spadající pod bývalý Cíl 6. Cíl byl financován ze všech čtyř strukturálních fondů a zahrnoval cca 22% všech obyvatel EU. Pod Cíl 2 spadaly regiony, které nespádaly pod Cíl 1 a navíc splňovaly konkrétní kritéria podle čtyř typů regionů (průmyslové oblasti, venkovské oblasti, městské oblasti a oblasti závislé na rybolovu). Tento cíl byl financován pouze z ERDF a ESF. Cíl 3 neměl regionální aspekt a podporoval přístup ke vzdělání, modernizaci systému vzdělávání, vzdělávacích programů a zaměstnanost. Byl financován pouze z ESF.

dopad na jednotlivé iniciativy je větší, neboť šlo pouze o čtyři Iniciativy). Ve výčtu stávajících Iniciativ se zračil také hlavní „trend“ strukturální politiky v tomto období – teritoriální soudržnost (INTERREG III), ochrana pracovního trhu a tvorba pracovních míst (EQUAL) a rozvoj území (LEADER+, URBAN II).

V roce 2002 jako reakce na ničivé povodně ve střední Evropě byl založen doposud poslední nástroj, používaný v rámci strukturální politiky – **Fond solidarity**. Nefinancuje dlouhodobé projekty následků živelných katastrof, cílem je zajistit okamžitou pomoc regionům, které jsou vinou živelné katastrofy v nouzi.⁴⁹

2.2.6. Šestá etapa: 2007-2013

V průběhu vývoje regionální politiky dochází k neustálému posunu smyslu a označování tohoto pojmu. Zatímco na počátku se regionální politika prosazovala vedle fungující zemědělské a sociální politiky, později „byla rozpuštěna“ spolu s částí sociální a zemědělské politiky do tzv. strukturální politiky, nyní se stále častěji objevuje pojem politika soudržnosti. Tento pojem ještě silněji než dříve zdůrazňuje snahu evropských orgánů o dosažení hospodářské, sociální a nově také územní soudržnosti, k níž by měla regionální politika sloužit. Ve své podstatě však všechna označení sledují stále stejný cíl, resp. cíle.

Pro toto období zůstává konstantní počet cílů, avšak obsahově dochází k dolaďujícím změnám: Cíl 1: Konvergence, Cíl 2: Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost, Cíl 3: Evropská územní spolupráce.

Pod Cíl Konvergence opět spadají regiony NUTS 2 s úrovní HDP nižší než 75% průměru EU. Financovaný je z ERDF, ESF a Fondu soudržnosti, který se poprvé zapojuje do financování cílů strukturální politiky, nicméně stále zůstává mimo strukturální fondy. Cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost zahrnuje předchozí cíle 2 a 3 a je financován z ERDF a ESF. Cíl Evropská územní spolupráce zahrnuje Iniciativy INTERREG III, URBAN II a EQUAL a je financován z ESF a ERDF. Je zřejmé, že k financování „přímo“ regionální politiky slouží pouze tři finanční instrumenty, z toho dva strukturální fondy. Tento stav je výsledkem odtržení politiky rozvoje venkova a restrukturalizace rybářství od strukturální politiky a jejich zahrnutím opět do společné zemědělské politiky.

2.3. REGIONÁLNÍ POLITIKA EU A ROZVOJ VENKOVA

Problematika rozvoje venkova se stává jednou z nejdůležitějších priorit politiky hospodářské a sociální soudržnosti EU. Závěrečné ustanovení Göteborgské strategie (2001) obsahuje: *„V posledních letech klade evropská zemědělská politika menší důraz na tržní mechanismy a více se v návaznosti na podpůrná opatření soustřeďuje na*

⁴⁹ O pomoc v rámci Fondu solidarity mohou žádat státy v případě, že následky živelné katastrofy překročí 0,6% HDP dané země.

uspokojení rostoucích nároků na bezpečnost a kvalitu potravin, různorodost produktů, ochranu zvířat, kvalitu životního prostředí, ochranu přírody a péči o krajinu.“ (Evropská unie 2006, vlastní překlad).

V prvním období vývoje politiky venkovského rozvoje, tedy v 60. letech minulého století, byla opatření věnována sektorově výhradně do zemědělství a navazujících sektorů (zpracovatelský a potravinářský průmysl). Zaváděla se opatření ke zlepšení produkčních struktur zemědělských podniků, zlepšení vybavení pro zpracování a zlepšení odbytu produkce ve smyslu marketingových opatření. Těmito opatřeními mělo dojít k lepší integraci celého výrobního řetězce potravin, čímž by se zvyšovala konkurenceschopnost primárního sektoru.

Od 70. let se objevila sociální dimenze podpory zemědělství. Zavádí se opatření do lidských zdrojů ve formě předčasného odchodu do důchodu, podpory mladých začínajících farmářů či odborného vzdělávání. Zároveň se objevil teritoriální prvek podpory venkova vymezením nepříznivých oblastí. Podnětem byl stále rostoucí odchod venkovského, převážně zemědělského obyvatelstva z těchto regionů. Opuštění sektoru zemědělství a následně i fyzicky venkovského území ohrožovalo zachování dalšího života i kulturní krajiny v těchto regionech. Cílem tedy bylo zamezit dalšímu odchodu tohoto obyvatelstva z venkovských regionů.

Se zavedením strukturální politiky došlo k dalšímu odklonu podpory venkova prostřednictvím zemědělství (a zvyšování produktivity) a příklonu ke komplexnímu přístupu k řešení problematiky venkovského rozvoje. Právě ta část zemědělské politiky, zaměřená na rozvoj venkova, se stala součástí strukturální politiky s financováním podpůrnou sekcí EAGGF. Začalo se mluvit o kvalitě potravin a ochraně životního prostředí.

Devadesátá léta jsou spojena s velkou kritikou společné zemědělské politiky (SZP) z celosvětového hlediska. Proběhla celá řada jednání o její reformě, jejichž výsledky směřovaly k rozhodnutí přesunout část zdrojů od podpory produkce (přímé platby a příspěvky k cenám zemědělských komodit) k integrovanému rurálnímu rozvoji. V roce 1996 byla přijata tzv. **Corksá deklarace**, jejíž ústřední myšlenkou bylo využití takto uvolněných podpor ve venkovských oblastech na rozvoj venkova a podporu diverzifikace zemědělství prostřednictvím integrovaného přístupu k rozvoji. Právě tato opatření jsou zahrnuta v Cíli 5b a v Iniciativě **LEADER**⁵⁰. V roce 1999 byl přijat dokument s názvem

⁵⁰ Iniciativa LEADER se zaměřuje od počátku na rozvoj venkova prostřednictvím iniciativ místních subjektů. Byla financována podpůrnou sekcí EAGGF. Hlavním principem této Iniciativy je partnerství zástupců soukromého, veřejného a neziskového sektoru působících v lokalitě prostřednictvím vytvoření tzv. místních akčních skupin (MAS). Ty jsou zodpovědné za vypracování rozvojových strategií a následně za jejich realizaci. Konečným příjemcem podpory tak mohou být obce, svazky obcí, neziskové organizace, podnikatelé. V období 2000-2006 působila Iniciativa LEADER+, která poskytovala podporu projektům rozvoje venkova a soustředila se na tři cílové aktivity: 1. Strategie integrovaného rozvoje venkova, 2. Spolupráce mezi venkovskými oblastmi, 3. Vytváření sítí všech venkovských oblastí v EU. Od roku

Agenda 2000, čímž se politika rozvoje venkova stala druhým pilířem SZP⁵¹. V intencích výše uvedených záměrů probíhal přesun v rámci SZP z prvního pilíře (podpory produkce), k druhému pilíři, který představuje integrovaný rurální rozvoj kombinující podporu farmářům (nezávislou na produkci) a diverzifikaci zemědělství s opatřeními v ochraně životního prostředí. Krátce na to, v roce 2003 byla přijata další reforma SZP, v rámci které byla ještě posílena komplementarita obou pilířů a podpořen další přesun finančních prostředků z prvního pilíře do druhého.

K celistvému přehledu rozvojových aktivit pro venkovský prostor je nutné zmínit **Budapešťskou deklaraci o světovém dědictví**, přijatou v roce 2002. Zdůrazňuje mj. *„udržení správné rovnováhy mezi uchováním, trvalostí a rozvojem tak, aby vhodnými aktivitami, přispívajícími k sociálnímu a ekonomickému rozvoji a kvalitě života našich společností, byly uchráněny statky světového dědictví“* a zároveň *„zajištění aktivní participace místních společností na identifikaci, ochraně a správě statků náležejících ke světovému dědictví.“* Za světové dědictví je považováno kulturní a přírodní dědictví v celé jeho rozmanitosti. Deklarace nabízí pohled na venkov jako na jedinečný prostor disponující řadou přírodních a kulturních památek, které je nutno zachovávat.

V listopadu 2003 byla na druhé evropské konferenci o rurálním rozvoji přijata tzv. **Salzburžská deklarace**, kde byly shrnuty základní oblasti rozvoje v rámci budoucí politiky rozvoje venkova:

- zemědělství a lesnictví (jsou určující pro zachování kulturní krajiny a veřejného života na venkově, zdůrazněna je multifunkční role farmářů)
- rozvoj venkova v širším slova smyslu (akcentuje diverzifikaci v rámci i mimo sektor zemědělství, tzn. že rozvoj venkova nesmí stát pouze na podpoře zemědělství)
- kvalita a jistota potravin (spotřebitelé stále více hodnotí kvalitu potravin a podmínky chovu zvířat)
- přístup k veřejným službám (rozvojový potenciál a možnosti žen a mladých bývá poškozen špatným přístupem k veřejným službám, nedostatkem pracovních příležitostí a celkovou věkovou strukturou venkovského obyvatelstva)
- pokrytí celého území EU (politika rozvoje venkova musí pokrýt venkovské území celé EU, přičemž „evropský venkov“ má mnoho podob)
- soudržnost (politika rozvoje venkova přispívá k hospodářské a sociální soudržnosti v rámci EU, která musí být i dále posilována)
- zapojení rozhodujících aktérů (budoucí rozvoj musí být založen „zdola“ na lokálních partnerstvích všech důležitých aktérů, přičemž lze použít zkušeností konceptu LEADER)

2007 tvoří přístup LEADER čtvrtou (průřezovou) osu Programu rozvoje venkova ČR, který je financován novým finančním nástrojem Evropským zemědělským fondem pro rozvoj venkova (EAFRD) (viz dále).

⁵¹ První pilíř tvoří podpora zemědělské produkce (tržní politika).

- partnerství (politika rozvoje venkova musí být v souladu s principem subsidiarity prováděna lokálními aktéry veřejného i občanského sektoru na základě jejich partnerství, sítí a dialogu)
- zjednodušení (politika rozvoje venkova musí být nutně zjednodušena, a to na úsecích jednotného postupu programového plánování, financování a kontroly).

V programovacím období 2007-2013 (v souladu se strukturální politikou) se tedy jako reakce na dosavadní vývoj zavádí nová, administrativně zjednodušující politika rozvoje venkova EU, v jejímž středu stojí tři politické cíle:

- zlepšování konkurenceschopnosti zemědělství a lesnictví
- využití půdy (*landmanagement*) a zlepšování životního prostředí
- zlepšování kvality života ve venkovských oblastech a diverzifikace ekonomických činností.

Politika rozvoje venkova je založena na třech hlavních právních nástrojích, které uvádíme podle data jejich přijetí: nařízení Rady ES č. 1698/2005 o podpoře pro rozvoj venkova z nového Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova (EAFRD) (20.5.2005), strategických směrech Společenství pro rozvoj venkova (20.2.2006) a prováděcím nařízením Komise č. 1974/2006 (15.12.2006). Na úrovni jednotlivých států však zůstává (dle principu subsidiarity) vysoká míra flexibility a možnost rozhodnutí o tom, zda půjde podpora ve prospěch sektorálních či teritoriálních opatření.

Společná zemědělská politika (SZP), včetně rozvoje venkova, se do roku 2006 financovala prostřednictvím Evropského zemědělského podpůrného a záručního fondu (EAGGF), jehož dvě sekce sloužily k financování strukturálních opatření v zemědělství a na venkově, resp. společné zemědělské politiky. Od svého vzniku SZP prošla mnoha změnami a do jednotlivých sekcí se přidávala další opatření, čímž se financování stávalo stále složitějším. S cílem zvýšit transparentnost financování SZP a zohlednit specifika a odlišnosti jednotlivých opatření je stávající fond rozdělen na dva nové samostatné fondy: Evropský zemědělský garanční fond (slouží k financování prvního pilíře – tržní opatření) a Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova (slouží k financování druhého pilíře – rozvoj venkova). Už v Agendě 2000 byl rozvoj venkova zakotven jako druhý pilíř SZP a tato reforma postavení rozvoje venkova v rámci SZP ještě posiluje.

Nový finanční nástroj – **Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova** kopíruje výše uvedené politické cíle rozvoje venkova, přičemž první tři osy odpovídají uvedeným politickým cílům obsahově, zatímco čtvrtá osa akcentuje způsob (přístup, metodu), který je doporučen pro dosahování zmíněných cílů. Proto obsahuje tři (resp. čtyři osy):

Osa 1: Konkurenceschopnost

Osa 2: Využití půdy/životní prostředí

Osa 3: Rozvoj venkova v širším slova smyslu

Osa 4: Leader.

Téměř souběžně s počátkem řešení regionálních disparit na evropské úrovni se začala prosazovat část regionální politiky zaměřená přímo na venkov. Ačkoli byla v počátku silně provázaná se Společnou zemědělskou politikou a měla exogenní charakter, od konce 70.let se začínají prosazovat koncepty integrovaného rurálního rozvoje endogenního charakteru, které v důsledku vedou k založení strukturální politiky. Strukturální politika v 90.letech dominuje rurálnímu rozvoji. Od počátku nového tisíciletí se objevují snahy o administrativní zjednodušení politiky zaměřené na venkov. Vzniká politika rozvoje venkova včetně nového finančního nástroje. To je politika a finanční nástroj stojící mimo strukturální politiku, avšak sloužící stejnému cíli – dosažení hospodářské, sociální a územní soudržnosti. Politika hospodářské, sociální a dnes i územní soudržnosti se tak rozšiřuje o (vydělenou) politiku rozvoje venkova.

KAPITOLA 3

NÁRODNÍ REGIONÁLNÍ POLITIKA V ČESKU A NĚMECKU

3.1. REGIONÁLNÍ POLITIKA V ČESKU

Regionální politika se v ČR začala realizovat až v druhé polovině 90.let 20.století. V předchozím období byly prováděny aktivity související se snižováním regionálních disparit, ale nelze hovořit o ucelené národní regionální politice ČR.⁵²

Ani po celospolečenských změnách po roce 1989 se regionální politika nestala hned součástí české exekutivy. Regionální diferenciací území Č R historicky nevykazovala výrazné disparity (Musil in Horská, Maur, Musil 2002). Prvořadým úkolem české vlády bylo úspěšné provedení ekonomické transformace na úrovni celého státu. Tato situace připomíná vývoj v EU, kde v první etapě nadnárodní úrovně regionální politiky ustoupilo její přímé zaměření úkolům souvisejícím s vytvořením jednotného trhu a stabilního ekonomického prostředí zahrnujícího strategické suroviny. Jistý nezájem o regionální politiku lze v Č R také připisovat vládou přijímané ekonomické teorii, která ovlivňovala průběh ekonomických reforem v 90.letech (neoliberalismus). Tento vliv se odrazil na relativně pozdním nástupu regionální politiky v ČR. Až právě s probíhající transformací a restrukturalizací českého průmyslu se v polovině 90.let začínají zvyrazňovat rozdíly mezi regiony, způsobené především výrazným nárůstem nezaměstnanosti v určitých, tedy problémových regionech.

3.1.1. Vývoj legislativního zabezpečení regionální politiky v Česku

Jmenovaný trend v 90. letech související s restrukturalizací českého průmyslu, spolu s přípravami Č R na vstup do EU a s plánovanými reformami veřejné správy způsobily nutnost legislativního zakotvení a zavedení fungující regionální politiky. Prvním krokem k zavedení regionální politiky v ČR bylo **usnesení č. 759/1992** s názvem **Zásady regionální hospodářské politiky vlády České republiky**. Mnohem důležitějším dokumentem je usnesení č. **235/1998 Zásady regionální politiky ČR**, které ruší předchozí Zásady z roku 1992. Mají obecnější a komplexnější charakter a rámcově stanovují hlavní principy, cíle, programové dokumenty a nástroje regionální politiky. Rozlišují výkon regionální politiky na dvou úrovních – státní (zabezpečují ji orgány státní správy⁵³, má selektivní charakter) a regionální (vykonávají ji vyšší územně správní celky ve své samostatné působnosti, má plošný charakter). Oba dokumenty řeší pouze národní či regionální úroveň.

⁵² V 80. letech se v Československu zavedly první programy, jejichž cílem bylo snížení rizika odchodu dalších obyvatel z oblasti jihozápadního pohraničí formou výstavby nových bytů a technické infrastruktury. Nejednalo se tedy o řešení typických meziregionálních problémů souvisejících s vysokou nezaměstnaností (která je hlavní příčinou vzniku sociálních problémů v postižených regionech), na které se prvořadě zaměřuje regionální politika.

⁵³ Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR).

V roce 2000 byl přijat **Zákon č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje**. Spolu s dalšími zákony⁵⁴ tvoří základní legislativní a institucionální rámec regionální politiky v ČR. Paragraf 1 tohoto zákona vymezuje: „*Tento zákon stanoví podmínky pro poskytování podpory regionálnímu rozvoji s cílem vyváženého rozvoje státu nebo územního obvodu kraje, s tím související působnost správních úřadů, krajů a obcí a vytváří podmínky pro koordinaci a realizaci hospodářské a sociální soudržnosti*“. Zákon definuje pojem „region“, uvádí demonstrativní výčet oblastí, ve kterých je regionální rozvoj podporován, stanoví zaměření státní podpory regionálního rozvoje, definuje programové dokumenty vypracovávané na celostátní a krajské úrovni. Dále vymezuje působnost Ministerstva pro místní rozvoj (MMR), krajů a obcí při podpoře regionálního rozvoje. Definuje tzv. regiony soudržnosti, jejichž územní vymezení odpovídá územním statistickým jednotkám NUTS 2, a jejich orgány včetně určení jejich působnosti (www.euroskop.cz, cit. dne 20.8.2007). Tím zákon již propojuje národní i nadnárodní úroveň regionální politiky. Zákon také zohledňuje a zajišťuje základní principy regionální politiky společné pro evropskou regionální politiku (viz úvod 2.kapitoly).

3.1.2. Programové dokumenty regionální politiky v ČR (a jejich teoretická východiska)

Sadu programových dokumentů tvoří **Strategie regionálního rozvoje ČR** zabývající se celým územím ČR, jednotlivé **Regionální programy rozvoje** určené pro regiony s tzv. soustředěnou podporou státu a **Odvětvové programy**⁵⁵. Důležitými dokumenty jsou dále **Národní rozvojový plán** a **Národní strategický referenční rámec**, které propojují fungování národní regionální politiky s EU. Regionální úroveň pak doplňují strategické rozvojové plány jednotlivých krajů.

Strategie regionálního rozvoje (SRR) je střednědobý programový dokument, jehož první verze byla schválena v roce 2000, v roce 2006 byla schválena další verze tohoto dokumentu s výhledem na výkon regionální politiky v období let 2007-2013 a v pravidelných intervalech se předpokládají jeho další inovace. Strategie obsahuje čtyři základní části:

⁵⁴ Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích, Zákon č. 132/2000 Sb., o změně a zrušení některých zákonů souvisejících se zákonem o krajích, zákonem o obcích, zákonem o okresních úřadech a zákonem o hlavním městě Praze.

⁵⁵ V roce 2007 tvoří regionální a odvětvové programy následující programy:

217 112 - Podpora rozvoje severozápadních Čech a Moravskoslezského regionu

217 116 - Podpora rozvoje průmyslových podnikatelských subjektů na území NUTS 2 Severozápad a Moravskoslezsko a dalších regionech se soustředěnou podporou státu

217 118 - Podpora bývalých vojenských areálů k obecnímu využití

217 113 - Podpora hospodářsky slabých a strukturálně postižených regionů

217 115 - Program obnovy venkova

217 117 - Obnova obecního a krajského majetku postiženého živelní nebo jinou pohromou.

- analýzu regionálního rozvoje ČR v uplynulém období a hodnocení dosavadních odvětvových opatření resortů a přístupů regionů,
- vymezení slabých a silných stránek v rozvoji jednotlivých regionů, odvětví a sektorů,
- strategii dalšího regionálního rozvoje ČR, vymezení priorit a opatření k podpoře rozvoje, vymezení regionů se soustředěnou podporou státu⁵⁶,
- úkoly, uložené vládou ČR ústředním správním úřadům a Českému statistickému úřadu k zabezpečení realizace Strategie regionálního rozvoje ČR.

Z analýzy tohoto dokumentu vyplývá, že v rámci národní regionální politiky bude stále více pozornosti věnováno rozvoji lidských zdrojů, znalostní ekonomice, růstu ekonomické výkonnosti a konkurenceschopnosti jednotlivých regionů, ochraně životního prostředí a využití kulturního a přírodního dědictví pro rozvoj cestovního ruchu.

Národní rozvojový plán (NRP) je zastřešující programový dokument, na jehož základě dochází k zapojení jednotlivých států do Rámce podpory společenství, tedy do evropské regionální politiky. Národní rozvojový plán je tvořen na jednotlivá plánovací období. Obsahuje analýzu současného stavu, SWOT analýzu, stanovení globálního a strategického cíle a jednotlivých prioritních os, zaměření jednotlivých operačních programů a rozdělení řízení a koordinace politiky soudržnosti v ČR. Současná verze NRP na období 2007-2013 obsahuje následující globální cíl: *„Globálním cílem Národního rozvojového plánu v období 2007 – 2013 je přeměna socioekonomického prostředí České republiky v souladu s principy udržitelného rozvoje tak, aby Česká republika byla přitažlivým místem pro realizaci investic, práci a život obyvatel. Prostřednictvím trvalého posilování konkurenceschopnosti bude dosahováno udržitelného růstu, jehož tempo bude vyšší než průměrný růst EU 25. ČR bude usilovat o růst zaměstnanosti a o vyvážený a harmonický rozvoj regionů, který povede ke zvyšování úrovně kvality života obyvatelstva.“*

Na globální cíl navazují čtyři strategické cíle: a) konkurenceschopná česká ekonomika, b) otevřená, flexibilní a soudržná společnost, c) atraktivní prostředí, d)

⁵⁶ Strategie regionálního rozvoje ČR vymezuje tzv. regiony se soustředěnou podporou státu a tzv. ostatní regiony (tj. pohraniční regiony, bývalé vojenské prostory, regiony postižené živelními pohromami, regiony se silně narušeným či poškozeným životním prostředím, regiony s méně příznivými podmínkami pro rozvoj zemědělství, regiony s vyšší průměrnou mírou nezaměstnanosti, než je průměrná úroveň v České republice).

Regiony se soustředěnou podporou státu zahrnují tři typy problémových regionů: strukturálně postižené regiony, hospodářsky slabé regiony a regiony s vysoce nadprůměrnou nezaměstnaností. Vzhledem k tomu, že již nejsou k dispozici statistická data o zaměstnanosti a mzdách na úrovni okresů a obcí s rozšířenou působností, byly pro vymezení použity následující relevantní indikátory (uvedené včetně příslušné váhy pro přepočet):

- souhrnné hodnocení situace na trhu práce (nezaměstnanosti) zahrnující míru nezaměstnanosti, dlouhodobou nezaměstnanost a počet uchazečů na jedno volné pracovní místo (váha 0,4),
- daňové příjmy na 1 obyvatele (váha 0,15)
- počet podnikatelů na 1000 obyvatel (váha 0,15),
- kupní síla obyvatel (váha 0,3).

Sada indikátorů na rozdíl od uplynulého období je totožná pro všechny tři typy regionů se soustředěnou podporou státu. Vymezení regionů se soustředěnou podporou státu obsahuje Příloha 2.

vyvážený rozvoj území. Globální a strategické cíle jsou základem pro stanovené prioritní osy⁵⁷ a operační programy včetně jejich priorit a opatření, které k dosažení globálního cíle přispívají. Přehled operačních programů spadajících pod jednotlivé cíle je uveden v Příloze 1.

Národní strategický referenční rámec (NSRR) představuje základní programový dokument ČR pro využívání fondů Evropské unie v období 2007-2013. Východiskem pro zpracování návrhu NSRR byl Národní rozvojový plán České republiky. NSRR uvádí soubor operačních programů politiky hospodářské a sociální soudržnosti 2007-2013, jejichž prostřednictvím budou jednotlivé prioritní osy realizovány. Narozdíl od NRP tento dokument obsahuje alokace finančních prostředků na jednotlivé roky podle fondů a programů. Součástí NSRR je také jednoznačné vymezení podpor jednak pro strukturální politiku a její operační programy a jednak pro politiku rozvoje venkova a její osy. Tzn., že určuje a řadí případné „třecí plochy“ mezi jednotlivými operačními programy a Programem rozvoje venkova (viz dále).

Regionální politika ČR rozlišuje:

- cíl přírůstový, který spočívá v aktivizaci nedostatečně využívaného potenciálu a podpoře hospodářského rozvoje regionů
- cíl vyrovnávací, který sleduje snižování meziregionálních rozdílů a pomoc ekonomicky slabším oblastem, jež by nebyly schopny zvládnout změny v ekonomické a sociální struktuře vlastními silami.

Z analýzy SRR i NRP vyplývá, že regionální politika České republiky v souladu s regionální politikou EU vychází z neoliberálních a institucionálních teorií regionálního rozvoje, povzbuzujících endogenní potenciál ve formě lidského kapitálu, iniciativu jednotlivců, zdůrazňuje význam učení a spolupráci ve formě sítí.

3.1.3. Rozvoj venkova v rámci české regionální politiky

Rozvoj venkova je v ČR programově realizován již od počátků 90.let minulého století, kdy byl v květnu 1991 českou vládou přijat **Program rozvoje vesnice**. Tento program byl zaměřen na aktivizaci participace obyvatelstva i duchovního rozměru obnovy vesnice, rozvoj podnikání ve venkovských regionech, vlastní stavební obnovu vesnice a péči o krajinu (www.isu.cz, cit. dne 21.8.2007). Rozvoj venkova se tedy v ČR začal programově podporovat o něco málo dříve než byla legislativně zakotvena samotná národní regionální politika. V roce 1993 byl založen Spolek pro obnovu venkova, jehož jedním z cílů je podpora a realizace **Programu obnovy venkova**⁵⁸ a realizace soutěže

⁵⁷ NRP 2007-2013 obsahuje čtyři prioritní osy: PO Posilování konkurenceschopnosti české ekonomiky, PO Rozvoj moderní a konkurenceschopné společnosti, PO Životní prostředí a dostupnost, PO Vyvážený a harmonický rozvoj území České republiky.

⁵⁸ Nelze zaměňovat dotační tituly Program obnovy venkova (spravovaný kraji) a Podpora obnovy venkova (spravován MMR), oba mají zkratku POV a jsou to české národní rozvojové programy. Stejně tak nelze

Vesnice roku (od 1995). Program obnovy venkova byl novelizován v roce 1998 usnesením vlády č. 730/1998. V rámci stanovených Zásad pro poskytování účelových dotací obcím z rozpočtové kapitoly MMR v rámci Programu obnovy venkova bylo stanoveno osm dotačních titulů⁵⁹, jejichž počet a záběr se postupně snižoval. Nejprve byl program spravován Ministerstvem zemědělství (MZe), později přešel pod správu MMR. V souladu s první fází reformy veřejné správy a zavedením vyšších územně správních celků byl v roce 2004 Program obnovy venkova převeden do působnosti jednotlivých krajů, které si samostatně stanovují pravidla rozdělování dotací. O konkrétní podobě tohoto programu bude vzhledem k lokalizaci objektu výzkumu v rámci této práce pojednáno v její empirické části⁶⁰.

Na celorepublikové úrovni se nadále v rámci regionálních programů MMR realizuje program **Podpora obnovy venkova** (číselně je označován 217 115), který se zaměřuje na podporu obcím, které se úspěšně umístily v krajských a národních kolech soutěže Vesnice roku, dále na podporu spolupráce obcí na obnově a rozvoji venkova a zejména na podporu zapojení dětí a mládeže do komunitního života v obci. V rámci tohoto posledně jmenovaného bodu je sledován cíl rozvoje tzv. komunitních projektů, tedy takových projektů, na jejichž plánování i realizaci se podílí celá komunita včetně dětí a mládeže.⁶¹

Rozvoj venkova v ČR probíhá také formou přístupu **LEADER**, tedy v rámci tzv. Místních akčních skupin (MAS), které představují partnerství veřejného, soukromého a neziskového sektoru v lokalitě. Vznikaly od roku 2002, v současné době (2010) jich existuje 155. Pouze 112 místních akčních skupin je však podporováno ze IV. Osy PRV ČR a realizují tudíž svou místní rozvojovou strategii. Iniciativa LEADER se v ČR uplatňovala nejprve v rámci předvstupního programu SAPARD, v období 2004-2006 v rámci Operačního programu rozvoj venkova a multifunkční zemědělství a v současném programovacím období v rámci Osy IV. Leader Programu rozvoje venkova ČR.

Program rozvoje venkova ČR je rozvojový dokument ČR na léta 2007-2013 a jeho opatření jsou financovaná z Evropského zemědělského fondu rozvoje venkova

zmíněné programy zaměřovat s Programem rozvoje venkova, který existuje v rámci evropské politiky rozvoje venkova.

⁵⁹ 1. Obnova a údržba venkovské zástavby a občanské vybavenosti

2. Komplexní úprava veřejných prostranství

3. Obnova a zřizování veřejné zeleně

4. Rekonstrukce místních komunikací, výstavba cyklistických a pěších stezek, rekonstrukce a výstavba veřejného osvětlení

5. Zpracování urbanistických studií a územních plánů

6. Projekty obcí na vzdělávání a poradenství v oblasti rozvoje venkova a obnovy vesnice

7. Integrované projekty venkovských mikroregionů

8. Projekty k rozvoji infrastruktury.

⁶⁰ Pojednáno bude o Programu obnovy venkova Středočeského kraje.

⁶¹ Pokud se děti již od dětství naučí, že mohou do rozvoje své lokality věcně a úspěšně zasahovat a ovlivňovat její, roste pravděpodobnost, že se zapojí do rozvoje lokality i v budoucnosti, kdy je jejich potenciál přirozeně vyšší než v dětství. Možnost participace je jedním z důležitých rozvojových potenciálů lokality a má také silný vliv na sílu lokální identity obyvatel obce.

(EAFRD). Dokument obsahuje pět os⁶², z nichž venkov v jeho komplexitě nejvíce podporuje třetí osa Kvalita života ve venkovských oblastech a diverzifikace hospodářství venkova (první dvě osy jsou určeny přímo pro zemědělce, čtvrtá osa LEADER pro opatření v rámci MAS, pátá osa slouží administraci programu).

3.2. REGIONÁLNÍ POLITIKA V NĚMECKU

Německo patří k prvním zemím, kde se praktikovala regionální politika na národní úrovni již v 50. letech minulého století. Německá regionální politika je součástí politiky prostorového plánování (*Raumordnungspolitik*)⁶³, která představuje zastřešující pojem pro sadu politik, které ovlivňují prostorový rozvoj (doprava, ochrana životního prostředí aj.), a na jejichž koordinaci dohlíží Spolkové ministerstvo dopravy, staveb a městského rozvoje (*Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung*). Regionální politika pak představuje souhrn opatření vedoucí k vědomému ovlivňování prostorového rozvoje pomocí hospodářsko-politických opatření, proto může být nazývána také jako „**regionální hospodářská politika**“. Kompetentním orgánem státní správy zodpovědným za výkon regionální politiky v Německu je Spolkové ministerstvo hospodářství a technologií (*Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie*) (podle Fritsch 2006).

Důležitou okolností výkonu regionální politiky v Německu je skutečnost, že spolkové zákony představují pouze rámec jejího výkonu a její hlavní důraz je kladen na úroveň zemskou. Jednotlivé spolkové země mají při implementaci regionální politiky autonomii, avšak jimi vykonávaná politika musí být v souladu s rámcem daným tzv. společným úkolem (viz dále). Další důležitý aspekt regionální politiky Německa leží v rozdělení Německa v roce 1949 na Německou spolkovou republiku (NSR, tzv. staré spolkové země) a Německou demokratickou republiku (NDR, tzv. nové spolkové země). Pokročilý vývoj regionální politiky v Německu je spojen výhradně se starými spolkovými zeměmi. Až po opětovném sloučení Německa v roce 1990 se také nové spolkové země zapojily do výkonu regionální politiky na národní a zároveň na nadnárodní úrovni. Deficit nových spolkových zemí v praxi regionální politiky je srovnatelný s vývojem v Česku, resp. bývalém Československu.

Obecným cílem regionální politiky v Německu je přiblížit se obecnému hospodářskému vývoji a odstranit rozdíly ve vývoji regionů vyrovnáváním lokalizačních nevýhod strukturálně slabých regionů. Cílem je tedy vytvoření stejnohodnotných

⁶² Osa I: Zlepšení konkurenceschopnosti zemědělství a lesnictví

Osa II: Zlepšování životního prostředí a krajiny

Osa III: Kvalita života ve venkovských oblastech a diverzifikace hospodářství venkova

Osa IV: LEADER

Osa V: Technická pomoc.

⁶³ Prostorové plánování je komplexnější než u nás užívané územní plánování. Pojmy není možné zaměňovat.

životních podmínek ve všech regionech, což zahrnuje snižování rizika odchodu obyvatel z hospodářsky slabých regionů.

Regionální politika v Německu je rozlišena do tří dílčích částí, které se odlišují cíli i následnými opatřeními. První z nich je tzv. **vyrovnávací regionální politika**, jejímž cílem je vyrovnání životní podmínek ve vybraných regionech v případě selhání trhu, které vede ke snižování životní úrovně občanů. Cílem **prorůstové regionální politiky** je zvýšení růstu a celkové hospodářské produktivity regionu. Třetí částí je tzv. **stabilizační regionální politika**, jejímž cílem je zajištění možnosti dosahovat určité příjmové úrovně (cestou diverzifikace ekonomických aktivit, odstraňování sektorálního monopolu atd.).

3.2.1. Vývoj a současná podoba regionální politiky v Německu

Regionální politika se v Německu začala rozvíjet v 50.letech 20.století, a to se zaměřením na venkovské oblasti s málo rozvinutým průmyslem a na regiony s tradičním těžkým průmyslem a těžbou nerostných surovin. Již v té době započatá restrukturalizace tohoto průmyslu znamenala zvýšené riziko růstu nezaměstnanosti a snížení celkové výkonnosti regionů. V roce 1950 byl založen **Výbor pro otázky oblastí ve stavu ohrožení** (*Interministerieller Ausschuss für Notstandsgebietsfragen*), kterým byly vymezeny tzv. oblasti ve stavu ohrožení (*Notstandsgebiete*). Od roku 1963 se tyto oblasti nazývaly oblasti určené k sanaci (*Sanierungsgebiete*), od roku 1968 potom oblasti určené k výstavbě (*Bundesausbaugebiete*). V roce 1954 bylo vymezeno 40 km široké území podél hranice s NDR a Československem s názvem zóna pomezního území (*Zonenrandgebiet*) a všechny výše jmenované oblasti byly společně zahrnuty do Rozvojového programu spolkové vlády (*Förderprogramm der Bundesregierung*). V roce 1959 byla dosavadní podpora nahrazena Rozvojovým programem pro centrální místa (*Bundesausbauorte*) ve venkovských, málo rozvinutých regionech (*Entwicklungsprogramm für zentrale Orte in ländliche strukturierten Regionen*) (podle Fritsch 2006, Toepel 2000).

V 60.letech 20.století se začala projevovat jistá nekoordinace stávajících programů mezi jednotlivými spolkovými zeměmi a rostoucí problémy v regionech s těžbou černého uhlí. Byly stanoveny národní priority rozvoje regionů a nový instrument, tzv. regionální akční programy (do roku 1971 vzniklo 21 regionálních akčních programů). Tyto programy se staly základem pro první rámcový plán **Společného úkolu „zlepšení regionální hospodářské struktury“** (*Gemeinschaftsaufgabe Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur - GRW*), který byl zakotven přímo v zákoně o společném úkolu (*Gesetz über die GRW*). Tento zákon je dodnes základem regionální politiky Německa. Společný úkol doznal celou řadu koncepčních změn, avšak jeho základní rámec a princip zůstává dodnes zachován – financování programů probíhá z poloviny státem, z poloviny jednotlivými spolkovými zeměmi (článek 91 německé ústavy).

Na základě Zákona o společném úkolu je pravidelně stanovován za spolupráce spolkové vlády i jednotlivých zemských vlád tzv. rámcový plán (*Rahmenplan*) (Toepel 2000). Úloha federace spočívá ve spolufinancování a samotné tvorbě společného úkolu. Stanovování pravidel pro udělování podpor je pak plně v režii jednotlivých spolkových zemí, toto právo je zakotveno v článku 30 německé ústavy. Spolkové země jsou odpovědný za celé programové řízení (výběr podporovaných projektů, udělování podpor, kontrolu atd.). V možnostech spolkových zemí je také jistý posun těžiště podpory v závislosti na druhu a intenzitě regionálních problémů v dané zemi.

Rámcový plán podléhá kontrole Evropské komise, která může do jeho obsahu zasahovat.

Aktuální 35. rámcový plán pro léta 2006-2009 zahrnuje podporované oblasti⁶⁴, kde žije celkem 35% celkového počtu obyvatel Německa (17% připadá na nové spolkové země, 18% na staré spolkové země, podíl je tedy téměř stejný, avšak představuje celé území nových spolkových zemí bez spolkové země Berlín). Vymezení regionů podpory obsahuje Příloha 3. V roce 2006 byly na všechna opatření vymezeny prostředky ze spolkového rozpočtu ve výši 694 miliónů EURO, ke které je nutno připočítat stejnou částku jako podíl jednotlivých spolkových zemí. Podíl připadající na nové spolkové země (včetně Berlína) je 596 miliónů EURO. Rámcový plán je zaměřen na následující oblasti:

- **podpora infrastruktury** formou PPP,
- **podpora turismu**
- **tvorba integrovaných regionálních rozvojových konceptů včetně posilování regionálního managementu**, která má vést k posilování vlastní zodpovědnosti místní samosprávy za rozvoj regionů a silné podpoře iniciativy „zdola“
- **vytváření sítí a klastrů**, podporující regionální i nadregionální spolupráci podnikatelů i jiných hospodářských subjektů, které tak posilují stávající rozvojové potenciály a zvyšují konkurenceschopnost regionů
- **investice do obecně prospěšných mimouniverzitních výzkumných zařízení.**

3.2.2. Teoretické koncepty v regionální politice Německa

Regionální politika se v Německu vyvíjela v souladu s přijímanými teoretickými koncepty pro rozvoj národní ekonomiky i jednotlivých regionů. Hospodářská politika Německa se v době zaměření na celkovou obnovu země neorientovala regionálně, ale sektorově, a to na zvýšení ekonomické a sociální úrovně země jako celku. Samozřejmě i tato politika měla regionální dopady.

⁶⁴ Každý rámcový plán předkládá konkrétní výčet podporovaných oblastí. Indikátory používanými pro vymezení podporovaných oblastí jsou: příjem na obyvatele, míra nezaměstnanosti, infrastruktura vybavenost, migrační saldo, koeficient rezervy pracovních sil. Regiony jsou v období 2007-2013 rozlišeny do čtyř typů (A, C, D, E), a to podle míry potřeby vnější podpory (A=největší, D=nejmenší), zatímco E=oblast nacházející se mezi oblastí s největší podporou a oblastí nepodporovanou. Viz Příloha 3.

Po druhé světové válce byl v Německu přijímán koncept ordoliberalismu, tedy koncepce smíšené tržní ekonomiky, kombinující tržní ekonomiku s centrálním řízením hospodářství. Tento přístup využívá přednosti tržní koordinace k zajištění vysoké efektivnosti, jež není v přílišné míře provázena růstem sociální diferenciací a dalšími negativními důsledky spojenými s tržním selháním, a zároveň klade důraz na sociální politiku státu zmírňující negativní působení tržního hospodářství (Velký sociologický slovník 1996).

Od 60.let se začínají prosazovat koncepty ze skupiny keynesiánských teorií (Toepel 2000), zejména teorie růstových pólů (všeobecně přijímané v Evropě) a teorie exportní základny. Používané nástroje vycházely z kombinace všech zmiňovaných teoretických konceptů. Proexportně zaměřené aktivity státu (vývozní úvěry), daňové úlevy aj. (Neugebauerová 2006) vycházely z keynesiánských teorií, podpora výstavby nových bytů, sociálních bytů pro potřebné aj. jsou založené na konceptu sociálně tržní ekonomiky.

Od poloviny 70.let se nedostatečná zaměstnanost a dlouhodobá nezaměstnanost staly rozhodující pro hospodářskou situaci Německa. Zatímco makroekonomická opatření spolkové vlády zahrnovala vytvoření rámcových podmínek pro řešení těchto problémů (v rámci monetární a regulační politiky), bylo úkolem regionální hospodářské politiky nastartování hospodářského růstu a zaměstnanosti. V první řadě šlo o zlepšení lokalizačních faktorů (viz poznámka pod čarou č. 10). Vzhledem k tomu, že lokalizační faktory zasahují do všech oblastí hospodářského a sociálního života, stává se regionální politika strukturální politikou (Toepel 2000). Důležitým nástrojem tohoto období byla podpora nových technologií ve formě podniků s elektronickým a biotechnologickým zaměřením, jejichž potenciál ovlivnil zejména regiony na jihu Německa. Tento přístup je typický pro neoliberální směry.

Od 80.let se v souladu s neoliberálními a později i institucionálními teoriemi začíná klást větší důraz na endogenní přístup k rozvoji a využívání vnitřních zdrojů regionu. Na druhé straně však probíhá postupně ve všech starých spolkových zemích (a od 90.let i v nových spolkových zemích) územní reforma, která šla cestou administrativního řešení sdružování obcí. Dochází tedy ke slučování malých obcí a měst do větších (byla stanovena určitá nejmenší hranice počtu obyvatel) za předpokladu dosažení tzv. synergického efektu (Toepel 2000). Vedlejším negativním efektem je však ztráta samostatnosti a jednoho ze základních prvků lokální identity jakožto důležitého vnitřního faktoru rozvojového potenciálu.

3.2.3. Rozvoj venkova v rámci německé regionální politiky

Rozvoj venkova stejně jako samotná regionální politika je součástí nadřazené politiky prostorového plánování (*Raumordnungspolitik*), doplněné o další specificky zaměřené politiky např. na zemědělství, ochranu kulturního dědictví nebo

vodohospodářství, příp. další. Přirozeně také v oblasti rurálního rozvoje dochází k posunu od exogenního rozvoje k endogennímu, souvisejícímu s přesunem kompetencí ze státu na regiony a jednotlivé komunity. Tento oddíl se bude zabývat pouze národní, tedy spolkovou úrovní rozvoje venkova, regionální a komunální úroveň bude rozpracována v empirické části práce jako vstup do problematiky konkrétních dopadů regionální politiky na rozvoj jedné vesnice v Braniborsku.

Potřeba prostorového plánování se v Německu objevila již v 19.století v souvislosti s rostoucím nesouladem mezi aglomeračními procesy na jedné straně a procesy vyprazdňování venkovského prostoru na straně druhé. Do té doby decentralizovaná sídelní struktura se začala vlivem urbanizace a industrializace měnit ve prospěch městských aglomerací, venkovský prostor se v tomto procesu stává tím poraženým. Používané nástroje prostorového plánování silně zasáhly venkovský prostor (Henkel 1999).

K nejvýznamnějším konceptům používaným pro prostorové plánování v Německu patří v první kapitole zmiňovaná Christallerova **Teorie centrálních míst**, vypracovaná ve 30.letech minulého století.⁶⁵ Tento koncept se stal také základem územní reformy 60.let pro administrativní slučování obcí. Tento proces pokračuje až do současnosti, kdy reforma zasáhla i nové spolkové země. A to přesto, že již od 90.let pokračuje silná kritika modelu centrálních míst, vycházející ze skutečnosti, že oproti několika málo centrálním místům zůstává velké množství „necentrálních“ míst, jimž je odejmuta řada lokálních institucí (např. pošta, škola a další), a která ztrácí samostatnost a možnost rozhodování o sobě, což silně ovlivňuje obecní angažovanost v místním rozvoji a směřuje proti principům endogenního rozvoje.

Dalším důležitým konceptem užitým v prostorovém plánování ve vztahu k rurálnímu rozvoji plošně⁶⁶ je koncept „**prostorového rozdělení podle typů**“. Jednotlivé venkovské oblasti představují tři typy: venkovský prostor na okraji aglomerací, venkovský prostor s fungující strukturou okolo centrálních míst a řídce osídlený venkovský prostor bez výkonných center. Tyto tři typy venkovských oblastí zahrnují 90% území a 54% obyvatel⁶⁷ Německa a vyznačují se značně rozdílnými možnostmi budoucího vývoje. Venkovský prostor na okraji aglomerací poskytuje svým obyvatelům možnosti kvalitního zaměstnání a výborné infrastrukturální vybavení, na druhé straně je zde enormní tlak aglomerací na další růst sídel a zabírání půdy. Druhý typ

⁶⁵ V roce 1965 byla v Zákoně o prostorovém plánování (*Bundesraumordnungsgesetz*) doporučena podpora centrálních míst jako prostředku strukturální politiky.

⁶⁶ Též se používají „koncept sídelních a rozvojových os“, který vychází ze stanovení rozvojových os kolem důležitých dopravních tepen (silnice, železnice, vodní dráhy) a „koncept přednostních oblastí“, vycházející ze stanovení „přednostních funkcí“ pro určité regiony vycházejících z jejich zdrojů. Oba koncepty nemají v Německu plošné zastoupení, proto jim není více věnována pozornost.

⁶⁷ Tento relativně vysoký podíl obyvatelstva souvisí s metodou vymezení jednotlivých typů, a to zejména se zařazením prvního typu (venkovský prostor na okraji aglomerací), jenž se vyznačuje vysokou hustotou obyvatelstva (161obyv./km²) a přesto je označován jako venkovský typ regionu.

venkovského prostoru v sobě spojuje výhody fungujícího centra (pracovní místa, infrastruktura) s výhodami periferních oblastí (kvalita životního prostředí, dostatek prostoru). Třetí typ představuje periferní území s nízkou nabídkou kvalifikovaných pracovních příležitostí a rostoucí hrozbou dalšího odchodu obyvatel (podle Henkel 1999).

Po druhé světové válce až do poloviny 70.let 20.století se národní aktivity v rámci rurálního rozvoje týkaly výhradně **znovuoživení a sanace vesnice** (Henkel 1999) a byly spojené s celou řadou **modernizačních opatření**. Šlo zejména o zlepšení stavu jednotlivých domů, technické (napojení na vodovod, kanalizaci a elektrický proud) i sociální infrastruktury (stavba školek, škol, obecních domů, sportovišť aj.). Modernizační opatření však předpokládala zbourání celé řady historicky a kulturně cenných nemovitostí a následkem nahrazení moderními budovami byla ztráta venkovské jedinečnosti a charakteru.

Již od roku 1961 v Německu probíhá soutěž o nejkrásnější vesnici roku, jejíž obdoba je známa v Česku jako „Vesnice roku“. Soutěž nese název „Naše vesnice má budoucnost“ (*Unser Dorf hat Zukunft*)⁶⁸ a mohou se jí zúčastnit obce nebo místní části s počtem obyvatel do 3000. Soutěž se koná na úrovni spolkových zemí, odkud postupuje několik nejlepších účastníků (podle počtu zúčastněných vesnic) do státní soutěže, která se koná vždy jednou za tři roky.

Od roku poloviny 70.let se objevuje nový přístup k rurálnímu rozvoji pod názvem **obnova vesnice** (Henkel 1999). Jedná se o významnou národní kampaň, která se na rozdíl od předchozích opatření, nerespektujících jedinečnost a podstatu venkova, snaží o znovuoživení tradičních hodnot venkovského života. Tento přístup zahrnuje celou řadu opatření a aktivit veřejného i soukromého sektoru. Nejenže se opravují původní fasády a k tomu se používají původní regionální stavební materiály, také se obnovují společná místa setkávání občanů, místní tradice a další typické prvky sociálního života vesnice. Tato kampaň představuje endogenní přístup k rurálnímu rozvoji, i když je centrálně programovaný.

Z výše uvedeného vývoje je zřejmé, že pro rurální rozvoj v Německu znamená konec 70.let výrazný zlom ve směru k endogennímu přístupu, zohledňujícímu stávající lokální zdroje rozvoje komunity.⁶⁹ Nutno ale připojit, že předchozí opatření v období po druhé světové válce vedla k některým nevratným změnám, které znamenaly ztrátu jedinečnosti mnoha vesnic, tedy toho, co dělá venkov venkovem, a to zejména z urbanistického hlediska. Proto se nám může na první pohled zdát, že „západoněmecké“

⁶⁸ Původní název vesnice byl Naše vesnice má být krásnější (*Unser Dorf soll schöner werden*), který až příliš akcentuje důraz na vzhled a úpravu hodnocených obcí. V souvislosti se změnami vnímání problematiky rozvoje venkova byl její název změněn na Naše vesnice má budoucnost. Nový název má více zdůrazňovat aspekt kvality života na venkově.

⁶⁹ Ze studia širšího evropského kontextu vyplývá, že Německo tedy patří k evropským zemím, které tento zlom zažily jako první v pořadí, neboť četné prameny situují obrát od exogenního k endogennímu přístupu v rurálním rozvoji právě na konec 70. let 20. století.

vesnice jsou od sebe k nerozeznání. Etapa modernizace, typická pro 60.léta, zůstala pro nové spolkové země v jistém ohledu vzdálená. Přispělo to (paradoxně?) k zachování památek venkovské architektury. Nicméně proces modernizace a industrializace východoněmeckého zemědělství způsobil (jiné) nesnadno odstranitelné změny celkového rázu venkovské krajiny (zcelování pozemků) a sociálního života obcí.

Endogenní přístup k obnově vesnice zasáhl na svém počátku dříve vesnice ve starých spolkových zemích a teprve po sjednocení Německa i vesnice v nových spolkových zemích. Můžeme možná soudit, že před „východoněmeckými“ vesnicemi stojí šance využít endogenního přístupu pro obnovu stále ještě (v určitých rysech) relativně typických venkovských obcí. Uvedená typičnost se týká zejména staveb a hmotného kulturního dědictví. Jak dalece jde také o nehmotné kulturní dědictví, tedy venkovský způsob života (nás bude zajímat hlavně sdružování ve smyslu lokálních iniciativ), patří již k základním otázkám empirické části práce.

3.2.4. Rozvoj venkova v Braniborsku

Problematika rozvoje venkova je ve spolkové zemi Braniborsko řešena pod záštitou Ministerstva pro venkovský rozvoj, životního prostředí a ochrany spotřebitele (*Ministerium für Ländliche Entwicklung, Umwelt und Verbraucherschutz*), které zastřešuje kromě uvedených další dílčí oblasti jako je odpadové hospodářství, zemědělství, lesnictví, vodní hospodářství, veterinární správu apod. V oblasti rozvoje venkova je praktikován multisektorový koncept integrovaného venkovského rozvoje, který má vést ke zvyšování konkurenceschopnosti zemědělských podniků, k rozvoji řemesel a diverzifikaci ekonomických aktivit na venkově, k celkovému rozvoji vesnic a venkova, k rozvoji venkovské a přírodě blízké turistiky a také kulturního dědictví venkova.

Rozvoj venkova stejně jako obecnější regionální rozvoj kopíruje plánovací období Evropské unie. Nejvýznamnějším finančním nástrojem v současném období 2007-2013 je Evropský zemědělský fond rozvoje venkova (EARFD, *Der Europäische Landwirtschaftsfonds für die Entwicklung des ländlichen Raums* = *ELER*), na jehož základě byl vypracován základní programový dokument **Plán rozvoje venkova Braniborska a Berlína (*Entwicklungsplan für den ländlichen Raum Brandenburgs und Berlins 2007 – 2013* = *EPLR*)**, který tvoří obdobu českého Programu rozvoje venkova Č R. Také zaměření jednotlivých os⁷⁰, které vychází z nařízení Rady (ES) Nr. 1698/2005, je obdobné jako v ČR.

1. Zlepšování konkurenceschopnosti zemědělství a lesnictví
2. Zlepšování životního prostředí a krajiny
3. Kvalita života na venkově a diverzifikace venkovského hospodářství

⁷⁰ Osa je nazývána jako „*Schwerpunkt*“, tedy doslova těžiště, směr apod. Pro zjednodušení zůstane zachováno české označení „osa“.

4. LEADER.

Plán rozvoje venkova Braniborska a Berlína je nejvyšším dokumentem na úrovni spolkové země, ze kterého vycházejí konkrétní finanční nástroje. Nejvýznamnější finanční nástroj v oblasti rozvoje venkova je dotační titul **Integrovaný venkovský rozvoj a LEADER** (*Integrierte ländliche Entwicklung = ILE und LEADER*), který podporuje opatření z osy 3 (Kvalita života na venkově a diverzifikace venkovského hospodářství) a 4 (LEADER)⁷¹. Dokument EPLR vymezuje venkovská území, která pod něj spadají. Jedná se téměř o celé území kromě hustě osídlených území v blízkosti hlavního města Berlína a na území třech dalších měst spolkové země – Brandenburg an der Havel, Frankfurt nad Odrou a Chotěbuz. Opatření v rámci osy 3 a 4 se realizují především v rámci místních akčních skupin, které zahrnují území s počtem obyvatel 30-100 tisíc. Venkovské území Braniborska je rozděleno do 14 místních akčních skupin, které pokrývají cca 95% venkovských území.

Program Integrovaný venkovský rozvoj a LEADER zahrnuje 8 opatření (která se dále dělí na 26 podopatření), které pokrývají široké spektrum rozvojových aktivit:

- Podpora vytváření sítí a prodeje přírodně-turistických produktů a služeb
- Informování a zvyšování kvalifikace
- Hospodářský rozvoj pro zachování a tvorbu pracovních míst
- Zachování a utváření venkova
- Zachování kulturního dědictví
- Zachování přírodního dědictví
- Řídící struktury Leader
- Inovativní a kooperativní modelová opatření.

V programovacím období 2007-2013 spadá spolková země Braniborsko v rámci evropské regionální politiky pod **cíl Konvergence**. Území spolkové země (NUTS 1) je dále rozděleno na dva dílčí regiony NUTS 2: Braniborsko severovýchod a Braniborsko jihozápad. Zatímco první region splňuje podmínku výše HDP pro tento cíl, druhý region je postižen tzv. statistickým efektem - oblast překročila hranici 75% evropského průměru HDP díky rozšíření EU o 10 kandidátských zemí v roce 2004. V současném programovacím období v Braniborsku fungují 2 operační programy odpovídající fondům v rámci cíle Konvergence a jeden operační program pro cíl Evropská územní spolupráce:

- Operační program EFRE (*Europäischer Fonds für Regionale Entwicklung* – Evropský fond pro regionální rozvoj)
- Operační program ESF (*Europäischer Sozialfonds* – Evropský sociální fond)
- Operační program Evropská územní spolupráce.

Na rozvoj venkova je zaměřen především **operační program EFRE**. Řídícím orgánem tohoto programu je Ministerstvo hospodářství země Braniborsko (*Ministerium*

⁷¹ Dále je podporováno jedno dílčí kritérium z osy 1 „Zlepšení a budování infrastruktury v souvislosti s rozvojem a adaptací zemědělství a lesnictví“.

für Wirtschaft des Landes Brandenburg), výkonnými orgány jsou jednotlivá zemská ministerstva a instituce). Globálním cílem tohoto operačního programu je zlepšení regionální konkurenceschopnosti. Ke splnění tohoto cíle jsou formulovány tři strategické cíle:

- posílení konkurenceschopnosti a inovací podniků
- zvýšení inovačního potenciálu ve výzkumu a vzdělávání
- podpora infrastrukturálních faktorů jako předpokladu udržitelného hospodářského rozvoje.

Operační program EFRE je rozdělen na 5 os (*Schwerpunkte*):

Osa 1 – podpora investičních a inovačních procesů v podnikání

Osa 2 – rozvoj infrastruktur podporující inovace, technologie a vzdělávání

Osa 3 – podpora hospodářské, turistické a dopravní infrastruktury⁷²

Osa 4 – životní prostředí a rozvoj měst

Osa 5 – technická pomoc.

Kromě výše uvedených podpor spolufinancovaných z fondů Evropské unie nabízí Ministerstvo pro venkovský rozvoj, životního prostředí a ochranu spotřebitele další program pro **pokrytí venkovského území širokopásmovým připojením (*Breitbandversorgung ländlicher Räume*)**, který umožňuje zavádění vysokorychlostního internetu a s tím spojených moderních informačních a komunikačních technologií ve venkovských oblastech. Vysokorychlostní připojení k internetu je klíčové pro rozvoj nových produktů a služeb, které jsou předpokladem růstu zaměstnanosti a zvyšování konkurenceschopnosti venkova.

Také další ministerstva nabízí průřezově řadu dotačních titulů, které mají mezioborový charakter, s dopadem na venkovské lokality. Jedná se o následující:

- Akce „zdravé životní prostředí“: výchovně vzdělávací projekty dětí a mládeže se zaměřením na ochranu přírody a životního prostředí
- Dobrovolný ekologický/sociální rok: mladí dobrovolníci absolvují svůj rok ve službě ekologii a sociálnímu životu
- Opatření k zajištění práce (*Aarbeitsbeschaffungsmaßnahmen, AB-Maßnahmen*): státní příspěvky na pracovní místa pro dlouhodobě nezaměstnané na venkově vytvořená na venkově v oblasti zemědělství, ekologie, turistiky apod.
- Mimoškolní ekologická vzdělávací zařízení: investiční projekty na vytváření školicích středisek
- Odborné vzdělávání na venkově: zlepšování odborné kvalifikace pracovníků v zemědělství, lesnictví, zahradnictví, rybářství apod., pořádání odborných seminářů,

⁷² Tato osa zahrnuje program „Komunální kulturní investiční program“ (*Komunales Kulturinvestitionsprogramm*), který využil objekt tohoto výzkumu (Spolek Glashütte) k obnově nové huti v programovacím období 1993-1999.

workshopů, hrazení účasti na jiných vzdělávacích akcích (např. řidičský kurz na speciální stroje)

- Podnikové vzdělávání: podpora vytváření vzdělávacích míst v podnicích
- Lokální Agenda 21: vytváření lokálních strategií, rozvoj komunitního plánování a práce s veřejností
- Odvody z loterií a sázkových her na veřejně prospěšné účely: podpora neziskových projektů občanských aktivit v oblasti rozvoje venkova a životního prostředí
- Transfer technologií: podpora malých a středních podniků v oblasti výměny zkušeností, získávání nových technologií a mezipodnikové spolupráce
- Vzdělávání, výchova a informování v oblasti životního prostředí: projekty vzdělávání a informování v oblasti životního prostředí za pomoci moderních vzdělávacích metod⁷³.

⁷³ Tento výčet samozřejmě není konečný. Na úrovni spolkové země Braniborsko i na úrovni státu existuje celá řada dalších podpor ve formě dotací, půjček či záruk, které poskytují kromě ministerstev další subjekty jako Investiční banka spolkové země Braniborsko, spolková agentura práce či jednotlivé bankovní ústavy. Obecně je podpora veřejně prospěšných projektů oblíbená v rámci public relations i u velkých podniků a bank.

KAPITOLA 4

ANALÝZA VÝVOJE ČESKÉ A NĚMECKÉ VENKOVSKÉ LOKALITY

Tato část práce sleduje konkrétní dopady regionální politiky na dvě venkovské lokality: Svatý Jan pod Skalou ve Středočeském kraji a Glashütte v německé spolkové zemi Braniborsko. Tyto lokality byly vybrány jako příklad, na kterém lze sledovat rozdílné působení regionální politiky na rozvoj venkovských lokalit. Každá z lokalit se totiž vyvíjela v jiném kontextu regionální politiky. Zatímco česká obec měla možnost čerpat finanční pomoc z několika drobných národních programů v rámci rodící se české regionální politiky, východoněmecká vesnice se spolu se sjednocením Německa plnohodnotně zapojila do fungující regionální politiky EU a Německa. Obě lokality však mají podobné výchozí podmínky a směr vývoje, proto lze pro jejich analýzu použít srovnávací metodu (viz Cíl a metodika práce).

Dopady regionální politiky budou sledovány pomocí analýzy jak jednotlivých aktérů působících v lokalitě, tak projektů, které tito aktéři realizovali/realizují. Techniky použité v empirické části práce jsou především polostandardizované rozhovory, technika studia místních a oficiálních dokumentů a technika pozorování.

Šetření probíhalo v obou lokalitách v různém časovém rozpětí. Protože autorka navazuje na svou diplomovou práci (2002)⁷⁴, navíc nedaleko české lokality žije, využila pro empirickou část práce také dlouhodobé zúčastněné i nezúčastněné pozorování. Studium místních dokumentů a rozhovory s hlavními aktéry byly provedeny v období let 2008-2009. Šetření v braniborské vesnici proběhlo ve dvou fázích. První fáze, v době výběru vhodné lokality pro šetření, proběhla v roce 2003 (nezúčastněné pozorování, studium dokumentů), druhá fáze (studium dokumentů, rozhovory s hlavními aktéry) proběhla v roce 2009.

Hypotetická východiska pro tuto práci vychází ze skutečnosti, že obě lokality se vyvíjely v různém kontextu (především evropské) regionální politiky a měly tudíž rozdílné možnosti přístupu k dotačním prostředkům v rámci regionální politiky (coby exogenní faktor rozvoje obce). Tyto rozdílné podmínky měly vliv na rozvoj obou lokalit v období od počátku 90.let minulého století. Cílem práce je potom prostřednictvím analýzy vývoje obou lokalit v tomto období a následným porovnáním jejich vývoje ohodnotit míru vlivu regionální politiky na rozvoj venkovských lokalit.

⁷⁴ Ševčíková, A.: Sociálně kulturní potenciály rozvoje venkovských obcí (případová studie obce Svatý Jan pod Skalou zaměřená na lokální identitu), PEF ČZU v Praze. Praha. 2002

4.1. VÝVOJ ČESKÉ OBCE SVATÝ JAN POD SKALOU

4.1.1. Základní charakteristika obce Svatý Jan pod Skalou

Svatý Jan pod Skalou je velmi malou venkovskou obcí ve Středočeském kraji v okrese Beroun, ležící cca 20 km JZ od Prahy. Trvale v ní žije 145 obyvatel, katastr obce má rozlohu 406 ha⁷⁵ (k 1.1.2009, Č SÚ). Hustota osídlení této obce je 35,7 obyvatel/km². Správní samostatnost Svatý Jan pod Skalou znovu nabyl v roce 1990, po její ztrátě v roce 1985 (Svatý Jan pod Skalou se tehdy stal součástí obce Loděnice ve středních Č echách). Přes svou takřka miniaturní velikost a krátkou novodobou samostatnou administrativní existenci prokázal Svatý Jan pod Skalou vysoký potenciál k vlastnímu rozvoji. V roce 1996 dosáhl na 1.místo soutěže „Vesnice roku“ v rámci středočeského regionu, a to v oblasti kulturního a společenského života. Ještě lepšího výsledku dosáhl v roce 1999 – ve stejné soutěži, ale v jejím celostátním rámci, obdržel 3.místo.

Svatý Jan pod Skalou zahrnuje tři místní části – vesnice Svatý Jan pod Skalou a Sedlec, osadu Záhrabská. Centrem je Svatý Jan pod Skalou, osada Záhrabská je především rekreační oblast s počtem cca 110 drobných rekreačních objektů. Přibližně čtvrtina těchto rekreačních objektů je však obydlena trvale, ačkoli velká část občanů zde není hlášena k trvalému pobytu. Na zemědělství byl dříve zaměřen jen Sedlec (dnes jde z poloviny o chalupářskou ves), dnes není zemědělství na žádném území obce provozováno za účelem zisku. Svatý Jan pod Skalou dříve byl a dnes je především významným historickým a kulturním místem. V historii byla tato obec postupně místem poutním, lázeňským, vzdělávacím, přechodně výrobním, dnes opět vzdělávacím a především turistickým. Patří k turisticky nejnavštěvovanějším obcím Středočeského kraje, turistický ruch tvoří největší ekonomický potenciál rozvoje obce.

Historii obce nejvýrazněji reprezentují proměny zdejšího kláštera. Benediktinský klášter byl založen v souvislosti s legendou o svatém Ivanovi (prvním českém křesťanském poustevníkově), který zde údajně žil v 9.století. První písemnou zmínku o tomto místě nacházíme v listině českého krále Přemysla Otakara I. z r.1205, podle které získal roku 1037 Ivanovu jeskyni s poustevnu, hrobem a kaplí Ostrovský benediktinský klášter od českého knížete Břetislava I. Roku 1310 zde bylo založeno proboštví a majetek kláštera byl v této době významně rozmnožen. Roku 1420 byl mateřský klášter benediktinů na Ostrově dobyt husitskými vojsky a zničen. Přeživší mniši se definitivně přesunuli do Sv. Jana pod Skalou, které se postupně stalo významným poutním i hospodářským místem. Centrem místního života byl klášter do konce 18.století, kdy byl v roce 1785 zrušený. Poté jeho budovy sloužily postupně jako manufaktura, továrna, později jako lázně, které vystřídal katolický učitelský ústav, sociální ústav města Prahy,

⁷⁵ Údaje (počet obyvatel, rozloha katastru) za nejmenší administrativní jednotku – obec/LAU 2, kterou tvoří tři sídla (Svatý Jan pod Skalou, Sedlec, Záhrabská).

v polovině 20.století pak tábor nucených prací, věznice a dále až do konce 80.let 20.století se původní klášter stal objektem k dispozici Ministerstvu vnitra. Dnes opět patří církvi a ta ho využívá jako vzdělávací instituci.

Druhá polovina 20.století (resp. do 90.let 20.století) znamená pro tuto obec největší úpadek, typický vylidňováním, chátráním památkových objektů, absencí kulturního života v obci, to vše dovršeno ztrátou statutu obce (1985).

V 90.letech 20.století došlo k významnému oživení obce. Již bylo uvedeno, že Svatý Jan pod Skalou znovu nabyl statutu obce. Po mírném poklesu počtu obyvatel v první polovině 90.let až na 70 obyvatel se počet obyvatel této obce prudce zvýšil na současný více jak dvojnásobek. Růst obyvatel je způsoben jak přirozeným přírůstkem (asi z jedné čtvrtiny), tak především migračním přírůstkem – stěhování nových obyvatel (asi ze tří čtvrtin). Nově přistěhovalí tvoří především mladé rodiny s dětmi, a tak se zároveň snižuje průměrný věk v obci a zvyšuje se vzdělanostní struktura jejích obyvatel. Průměrný věk v obci je dlouhodobě pod úrovní 38 let, což je hodnota více jak o 2 roky nižší než celorepublikový průměr.

Svatý Jan pod Skalou je členem Dobrovolného svazku obcí – regionu Dolní Berounka, který je s dalšími čtyřmi mikroregiony členem občanského sdružení Region Karlštejsko, o.s. To si klade cíl rozvoj celého území a především cestovního ruchu v této turistické lokalitě. Na území regionu Karlštejsko se v minulosti zrealizovalo a realizuje několik regionálních projektů podpořených ze SROP a ROP Střední Čechy⁷⁶, díky kterým se zintenzivňuje spolupráce jednotlivých subjektů působících v cestovním ruchu – obcí, podnikatelů i nestátních neziskových organizací.

V roce 2009 obec přistoupila v rámci místní akční skupiny MAS Karlštejsko ke Strategickému plánu Leader pro region Karlštejsko, které zahrnuje cca 65 obcí. V prosinci 2009 proběhlo první kolo výzev předkládání projektů, do kterého se obec nezapojila⁷⁷.

V obci je restaurace s ubytováním (hotelem) v budově bývalé Obecné školy, sportovní a dětské hřiště a Vyšší odborná škola pedagogická, není tu základní škola, obchod, zdravotnické zařízení a pošta. Na katastru obce Svatý Jan pod Skalou se také nachází bývalé vápencové lomy Paraple⁷⁸.

⁷⁶ Projekt K2 (Komunikace Karlštejska) – rozvoj komunikačních technologií v regionu (SROP), KampaK 2006 (Propagační kampaň Karlštejska) – soubor propagačních materiálů regionu a jednotlivých členských obcí + další propagace (SROP), Cyklostezka Dobřichovice-Lety-Řevnice (ROP Střední Čechy), Krajina Karla IV. – propagace regionu (ROP Střední Čechy), Zastávky Karlštejska – zkvalitnění veřejné dopravy v regionu (ROP Střední Čechy), TURINKA – turistická infrastruktura Karlštejska – naučné stezky, odpočívadla (ROP Střední Čechy).

⁷⁷ Obec v současné době připravuje a realizuje několik individuálních projektů financovaných z národních i evropských zdrojů. Z tohoto důvodu a s ohledem na nutné spolufinancování projektů z vlastních zdrojů obec o podání projektů v rámci čtvrté osy PRV v nejbližší době neuvažuje.

⁷⁸ V letech 1918-1963 se zde těžil vápenec, nejprve pro chemickou továrnu v Neštémicích u Ústí nad Labem, kde se podle tzv. Solvayova procesu vyráběla ze solanky a vápence soda (uhličitan sodný), později pro národní podnik Železnorudné doly Nučice.

Ve Svatém Janu pod Skalou se nachází osm státem chráněných nemovitých kulturních památek (www.monumnet.npu.cz, cit. dne 20.7.2009):

- kaple hřbitovní sv. Maxmiliána (majitel obec Svatý Jan pod Skalou)
- kaple sv. Kříže (majitel Římskokatolická farnost Beroun)
- sousoší P. Marie (majitel obec Svatý Jan pod Skalou)
- jeskyně Na průchodě, archeologické stopy
- výšinné opevněné sídliště - hradiště Svatojánská skála, archeologické stopy
- měšťanský dům čp.2 (budova bývalé fary) (majitel Svatojánská kolej - vyšší odborná škola pedagogická)
- venkovská usedlost čp.19 (objekt v soukromém vlastnictví)
- klášter benediktinský (majitel Arcibiskupství pražské) – celý areál zahrnuje budovu kláštera, kostela Narození sv. Jana Křtitele, jeskyni sv. Ivana a studánku.

4.1.2. Analýza participace na rozvoji lokality z hlediska aktérů a jednotlivých projektů

Právě havarijní stav nemovitého kulturního dědictví a téměř neexistující společenský život v obci, které nastaly po úpadku obce v průběhu 20.století, byly spolu se snahou navázat na tradici svatojánských poutí hlavním impulsem pro vznik nejvýznamnějšího aktéra rozvoje obce – **občanského sdružení Svatojánská společnost (SJS)**⁷⁹. Toto občanské sdružení vzniklo jako Svatojánská nadace v roce 1992 a hlavním cílem jeho činnosti byly a dodnes jsou dvě oblasti – obnova kulturních památek obce a pořádání kulturních a společenských akcí v obci. U vzniku Svatojánské společnosti byli jak místní obyvatelé, tak chataři a chalupáři. V roce 2009 má sdružení 21 členů (fyzických osob), z toho 18 aktivních členů. Z aktivních členů má 5 členů trvalé bydliště přímo v obci, 3 členové v sousedních obcích a 10 členů má na území obce chatu či rodný dům a trvalé bydliště v Praze či ještě vzdálenější lokalitě.

Struktura činnosti sdružení ve vztahu k obnově památek se postupně proměňuje. Zatímco v 90.letech minulého století byla těžištěm činnosti dobrovolnická práce členů či příznivců sdružení, resp. obce v rámci investičních akcí organizovaných přímo sdružením, v posledních deseti letech tkví jádro činnosti v poskytování finančních příspěvků na obnovu památek pro jiné subjekty – majitele památek, zejména pro obec a pro římskokatolickou farnost Beroun. Tento přelom se časově překrývá se změnou statusu společnosti a je završen podepsáním smluv mezi Svatojánskou společností a Římskokatolickou farností Beroun.

⁷⁹ V roce 2001 v souvislosti se změnou zákona o nadacích byla Svatojánská nadace transformována do občanského sdružení Svatojánská společnost, náplň její činnosti i členové zůstali zachováni. Pro zjednodušení bude pro všechna období fungování tohoto subjektu používáno označení Svatojánská společnost nebo zkratka SJS.

Tyto smlouvy jsou důležitým dokumentem upravujícím spolupráci Svatojánské společnosti s farností jako s majitelem památek. V 90.letech minulého století hradila veškerý provoz kostela a na druhou stranu řídila vybírání a správu vybraných finančních příspěvků v kostele Svatojánská společnost. Od přelomu století přešla postupně tato činnost zpět na majitele památky a začal se připravovat právní akt, který by upravoval spolupráci a rozdělení kompetencí obou aktérů. Tento proces byl dlouhodobý (2001-2005) a byl završen na konci roku 2005 podepsáním dvou smluv - nájemní, která upravuje pronájem kostela společnosti na pořádání koncertů, a příkazní smlouva, která společnosti určuje povinnost provozovat průvodcovskou činnost v kostele a dále upravuje distribuci a přerozdělování finančních prostředků vybraných příslušníky Svatojánské společnosti v kostele. Ve smlouvě je zakotvena pevná sazba 28% z vybraných prostředků v kostele, které farnost nechává společnosti, zbytek financí zůstává farnosti a jsou využity na financování provozu a oprav svatojánských památek.

Financování SJS je tedy vícezdrojové, jedná se o dobrovolné finanční příspěvky a dary⁸⁰, o příjmy z prodeje upomínkových předmětů, knih a dalších předmětů vydaných společností⁸¹ a o prostředky vybrané při pořádaných koncertech. Část prostředků je získávána z grantů Středočeského kraje, jedná se však především o granty na kulturní akce (viz dále). Struktura financování se také značně proměnila, zatímco v 90.letech minulého století převládaly prostředky z darů zaslaných na účet společnosti, v současné době převládá financování z prodeje v kostele a z darů vybraných v kostele.

V následující tabulce je uveden přehled nejvýznamnějších investičních akcí SJS za období 1992-2000. Z tabulky je patrné, že převládají akce, na kterých se svou dobrovolnickou činností podíleli sami členové sdružení nebo příznivci obce. Celková finanční částka investovaná přímo SJS do obnovy památek tvoří necelou polovinu hodnoty odvedeného díla. Zbýlá část této hodnoty je tvořena z menší části finančními zdroji dalších subjektů (granty, rozpočet obce) a z větší části dobrovolnickou prací odvedenou při realizaci akcí. O důrazu na jednotlivé akce/projekty svědčí i vytvoření přehledu primárně podle samotné akce.

⁸⁰ Dárci mohou své příspěvky zaslat buď přímo na účet společnosti nebo je mohou vhodit do kasičky v kostele. Kromě běžného účtu společnosti vyhláší společnost ještě speciální sbírky na jednotlivé akce (např. střecha kostela, varhany, barokní andělíčky v kostele apod.), které se liší variabilním symbolem. Finanční prostředky v kostele jsou vybírány v otvírací době kostela, která je od dubna do října o víkendech a o letních prázdninách každý den. Průvodcovskou činnost v kostele zajišťují členové společnosti nebo brigádníci z řad studentů.

⁸¹ Od roku 1992 společnost vydala 18 druhů pohlednic, turistické informační brožury „Svatý Jan pod Skalou“ a „Jeskyně sv. Ivana“, knihu o poustevníku Ivanovi „Album Svatojánské“ a knihu „Historie osady Záhrabská“, kreslenou historickou panoramatickou mapu Sv. Jana pod Skalou, plakát Svatojánského údolí, obrázek sv. Ivana a barevné brožury u příležitosti 100.koncertu a u příležitosti posvěcení nové kaple sv. Ivana v Sedlci.

Tabulka č. 1 - Přehled nejvýznamnějších akcí obnovy Svatojánské společnosti v letech 1992-2000

Generální oprava fasády kostela sv. Jana Křtitele včetně provedení statického zajištění stavby (odvodnění základů kostela, pořízení dvou bezpečnostních mříží ke dveřím kostela)	- realizace v roce 1992 - finanční podíl SJS 369 000 Kč - hodnota odvedeného díla 1 044 000 Kč - rozdíl je tvořen dobrovolnickou prací členů společnosti a příznivců obce
Úprava pramene sv. Ivana (obnovení omítek, obrazu sv. Ivana, instalace nových ochranných mříží, nového osvětlení, čerpadla a litinové kašničky, položení nové stylové dlažby)	- realizace v letech 1993 – 1994 - finanční podíl SJS 19 784 Kč - hodnota odvedeného díla - 64 000 Kč - rozdíl je tvořen dobrovolnickou prací členů společnosti a příznivců obce
Generální oprava kostelní věže (oprava fasády, trámů a opláštění měděným plechem, nový pozlacený kříž a oprava ciferníků věžních hodin)	- realizace v roce 1994 - finanční podíl SJS 477 285 Kč, - státní dotace 174 000 Kč - hodnota odvedeného díla 700 000 Kč - rozdíl je tvořen dobrovolnickou prací členů společnosti a příznivců obce
Pořízení dvou nových zvonů (120 kg Ivan a 490 kg Jan Křtitel)	- realizace v roce 1994 - finanční podíl SJS 300 000 Kč - hodnota odvedeného díla 300 000 Kč
Generální oprava kaple Povýšení svatého Kříže (oprava střechy včetně nové věžičky, fasády, opěrných zdí kolem kaple, historického sousoší sv. Ivana a Jana Křtitele, fresky v kopuli kaple, omítek, instalace nových oken a dveří, mříží do oken, zvonu, řetězového zábradlí kolem kaple, vykácení náletových stromů a terénní úpravy).	- realizace akce v letech 1994 – 1997 - finanční podíl SJS 491 215 Kč - hodnota odvedeného díla 2 129 000 Kč - rozdíl je tvořen dobrovolnickou prací členů společnosti a příznivců obce
Oprava souboru barokních mříží v jeskyni sv. Ivana	- realizace v roce 1998 - finanční podíl SJS 20 000 Kč - hodnota odvedeného díla 20 000 Kč
Oprava památného kříže u Bubovic	- realizace v roce 1998 - finanční podíl SJS 10 521 Kč - hodnota odvedeného díla 30 000 Kč - rozdíl je tvořen dobrovolnickou prací členů společnosti a příznivců obce
Oprava kněžské hrobky v obci Tetín	- realizace v roce 1998 - finanční podíl SJS 11 900 Kč - hodnota odvedeného díla 11 900 Kč
Restaurování sochy sv. Ivana z jeskynního kostela	- realizace v roce 1999 - finanční podíl SJS 90 000 Kč - hodnota odvedeného díla 90 000 Kč
Nové chodníky před kostelem	- realizace v roce 2000 - finanční podíl SJS 54 490 Kč - hodnota odvedeného díla 54 490 Kč

Zdroj: vlastní zpracování na základě podkladů SJS

Od roku 2001, kdy se změnila právní forma sdružení, se částečně mění také princip financování jednotlivých investičních akcí. Od kompletního zajištění a zaštitění

jednotlivých akcí obnovy Svatojánskou společností (často včetně personálního zajištění) se důraz přenáší na pomoc přímo majitelům památek při jejich obnově. Svou roli zde hraje skutečnost, že v prvních letech fungování společnosti bylo možné, aby o podporu na obnovu památky žádal i jiný subjekt než jeho majitel. To není v současné době možné, žadatelem může být pro používané dotační tituly jen majitel objektu. Neznamená to však, že by dobrovolnická práce členů při obnově památek zcela ustala, jen více směřuje k organizaci kulturních akcí. Je to dáno jednak tím, že nadšení a optimismus z počátku 90.let je v době přípravy smluv s farností přechodně vystřídán mírnou skepsí členů společnosti, ale také ztrátou sil u mnoha členů⁸². Za uplynulých 20 let zakládající členové společnosti zestárli a proměnila se struktura členů. Ve společnosti je jednak více žen a jednak osob, které jsou prospěšné více než fyzickou prací svým sociálním kapitálem. Také proto představuje přehled aktivit Svatojánské společnosti především příspěvky na jednotlivé akce, které zastřešují přímo majitelé památek, především obec a farnost.

Tabulka č. 2 - Přehled příspěvků Svatojánské společnosti v letech 2001-2009

2001	Příspěvek na generální opravu střechy kostela	50 000 Kč
	Sbírky pro kostel na obnovu památek	83 508 Kč
2002	Příspěvek na opravu střechy u kaple sv. Maxmiliána	50 000 Kč
	Finanční pomoc obci Srbsko /povodně 2002/	27 000 Kč
	Sbírky pro kostel na obnovu památek	65 398 Kč
2003	Příspěvek na elektrifikaci kostela + kaple sv. Maxmiliána	58 490 Kč
	Sbírky pro kostel na obnovu památek	89 220 Kč
2004	Příspěvek na restaurování barokní sochy Sv. Ivana v kostele	27 300 Kč
	Příspěvek na první fázi restaurování sousoší P. Marie	72 000 Kč
	Příspěvek na opravu střechy kaple sv. Maxmiliána	50 000 Kč
	Sbírky pro kostel na obnovu památek	73 357 Kč
2005	Příspěvek na oplechování střechy kaple sv. Maxmiliána	30 000 Kč
	Příspěvek na dokončení elektrifikace kostela	50 000 Kč
	Příspěvek na výstavbu kaple sv. Ivana v Sedlci	10 000 Kč
	Sbírky pro kostel na obnovu památek	90 257 Kč
2006	Oprava zábradlí kaple sv. Kříže (nákup materiálu)	5 738 Kč
	Sbírky pro kostel na obnovu památek	97 578 Kč
2007	Příspěvek na konto na opravu varhan	45 000 Kč
	Příspěvek na opravu schodiště u kaple sv. Maxmiliána	30 000 Kč
	Příspěvek na výstavbu kaple sv. Ivana v Sedlci	30 000 Kč

⁸² Dá se říci, že první z akcí společnosti – kompletní oprava fasády kostela včetně statického zajištění - byla bez nadsázky „hurá akcí“ deseti zakládajících členů. Jen jejich nadšení a um zapojit do opravy kromě sebe rodinné příslušníky a přátele umožnily opravu v rekordním období několika málo měsíců jara 1992. Společnost v té době převzala zodpovědnost nejen za opravy, ale také za provoz kostela (hradila elektřinu apod.). Pro některé členy byla komplikovaná fáze institucionalizace vztahů s majitelem této památky rozčarováním, v jedné chvíli zde hrozilo dokonce úplné ukončení průvodcovské činnosti.

2007	Zábradlí u kaple sv. Kříže – dobrovolná práce, hodnota odvedeného díla	50 000 Kč
	Příspěvek na statické zajištění kostela	120 000 Kč
	Sbírky pro kostel na obnovu památek	102 000 Kč
2008	Příspěvek na opravu interiéru kostela	200 000 Kč
	Příspěvek na bezbariérový chodník u kaple sv. Ivana v Sedlci	25 000 Kč
	Příspěvek na opravu schodiště u kaple sv. Maxmiliána	35 000 Kč
	Sbírky pro kostel na obnovu památek	140 000 Kč

Zdroj: vlastní zpracování na základě podkladů SJS

Investiční akce za rok 2009 ještě nejsou uzavřeny. V současné době (2009) jednají zástupci společnosti s farností o výši příspěvku na 2. etapu oprav interiéru kostela v rámci Programu záchrany architektonického dědictví (viz dále). Další příspěvek bude na spolufinancování vlastního podílu obce na opravy sousoší Panny Marie a levého vstupního schodiště kaple sv. Maxmiliána v rámci Programu rozvoje venkova realizovaného v letech 2009-2010.

Druhou významnou aktivitou SJS je pořádání kulturních a společenských akcí v obci. Jedná se v převážné většině o pořádání koncertů vážné, duchovní ale i lidové a folklorní hudby v místním kostele Narození sv. Jana Křtitele. V době psaní této části práce (červenec 2009) je připravován již 119. koncert, a to od roku 1992, kdy tato tradice započala⁸³. Díky skvělé akustice a vysoké kvalitě účinkujících jsou koncerty velmi oblíbené a přijíždí na ně obecnost i z Prahy. Koncerty jsou financovány z dobrovolného vstupného⁸⁴, které však ne vždy pokryje náklady na organizaci koncertu. Každoročně proto od roku 2003 společnost úspěšně žádá o grant v rámci Fondu kultury Středočeského kraje na financování koncertů, který se pohybuje ve výši 50-60 tis. Kč ročně. Vedle vlastní organizace koncertů se společnost podílí na organizaci pravidelných kulturních akcí jako je červnová svatojánská pouť nebo příležitostných přednášek či výstav.

V budoucnosti chce společnost pokračovat v nastolené činnosti a spolupráci s ostatními aktéry. I nadále bude zajišťovat průvodcovskou činnost v kostele, vydávání vlastních propagačních a informačních materiálů, pořádání koncertů a distribuci získaných finančních prostředků na opravu místních památek, především kostela a kaple sv. Maxmiliána. Významnou změnou může být realizace obecního projektu víceúčelového obecního úřadu, kde má být zbudováno informační centrum (viz dále). Do

⁸³ Dosud zde účinkovaly sbory a orchestry ze všech kontinentů. Zmiňovaná vysoká úroveň sociálního kapitálu u některých členů Svatojánské společnosti je vhodně využívána při organizaci a plánování koncertů. Díky kontaktům na osoby, které organizují koncerty velkých světových těles v Evropě, resp. v České republice, mohl kostel ve Svatém Janu pod Skalou přivítat účinkující z celého světa, kteří měli v rámci Evropy jen 4 představení, z toho jedno ve Svatém Janu pod Skalou. Naopak některé koncerty jsou již tradiční a konají se každý rok, např. vánoční koncert berounského sboru Slavoš (v roce 2009 sedmáctý koncert) či zářijový koncert skupiny Spirituál kvintet (v roce 2009 třináctý koncert).

⁸⁴ Pouze na některé finančně náročné koncerty (Hradišťan, Spirituál kvintet) je vybíráno pevně dané vstupné.

informačního centra by se přesunul prodej z kostela, který by se otevíral pouze s průvodcem v pravidelných intervalech.

Druhým významným aktérem rozvoje obce je **občanské sdružení Barbora**, které působí v opuštěných vápencových lomech nad Svatým Janem pod Skalou od roku 1993. Zakládajícími členy byli mladí lidé, kteří se do té doby věnovali různým činnostem jako je ochrana přírody, speleologie, montanistika, staré stroje a podobně. Popudem k založení vlastního občanského sdružení byla myšlenka vytvořit v opuštěném vápencovém lomu muzeum v přírodě – skanzen, který by dokumentoval historický vývoj těžby vápence v Českém krasu. V současné době sdružuje sdružení přes 20 členů o průměrném stáří 35 let. Skanzen byl slavnostně otevřen v roce 1998 a nese jméno Solvayovy lomy⁸⁵. Během velmi krátké doby se stal skoro tak známým jako samotný Svatý Jan pod Skalou a je výraznou turistickou atrakcí regionálního charakteru. Obnova skanzenu probíhá ryze dobrovolnickou prací členů sdružení a jeho příznivců. Exponáty pocházejí z celé republiky a většinou jsou získávány za odvoz či za symbolickou částku. Většinu z nich však musí členové opravit a uvést do provozuschopného stavu.

Občanské sdružení sídlí v Praze a v Říčanech u Prahy se odehrávají „zimní“ aktivity společnosti. Jedná se o železniční modelářský kroužek pro děti ve věku 12-25 let určený všem bez ohledu na zkušenosti a znalosti. V letní sezóně se tyto aktivity přesouvají přímo do Solvayových lomů.

Sdružení Barbora úspěšně spolupracuje s ostatními aktéry v obci – Svatojánskou společností i s obecním úřadem, ale i s partnery mimo obec – CHKO Český kras, Lesy ČR apod. V areálu Solvayových lomů se koná několikrát za rok již tradiční kulturní a společenské akce⁸⁶, ale sdružení se prezentuje také při akcích pořádaných obcí, např. v rámci svatojánských poutních slavností, anebo členové pomáhají při pravidelných či příležitostných brigádách. O významnosti tohoto aktéra a přínosu pro rozvoj obce svědčí i to, že v roce 2001 bylo pěti členům sdružení při příležitosti slavnostního ukončení sezóny uděleno čestné občanství v obci. Tento spíše symbolický počín svědčí o úctě a vděku členů obecního zastupitelstva členům společnosti Barbora.

Občanské sdružení Barbora financuje svou činnost a provoz skanzenu především ze vstupného. Na jednorázové akce jakou jsou Rotující setrvačnický získává prostředky z Fondu kultury Středočeského kraje a materiálovou pomoc poskytují Lomy Mořina, které jsou vlastníky lomu Paraple. Každoročně přispívá na činnost sdružení skromnou částkou obec Svatý Jan pod Skalou.

⁸⁵ Solvayovy lomy jsou otevřeny od jara do podzimu o víkendech a svátcích. Avšak s jistotou zde lze v jakoukoli roční dobu o víkendech a volných dnech někoho nalézt. O letních prázdninách je podle možností členů v jednotlivé sezóně otevřeno každý den. Expozice zahrnuje vnitřní expozici v bývalých provozních budovách, jízdu důlním vláčkem po obnovené a nestále se rozšiřující úzkorozchodné trati a expozici v důlní šachtě.

⁸⁶ Vždy druhý červnový víkend setkání příznivců staré techniky a motorů „Rotující setrvačnický“, slavnostní otevření sezóny, muzejní noc, akce při Evropském dni parků ve spolupráci s CHKO Český kras a Lesy ČR nebo slavnostní ukončení sezóny poslední víkend v říjnu.

Skanzen se neustále rozšiřuje a jeho největšími plány je vybudování kopie lanovky od železniční stanice v Loděnici. Poslouží k tomu stará nákladní lanovka od Českých Budějovic, která zde byla demontována a dovezena do skanzenu Solvayovy lomy. V místě horní stanice lanovky bude zbudována její co nejvěrnější kopie. Sdružení se nyní nachází na rozcestí dvou cest. Ta dosavadní, amatérská, představuje dobrovolnickou práci členů sdružení o víkendech a ve volných dnech, která je jen velmi těžko slučitelná s rodinným životem jeho členů. Druhá cesta, profesionální, by znamenala rychlejší dokončení celého projektu skanzenu a vytvoření stálých pracovních míst. Obě cesty jsou možné, každá nese jistá úskalí. První cesta může znamenat v budoucnosti nedostatek pracovníků a dobrovolníků, druhá cesta je možná pouze po úplném vyřešení majetkoprávních vztahů a za podmínky podpory projektu dokončení skanzenu z Regionálního operačního programu Střední Čechy.

Dalším aktérem rozvoje obce je **Centrum ekologického výzkumu a výchovy ve Svatém Janu pod Skalou (CEVV)**, známé jako Ekocentrum Kavyl. Jedná se také o občanské sdružení, které vzniklo v roce 1995 při Svatojánské koleji – vyšší odborné škole pedagogické. Od roku 2007 sdružení užívá budovu bývalé fary čp.2⁸⁷ (označované jako Ekocentrum Kavyl), kde pořádá řadu akcí zaměřených na ekologické vzdělávání⁸⁸. K jejím nejvýznamnějších aktivitám patří tvorba vzdělávacích programů v rámci ekologického vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO), které mohou využívat mateřské i základní školy, kurzy EVVO pro učitele, poradenství a vytváření sítě informačních a poradenských center zaměřených na ekologickou výchovu. Pro provoz centra jsou využívány finanční prostředky z Evropského sociálního fondu a ze Středočeského kraje.

Ekocentrum Kavyl chce i v budoucnu pokračovat ve svých aktivitách zaměřených na ekologické vzdělávání a výchovu. V tomto směru má připraveny projekty, na jejichž realizaci bude opět žádat o prostředky z Evropského sociálního fondu. Důležitou aktivitou bude také další etapa rekonstrukčních prací na objektu bývalé fary, kde sdružení sídlí. Protože je to památkově chráněný objekt, jedná se o fyzicky i finančně velmi náročnou aktivitu, jejíž dokončení se předpokládá v horizontu mnoha následujících let.

Vedle výše uvedených aktérů je nutné zmínit fungování samotného **obecního úřadu Svatý Jan pod Skalou**. Jak již bylo uvedeno, v roce 1990 se obec znovu osamostatnila a v obci začalo fungovat sedmičlenné obecní zastupitelstvo v čele se starostou, jehož funkci vykonává stejný člověk a zároveň člen Svatojánské společnosti již 19 let. Také proto funguje od počátku existence SJS výborná spolupráce obou subjektů.

⁸⁷ Jedna z nemovitých kulturních památek v obci. Budova byla v letech 2003-2007 částečně zrekonstruována a nyní může být alespoň z části využívána CEVV. Další práce pokračují i po uvedení budovy do provozu.

⁸⁸ Ekocentrum nabízí denní programy pro žáky MŠ a ZŠ (např. preclíkářství, košíkářství, přadláctví, cukrářství, tkalcovství, provaznictví, drátenictví, krajkářství, barvířství, hrátky se zvířátky, skřítek Recykláček a pod.), jednodenní i vícedenní vzdělávací akce pro pedagogy, kurzy čínštiny a speciální akce pro veřejnost.

Obecní rozpočet počítá v běžném roce s příjmy a výdaji kolem 1,6 milionu korun. Zhruba 82% této částky tvoří daňové příjmy, zbývající část plyne z pronájmu a prodeje pozemků a ostatních drobných příjmů⁸⁹. V roce 2008 obec navýšila koeficient pro výpočet daně z nemovitosti na maximální možnou hodnotu 5, což znamená zvýšení obecních příjmů o cca 0,5 milionu Kč. Jedná se o významné navýšení, které může být do budoucna použito například na financování vlastního podílu v rámci jednotlivých dotačních titulů.

Již od počátku existence Programu obnovy vesnice se obec do tohoto programu zapojila a vytvořila svůj stručný program rozvoje vesnice, jehož jádrem byla především obnova kulturních památek, místního společenství, ale i základní technické infrastruktury. Od poloviny 90.let minulého století se zapojila do nabízených grantových a dotačních programů jednotlivých ministerstev a později Krajského úřadu Středočeského kraje. Z největších investičních akcí, které obec realizovala bez dotací, je zavedení kabelové televize v roce 1995 a kompletní plynofikace v roce 2005⁹⁰. Přehled dotací, které obec doposud čerpala, je uveden v následující tabulce. Jednoznačně v nich z hlediska četnosti zastoupení převládá Program obnovy venkova (POV). Dále se jedná ve třech případech o krajské dotační programy, dvakrát o různé dotační programy Ministerstva pro místní rozvoj, jednou o dotační program Ministerstva vnitra a Ministerstva kultury. Celkem obec dosud využila a dostala proplaceny dotace ve výši 4 048 625,-Kč, z čehož cca jednu třetinu tvoří jednorázová dotace na vybudování čtyř nájemních bytů v budově Obecné školy. Různé dotační tituly vyžadují různou procentní míru spoluúčasti žadatele a poskytují různou maximální výši dotace. Obec zvolila vzhledem ke svému omezenému rozpočtu strategii minimální nutné spoluúčasti na celkových nákladech, proto se v některých případech celkové náklady projektu rovnají přidělené dotaci (v případech, kde je požadována nulová spoluúčast). V praxi tato strategie znamená, že obec k přidělené dotaci dopočítá minimální vlastní podíl a za tuto částku realizuje projekt. Z tohoto důvodu je podíl dotací na celkových nákladech za všechny projekty relativně vysoký – 57%. U některých specifických titulů (Havarijní program MK ČR, CzechPOINT) byla povinná spoluúčast nulová či v některých případech velmi nízká (např. Fond obnovy památek Středočeského kraje, Program podpory výstavby nájemních bytů a technické infrastruktury MMR apod.).

⁸⁹ Údaj za uzavřený rok 2007, navýšení koeficientu pro výpočet daně z nemovitosti se projevilo v příjmech obce až v druhé polovině roku 2009 a v letech následujících, proto s nimi není v této práci počítáno.

⁹⁰ Plynofikace obce byla financována formou bankovního úvěru. Po realizaci akce čerpala obec ve dvou letech dotaci na úroky z úvěru v rámci POV, dotační titul 3.

Tabulka č. 3. – Přehled přijatých dotací obce Svatý Jan pod Skalou v letech 1990-2009

Rok	Název a popis akce	Dotační program	Celkové náklady	Výše dotace
1996	Oprava komunikace v místní části Záhrabská	POV	420 000 Kč	180 000 Kč
1997	Rekonstrukce budovy Obecné školy - suterén, přízemí	POV	1 023 779 Kč	500 000 Kč
	Rekonstrukce bývalé požární zbrojnice na bytovou jednotku v místní části Záhrabská	POV	787 645 Kč	320 000 Kč
1998	Výstavba 4 podkrovních bytů v budově Obecné školy	MMR - Program podpory výstavby nájemních bytů a technické infrastruktury	1 420 962 Kč	1 280 000 Kč
	1. fáze opravy hasičská zbrojnice	POV	205 350 Kč	120 000 Kč
	Oprava terasy před budovou Obecné školy	POV	505 770 Kč	120 000 Kč
1999	Kaple sv. Maxmiliána - oprava střechy	MK ČR Havarijní - střešní program	30 000 Kč	30 000 Kč
	Oprava autobusové čekárny v místní části Sedlec	POV	148 050 Kč	84 000 Kč
2001	Oprava budovy obecního úřadu - severní a západní strana fasády	POV	200 000 Kč	120 000 Kč
2002	Úprava veřejného prostranství zpevněná plocha před budovou OÚ, kostelem, Husův pomník	POV	200 000 Kč	120 000 Kč
2003	2.etapa opravy obecního úřadu - jižní strana fasády (čelní)	POV	200 000 Kč	120 000 Kč
2005	Obnova a oprava hřbitovních ploch	POV	100 000 Kč	50 000 Kč
	Oprava místních komunikací v oblasti hřbitova	POV	100 000 Kč	30 000 Kč
2007	Dotace úkorů z úvěru - plynofikace	POV	74 000 Kč	51 000 Kč
	Oprava střechy márnice	POV	202 000 Kč	121 000 Kč
	Výstavba dětského hřiště v místní části Sedlec	Fond sportu a volného času Středočeského kraje	93 000 Kč	50 000 Kč
	Doplnění turistické infrastruktury - zastřešené odpočívadlo vedle kostela	Regionální POV	30 000 Kč	18 000 Kč
2008	Dotace úkorů z úvěru - plynofikace	POV	80 000 Kč	36 000 Kč
	Oprava a obnova kaple sv. Maxmiliána - schodiště	Fond obnovy památek Středočeského kraje	134 000 Kč	110 000 Kč
	Výstavba sportovního hřiště v místní části Sedlec	Fond sportu a volného času Středočeského kraje	353 000 Kč	53 000 Kč
	Výstavba sportovního hřiště v místní části Sedlec	MMR Program Podpora obnovy venkova	353 000 Kč	247 000 Kč
	CzechPOINT	Ministerstvo vnitra	52 000 Kč	52 000 Kč
	Obnova veřejných prostranství - úprava a ozelenění plochy kolem sousoší Panny Marie	Regionální POV	61 042 Kč	36 625 Kč

2009	Rekonstrukce veřejného osvětlení	POV	334 000 Kč	200 000 Kč
Celkem			7 107 598 Kč	4 048 625 Kč

Zdroj: vlastní zpracování na základě podkladů obecního úřadu

Tabulka č. 4. – Přehled schválených, dosud nevyplacených dotací

2009-2010	Obnova kulturních památek v obci	Program rozvoje venkova ČR	2 649 263 Kč	2 384 337 Kč
Úhrnem (1996-2010)			9 756 861 Kč	6 432 962 Kč

Zdroj: vlastní zpracování na základě podkladů obecního úřadu

Rok 2009 je přelomový v čerpání prostředků z fondů Evropské unie. Na podzim 2008 obec požádala o dotaci v rámci Programu rozvoje venkova ČR, který je financován Evropským zemědělským fondem rozvoje venkova (EAFRD). Projekt obnovy dvou nemovitých kulturních památek v obci, konkrétně levého vstupního schodiště kaple sv. Maxmiliána a sousoší Panny Marie, byl podán v rámci osy III, opatření III.2.2.b) obnova a zhodnocování kulturního dědictví venkova. Projekt byl doporučen k financování a v červnu 2009 bylo započato s realizací projektu.

Čerpání dotací z Programu rozvoje venkova ČR má pro obec velký význam, a to především z hlediska komplexnosti řešení problému. Většina národních dotačních titulů je omezena maximální výškou dotace v řádech desítek až stovek tisíc korun a často je navíc konečná výše dotace (výrazně) snížena oproti požadované dotaci. Díky těmto opatřením je dotace udělena více žadatelům, avšak ti mohou s finanční podporou zrealizovat jen část zamýšlených aktivit. Oproti tomu Program rozvoje venkova ČR má předem stanovené podmínky, které zaručují dotaci ve výši 90% celkových uznatelných nákladů na projekt⁹¹. Je tedy vybráno méně projektů, které jsou však realizovány v celém zamýšleném rozsahu a komplexitě.

V roce 2010 se obec chystá žádat v rámci Programu rozvoje venkova ČR o další dotaci na přestavbu budovy obecního úřadu na víceúčelový objekt, kde bude obecní úřad, infocentrum, zasedací a přednášková místnost s mateřským koutkem, knihovna a výstavní síň a muzeum. Další důležitou plánovanou investicí je vybudování dalšího parkoviště pro turisty a především demolice vysoké zdi kolem budovy kláštera, která byla postavena v 50. letech minulého století, tedy v době, kdy zde bylo vězení pro politické vězně. Zeď stojí na pozemku obce, která se snaží od samých počátků o její zbourání a tím rozšíření centrální části obce.

⁹¹ Od šestého kola příjmu žádostí v rámci PRV ČR se neuznatelným nákladem stává DPH. Nesrovnalostí v překladech evropské směrnice bylo v předchozích kolech DPH brána jako uznatelný náklad (tak jak tomu je u projektů financovaných ze strukturálních fondů EU). Evropský zemědělský fond rozvoje venkova však DPH pro obec nepovažuje za uznatelný náklad, čímž jsou obce do 500 obyvatel oproti větším obcím značně diskriminovány. Faktická úroveň dotace se tak snižuje na úroveň cca 72 % z celkových nákladů vč. DPH (při 20% sazbě DPH). Obecně lze říci, že u aktivit, které nepřinášejí zisk, resp. nelze jejich výstupy nikomu jinému přefakturovat, nelze uplatnit odpočet DPH na vstupu ani v případě, že se žadatel stane plátcem DPH.

Aby byl výčet významných i méně významných aktérů v rozvoji lokality kompletní, je nutné zmínit římskokatolickou církev, zastoupenou **Římskokatolickou farností Beroun**, která je vlastníkem několika významných nemovitých kulturních památek v obci. Farní úřad Beroun se zasloužil o to, aby byl kostel Narození sv. Jana Křtitele po dlouholetém úsilí v roce 2006 zařazen do Programu záchrany architektonického dědictví Ministerstva kultury. Tato skutečnost je velmi významná pro další obnovu této památky, protože památky zařazené do tohoto programu mají zaručený každoroční finanční příspěvek na jejich opravu až do jejich úplného zrestaurování. V rámci programu je povinné spolufinancování ve výši 10%. Vlastní podíl získává farnost ze svých příjmů (jejichž část získává z vybraných příspěvků přímo v kostele), z příspěvků Svatojánské společnosti, eventuálně z příležitostných sbírek jako v roce 2007 při hrnčířských trzích v Berouně. Od zařazení do programu se uskutečňuje čtvrtá akce:

- 2006 statické zajištění kůru (celkové náklady 0,455 mil. Kč)
- 2007 statika a zpevnění kostela (celkové náklady 5,5 mil. Kč)
- 2008 1. etapa opravy interiéru kostela - vnitřní omítky na stropě nad kůrem v zadní části kostela (celkové náklady 1,35 mil. Kč)
- 2009 2. etapa opravy interiéru kostela – další část vnitřních omítek na stropě v rozsahu ¼ plochy stropu (celkové náklady 0,855 mil. Kč).

Činnosti všech jmenovaných místních rozvojových iniciativ spolu s obecní správou tak významně přispívají k obnově místních památek, společenského života, k budování technické a sociální infrastruktury, vybavenosti pro každodenní život obyvatel a především k rozvoji turistického ruchu. Tomu napomáhají objektivní danosti – obec se nachází v centru Národní přírodní rezervace Karlštejn a v Chráněné krajinné oblasti Český kras; dopravní spojení autobusem v rámci Pražské integrované dopravy je dobré, pětikilometrová vzdálenost od nájezdu na dálnici D5 (spojuje Prahu s Plzní) je malá.

4.1.3. Dílčí shrnutí vývoje Svatého Jana pod Skalou

Obec Svatý Jan pod Skalou je jednou z nejstarších obcí Středočeského kraje, její minulost sahá již do 9.století a je spojená s legendou o sv. Ivanu.⁹² První písemná zmínka o tomto místě pochází z počátku 13. století, od kdy se Svatý Jan postupně rozvíjel jako významné poutní místo.

Svatoivanská legenda ovlivnila vznik i rozvoj tohoto místa. Na místě hrobu sv. Ivana byla nejprve vystavena kaple a později benediktinský klášter, který se významně

⁹² Ačkoli se hovoří o legendě, protože existenci sv. Ivana nedokazují žádné dobové písemné zmínky, antropologický výzkum ostatků vyjmutých ze sarkofágu v kostele sv. Jana Křtitele, který proběhl pod vedením antropologa Emanuela Vlčka v letech 1991-92, prokázal, že ostatky z kostela patřily muži ve věku 50-55 let, s postavou asi 170 cm vysokou, u kterého dlouhodobě převažovala rostlinná potrava. Jedinec žil dlouhodobě ve vlhkém a studeném jeskynním prostředí. Tyto skutečnosti explicitně nepotvrzují existenci sv. Ivana, zároveň však odpovídají všem třem existujícím podobám legendy o svatém Ivanu včetně legendy v Hájkově kronice (Ševčík 2002).

rozvíjel až do jeho zrušení josefínskými reformami. Největšího rozkvětu dosáhl klášter za opata Koterovského v první polovině 18.století. Protože mohutná budova kláštera byla vždy určující pro život obce, v závislosti na funkci budov kláštera se postupně proměňovaly i funkce celého sídla – od převládající klášterní po lázeňskou nebo vzdělávací funkci. Po celou dobu existence až do 50.let minulého století toto sídlo zároveň plnilo funkci poutního místa, která se obnovila o 40 let později. Ačkoli ke klášteru patřily rozlehlé zemědělské pozemky vesnic Sedlec, Hostím, Bubovice nebo Kozolupy, samotný Svatý Jan pod Skalou se nikdy nestal zemědělskou obcí.

Obec Svatý Jan pod Skalou se i přes negativní vývoj v druhé polovině minulého století začala po roce 1989 velmi rychle rozvíjet. Přímou v obci se vytvořila občanská iniciativa z místních občanů a přátel obce, která od roku 1992 prostřednictvím nadace, resp. občanského sdružení realizuje obnovu kulturních památek a společenského života v obci. Činnost společnosti spočívala nejprve především v dobrovolné práci členů a příznivců sdružení a v přijímání drobných peněžitých darů na místní obnovu. V prvních pěti letech fungování společnosti se tak opravily nejvýznamnější místní památky.

Fungování společnosti se postupně proměnilo od kompletního zajištění investičních akcí (finanční, organizační, personální) k poskytování příspěvků na opravy pro ostatní subjekty, resp. majitele nemovitostí. Kompletní zajištění akcí zůstává u kulturních akcí, které společnost sama pořádá. Především vzhledem k tomu, že společnost není vlastníkem žádné z nemovitostí, nestává se sama žadatelem o podporu v rámci různých dotačních titulů. Její úloha spočívá v současné době v zajištění příspěvků na spolufinancování vlastního podílu majitele nemovitosti. Svatojánská společnost odhaduje hodnotu odvedeného díla od svého vzniku do roku 2008 ve výši 6,4 mil. Kč. Tento způsob aktérství při místním rozvoji je výrazně založen na sociálním kapitálu kolektivního původu. Jeho bázi tvoří osoba, která je zároveň starostou obce a členem této občanské iniciativy. Díky tomuto personálnímu propojení je spolupráce SJS a obce velmi hladká a tudíž přínosná pro obec i její obyvatele.

Z uvedených skutečností vyplývá také důležitost získané samostatnosti z počátku 90.let. Kromě obecně přijímané skutečnosti, že samostatnost obce je jedním z aspektů růstu lokální identity obyvatel obce, a ne jinak tomu bylo i ve Svatém Janu pod Skalou, zde hraje stejně důležitou roli propojenost obou aktérů (SJS a obec) osobou starosty, který je zároveň členem SJS. Pokud by obec nebyla samostatná (patřila by k obci Loděnice s 1689 obyvateli /1.1.2009/), toto propojení by nebylo pravděpodobné a spolupráce obou aktérů by pak byla minimální.⁹³

⁹³ Navazujících odlišností v rozvoji lokality v případě její nesamostatnosti je samozřejmě mnohem více, a to včetně objektivních odlišností v možnostech čerpání podpory v rámci regionální politiky ČR a EU vlivem odlišného počtu obyvatel. Například v současné době realizovaný projekt obnovy kulturních památek obce (financováno z PRV) by byl z ROP Střední Čechy jen velmi těžko realizovatelný, a to ze tří důvodů. Jednak jeden z objektů projektu (sousedí) zcela nenaplnuje podmínky programu (opravu schodiště kaple by bylo možné financovat za podmínky zpřístupnění této památky po realizaci projektu pro potřeby

Až v době, kdy jsou opraveny nejvýznamnější památky obce, začíná také samotná obec s drobnými projekty obnovy obce. Obec již na počátku 90.let vytvořila svůj program obnovy vesnice, který spočíval jak ve fyzické obnově památek a místa, tak především v obnově místního společenství. Proto obec od počátku (finančně i organizačně) podporovala místní iniciativu, která k oběma cílům výrazně přispívala. Obec sama začíná s realizací drobných projektů a také velkého projektu přestavby bývalé obecné školy (v 80.letech internát berounské Střední pedagogické školy) na hotel a restauraci a na čtyři podkrovní byty ve 2.polovině 90.let. K těmto projektům již výrazně využívá nabízených dotačních titulů. Za období let 1996-2009 obec realizovala 24 projektů, na které získala dotace v celkové výši přes 4 miliony Kč. Průměrná výše dotací financovaných z národních zdrojů za toto období činila 168 693,- Kč na jednu dotaci. V roce 2009 obec získala podporu v rámci Programu rozvoje venkova ČR financovaného z EAFRD na obnovu kulturních památek obce, a to ve výši 2,3 mil. Kč. Výše této jedné dotace tvoří 37% podíl na úhrnné částce všech dosud vyplacených a schválených dotací (25 dotací za období 1996-2010 v celkové výši 6 432 962,- Kč).

Úspěšný rozvoj jednotlivých aktérů rozvoje i místního společenství spočíval především v dobrovolnosti a aktivitě místních občanů a dočasně bydlících příznivců, které jsou patrné jak na fungování Svatojánské společnosti, tak občanského sdružení Barbora. Je zřejmé, že započatý pozitivní směr vývoje z počátku 90.let nesouvisí s možnostmi, které by poskytovaly různé nástroje v rámci národní regionální politiky, protože regionální politika v podobě, jakou ji známe dnes, ještě neexistovala. Úspěšný rozvoj lokality a společenství z počátku 90.let souvisí spíše se znovuzískanou samostatností obce, která měla silný vliv na posílení lokální identity místních obyvatel a s tím související aktivitu místních obyvatel a příznivců, která se rychle přetavila do vzniku SJS. Lokalita se tedy především zpočátku rozvíjela relativně nezávisle na nástrojích regionální politiky.

Od počátku současného plánovacího období (2007-2013) však obec rychle využila možností, které jí nově založený Evropský zemědělský fond rozvoje venkova, resp. z jeho prostředků financovaný Program rozvoje venkova ČR jako hlavní nástroj rozvoje venkova v ČR pro obce do 500 obyvatel nabízí, a získala hned ve druhém kole vyhlášeném pro příslušná opatření podporu z tohoto programu. Zároveň obec připravuje další velký projekt k financování z PRV. Dotace z PRV se tedy stávají od roku 2009 velmi významným zdrojem financování rozvoje obce Svatý Jan pod Skalou.

poznávacího cestovního ruchu). Za druhé projekty z ROP jsou podpořeny jen v případě komplexnosti projektů (a tudíž získání velkého počtu bodů), které je možné dosáhnout jen v případě velkých, často regionálních projektů, které zahrnují mnoho jednotlivých aktivit. Poslední objektivní důvod je ve velikosti projektu - v poslední aktuální výzvě ROP Střední Čechy (výzva č. 29 z 15.4.2009) v oblasti podpory 2.2. Veřejná infrastruktura a služby cestovního ruchu byla minimální výše celkových způsobilých výdajů 3 mil. Kč, což je více než celkové způsobilé výdaje na projekt tak, jak je realizován v současné době.

Na příkladu této lokality vidíme vhodnou kombinaci endogenních a exogenních faktorů rozvoje, jejichž spolupůsobení má pozitivní vliv na rozvoj lokality. Osamostatnění obce, které vedlo k posílení lokální identity místních obyvatel, ke vzniku místní iniciativy založené na dobrovolnosti a aktivitě, a posléze k fyzické i duchovní obnově místa (za fyzické účasti členů iniciativy) jsou hlavními **endogenními faktory místního rozvoje**. Až po realizaci nejdůležitějších akcí obnovy (1992-97), které byly realizovány pouze s využitím fyzické práce dobrovolníků a finančních darů jednotlivců (a jedné státní dotace), se místní aktéři zapojují do institucionalizované podpory v rámci regionální politiky. Tato podpora coby **exogenní faktor rozvoje lokality** přichází v době mírné skepse ze strany členů místní iniciativy⁹⁴ a působí jako impuls k dalšímu rozvoji lokality, která se dosud rozvíjela jen s využitím endogenního rozvojového potenciálu. Využití exogenních faktorů rozvoje neznamenal snížení aktivity členů místních iniciativ (endogenní faktor rozvoje), ale posílení a zakotvení rolí jednotlivých aktérů v místním rozvoji.

4.2. VÝVOJ BRANIBORSKÉ VESNICE GLASHÜTTE

4.2.1. Základní charakteristika sídla Glashütte

Glashütte je malá sklářská vesnice ve spolkové zemi Braniborsko v okrese Teltow Fläming ležící asi 60 km jižně od Berlína. Administrativně spadá pod město Baruth/Mark⁹⁵ s 4330 obyvateli. Katastr města měří 233,62 km², hustota osídlení je

⁹⁴ Skepse členů SJS z doby přelomu tisíciletí souvisela především s nedořešenými vztahy s římsko-katolickou farností coby majitelem kostela Narození sv. Jana Křtitele. Vztahy obou aktérů jsou od roku 2005 smluvně uspořádány.

⁹⁵ V Německé spolkové republice probíhala již od 60.let minulého století územní reforma znamenající účelové spojování obcí do větších územních celků. Tento proces pokračoval i po sjednocení Německa v nových spolkových zemích. Ve spolkové zemi Braniborsko byl 28.2.2001 braniborským zemským sněmem přijat Zákon o reformě struktury obcí a posílení správy obcí ve spolkové zemi Braniborsko (*Gesetz zur Reform der Gemeindestrukturen und zur Stärkung der Verwaltungskraft der Gemeinden im Land Brandenburg*), který určoval povinné změny ve struktuře obcí. Zde je nutné zmínit dvě základní úrovně obcí v Braniborsku – tzv. *Amtsfreie Gemeinde* (obce nespojené v úřad = obec nenáleží pod jiný úřad, sama úřad představuje) a *Amtsangehörige Gemeinde* (obce náležející úřadu = více obcí se spojuje v jeden úřad). První skupina obcí jsou obce větší, které se již dále nespojují v úřad (*Amt*) a samy vykonávají množství veřejné správy úřadu odpovídající. V hierarchii tedy stojí výše. Druhou skupinou tvoří obce menší, které se spojují do tzv. úřadů (*Amt*). Tyto obce vykonávají jen omezené množství veřejné správy, v hierarchii obcí stojí níže. *Amt* je právnická osoba vykonávající určitou část úkolů veřejné správy. Úřad vede výbor složený ze zástupců členských obcí, v jehož čele stojí ředitel úřadu. Nový zákon jednak upravuje počty obyvatel v jednotlivých druzích právnických osob (obec, úřad), počty obcí spadající pod jeden úřad, ale také zavádí zcela nový institut tzv. místních částí (*Ortsteile*). Do té doby samostatné obce, které jsou nuceny se sloučit, se stávají tzv. místními částmi (*Ortsteile*). Místní části mají možnost si zvolit místní radu v čele s místním starostou (v malých sídlech pouze místního starostu). Tito zastupují zájmy bývalé obce, dnes místní části, vůči orgánům nové obce. Místní část může samostatně vykonávat některé činnosti, které se však týkají pouze území tohoto sídla (místní komunikace, veřejná zeleň a pod.).

Reforma struktury obcí v Braniborsku probíhala ve dvou fázích. První fáze byla tzv. dobrovolná (do 31.3.2002), poté následovala fáze řízeného spojování. Počet obcí v Braniborsku klesl z počtu 1696 (v roce 1995) a 1474 (2000 – před začátkem reformy) na 421 obcí (v roce 2004). K 1.3.2009 je v Braniborsku

18,5 obyvatel/km².⁹⁶ Před realizací územní reformy spadala vesnice pod zemědělskou obec Klasdorf, která nyní jako místní část spadá také pod město Baruth/Mark. Samotná vesnice Glashütte má v současné době 79 obyvatel (1.1.2009) a její zastavěné území se rozkládá na ploše cca 25 hektarů. Protože se jedná o velmi malé sídlo, nemá statut ani místní části, pouze tzv. „obydlené části obce“. Leží na území místní akční skupiny „*Rund um die Fläming-Skate e.V.*“, jejímž členem je město Baruth/Mark.

Historie i současnost místa ovlivňuje především hlavní ekonomická aktivita – sklářství, které určovalo ráz místa od roku 1716, kdy zde hrabě Friedrich Sigismund Solms-Baruth založil sklárnu. Přibližně jedno století od svého vzniku trvalo, než si sklárna našla své místo v pruském sklářském průmyslu a začala se úspěšně rozvíjet. Největšího rozmachu sklárna dosáhla v letech 1822 – 1879, kdy ji vlastnil hrabě Heinrich Ludwig. Podnik se rozšířil o další tři hutě a stal se v roce 1858 se svými 220 zaměstnanci dvanáctým největším zaměstnavatelem v Prusku. Sklárna svou produkci založila na výrobě kvalitního mléčného skla a výrobků z něj (především stínítka na lampy), zaváděla nové technologie i způsoby tavení skla, které by vyřešily vznikající problém nedostatku dřeva. Místo se stalo plnohodnotným sídlem se všemi znaky – byly zde postaveny domy pro zaměstnance, škola, restaurace s obchodem, ale také např. taneční sál a kuželkárna. V 70. letech 18. století sem byla zavedena železnice, která velmi usnadnila jak transport paliva, tak hotových výrobků. V této době zde žilo již 460 obyvatel, nejvíce v celé historii místa. Po roce 1879 podnik mnohokrát a s různým úspěchem změnil majitele, až přešel v roce 1948 do rukou státu. V roce 1950 byl postaven zásobník na plyn, který měl vyřešit neustálé problémy s nedostatkem paliva a s tím spojené výpadky produkce. Ještě v 50. letech 20. století zde žilo asi 200 obyvatel, avšak produkce i přes všechna opatření nedostačovala novým technologiím a potřebám trhu a postupně upadala. V roce 1965 zde byla uzavřena škola i hostinec. Havarijní stav pecí a závady na plynovém systému byly hlavními příčinami úplného zavření sklárny v roce 1980. Někteří obyvatelé zde zůstali, většina se z místa odstěhovala do jiných lokalit.

Glashütte se po celou dobu své existence vyvíjelo jako sklářská ves, takže veškeré budovy a doprovodná infrastruktura odpovídaly tomuto účelu. Soubor původních budov z 18. a 19. století je považován za nejzachovalejší komplex venkovské průmyslové architektury této doby nejen v Braniborsku, ale i v celém Německu. Již v polovině 80. let byla celá ves zanesena pod památkovou ochranu. Protože se Glashütte zároveň nacházelo ve vojenském území, mnoho lidí toto místo vůbec neznalo. Paradoxně však tato skutečnost přispěla k zachování této významné architektonické památky. Jedinými

celkem 415 obcí, z toho 144 *Amtsfreie* (nespojené v úřad), 271 *Amtsangehörige* (spojené v úřad) spojených do 53 úřadů. V obcích je celkem 1728 místních částí (<http://service.brandenburg.de>, cit. dne 16.8.2009). I po skončení reformy má 52% všech obcí v Braniborsku méně než 2000 obyvatel, podíl obyvatel žijících v těchto obcích však klesl ze 24% v roce 1999 na 9% v roce 2004 (Entwicklungsplan für den ländlichen Raum Brandenburgs und Berlin 2007-2013:21).

⁹⁶ Údaje (počet obyvatel, rozloha katastru, hustota) za nejmenší administrativní jednotku LAU2 – obec/město Baruth/Mark, kterou tvoří 12 místních částí, 4 tzv. „obydlené části obce“ a 10 samot.

nepůvodními stavbami je malá budova obchodu a zděná autobusová zastávka pocházející z druhé poloviny 20.století.

Vesnici tvoří soubor převážně hrázděných cihlových budov. Tento komplex tvoří jak průmyslové budovy, tak obytné a společenské budovy. Z původních čtyř hutí zůstaly zachovány jen dvě nejnovější, z nichž největší a nejvýznamnější je budova nové hutě. K nejvýznamnějším budovám patří:

- nová huť 1861 (dnes hlavní expozice muzea + sklářská manufaktura)
- stará huť 1844 (dnes využíváno k pravidelným akcím: adventní, řemeslné, sklářské trhy apod.)
- brousírna (dnes stálá expozice R. Burgera + administrativní budova muzea, plánovaně pouze výstavní budova)
- balírna s napojením na železnici dům A (dnes galerie Packschuppen)
- balírna dům B (dnes knihařství, archiv)
- balírna dům C (dnes prodejna muzea se sklem)
- dům nadlesního (v rekonstrukci, budoucí administrativní budova muzea)
- taneční sál (dnes hotel a restaurace)
- škola (dnes mládežnická ubytovna)⁹⁷.

Od roku 2003 je okolí vyhlášeno za chráněnou krajinnou oblast Glashütte (*Naturschutzgebiet Glashütte*) o rozloze 1390 ha. Vesnicí a okolím prochází naučná stezka zaměřená na přírodní a kulturní hodnoty této chráněné oblasti. Kromě naučné stezky prochází rovinatým okolím hustá síť cyklostezek. Přímou v Glashütte je jeden hotel a jedna mládežnická ubytovna.

Místo je dobře dostupné autem i vlakem. Leží cca 6 km od dálnice A13 Berlín-Drážďany a cca 3 km od vlakového nádraží Klasdorf (cesta vlakem z centra Berlína trvá 60 minut). K parkování lze využít dvě záchytná parkoviště na obou koncích vesnice.

V 90.letech sem byl zaveden vodovod a plynovod a zbudován kanalizační řád, na který navazuje biologická čistírna odpadních vod. Z důvodu vysokých nákladů na plyn zde byla v roce 2005 postavena spalovna na dřevní štěpky.

4.2.2. Analýza participace na rozvoji lokality z hlediska aktérů a jednotlivých projektů

Stav tohoto sídla a jeho specifické infrastruktury předznamenával v roce 1989 jeho brzký zánik. Relativně krátká doba, která uplynula mezi uzavřením sklárny a společensko-politickými změnami v roce 1989, však umožnila záchranu tohoto místa a dokonce jeho další rozvoj. Současní členové spolku Museumsverein Glashütte (viz dále) mluví o trojí náhodě, která provází toto sídlo od jeho počátků. Za první náhodu považují (náhodný) objev skla před cca 4-5 tisíci lety, za druhou náhodu skutečnost, že zde bylo

⁹⁷ Tento výčet zdaleka není kompletní. Celkem se zde nachází více jak 50 větších či menších objektů. Nedílnou součástí jsou také bývalé obytné budovy, které slouží i v současné době k bydlení.

po neobvykle silné bouři k dispozici velké množství dřeva a hrabě Solms-Baruth vybral na počátku 18. století pro vznik sklárny právě toto místo (ačkoliv původně měla stát sklárna na jiném místě) a třetí náhodou bylo znovuobjevení tohoto místa po roce 1989. Jistý západoněmecký politik totiž oslovil zdejšího poslance braniborského zemského sněmu Ch.Sch. s tím, zda ví, jaký architektonicko-technický poklad se v jeho volebním okrsku nachází.

Nedlouho poté, již v roce 1991, zde byl založen spolek s názvem **Verein Glashütte, e.V.**⁹⁸, jehož cílem bylo zachování a obnova památek sklárny a úspěšné historie tohoto místa. Avšak tento cíl neměl přispět pouze k jakémusi zakonzervování místa a vytvoření turistického centra, ale také a především k obnově tohoto sídla jako místa k životu a návratu života do něj. Zakladatelem spolku byli jak místní obyvatelé, tak příznivci tohoto místa v čele s poslancem Ch.Sch. a další členové strany SPD (Sociálnědemokratická strana Německa). V roce 1993 byla vypracována koncepce rozvoje vesnice a využití budov, která směřovala ke vzniku muzejní vesnice Glashütte (*Museumsdorf Glashütte*). Zásluhou tohoto spolku byla provedena rekonstrukce nejdůležitějších technických objektů a budov, které jsou součástí muzea, a ostatních budov, které provozují soukromé osoby. Jedná se o starou a novou huť, brusírnu, kovárnu, tři budovy balírny, starou školu, restauraci, obytné domy a další drobné objekty. Spolek Verein Glashütte byl do svého zrušení nejvýznamnější aktér rozvoje obce po roce 1989.

Většina budov byla opravena z příspěvků spolku, okresního úřadu, nadací, sponzorů, bankovních ústavů a mnoha dalších dotačních titulů braniborské vlády či jiných institucí. Mimořádný přínos pro obnovu místa znamenal institut **ABM (*Arbeitsbeschaffungsmassnahmen*)** – jeden z důležitých nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti německé vlády, který od 90.let spravovala a financovala Německá agentura práce. ABM znamená německou obdobu veřejně prospěšných prací v České republice. Tohoto institutu mohou využít především obce, spolky a nezisková sdružení pro méně kvalifikované či pomocné práce s veřejně prospěšným účelem. Spolek využíval pracovníků z okolí v rámci ABM ve velké míře až do roku 2005 na nejrůznější činnosti: čištění, pomocné stavební práce, stavba lešení, údržba, tvorba naučné stezky, úpravy veřejných prostranství, zahradnické práce apod. Tito pracovníci se tak podíleli na rekonstrukci všech objektů. Opatření ABM bylo v některých případech doprovázeno i udělením příspěvku na věcné náklady (materiál), což umožnilo kompletní rekonstrukci objektu, na který bylo opatření vázáno (oprava budovy staré hutě).

Největší investiční akcí byla druhá etapa opravy budovy nové hutě, dnešní trvalé expozice o historii sklářství v Glashütte. Spolu s opravou brusírny se jedná o jediné dvě akce spolufinancované z prostředků evropských strukturálních fondů (ERDF) v rámci

⁹⁸ Právní forma e.V. (eingetragener Verein) je jednou z možných forem nestátní neziskové organizace v Německu. Jedná se o obdobu občanského sdružení v České republice.

Kulturního investičního programu (*Kulturinvestitionsprogramm*), který v Braniborsku funguje již třetí programovací období. Přehled nejvýznamnějších investic spolku je uveden v následující tabulce. Akce jsou členěny podle objektu, který byl rekonstruován.

Tabulka č. 5. Přehled nejvýznamnějších investic spolku Verein Glashütte, e.V. za celou dobu jeho existence

Název akce – rekonstruovaného objektu	Období realizace	Celkové náklady EURO (odhad)	Zdroj financování
Nová huť 1861 (dnes hlavní expozice muzea + sklářská manufaktura)	1. etapa 1994 - 1996	250 000	Nadace chemických průmyslových odborů (<i>Stiftung Industriegewerkschaft Chemie</i>); Německá spolková nadace životního prostředí (<i>Deutsche Bundesstiftung Umwelt</i>)
	2. etapa 1997-1998	750 000	KIP – Kulturní investiční program
Stará huť 1844 (dnes využíváno k pravidelným akcím)	1998-2000	250 000	ABM Program vč. příspěvku na věcné náklad; okresní úřad Teltow Fläming (LK TF)
Brusárna (dnes stálá expozice R. Burgera + administrativní budova muzea, plánovaně pouze výstavní budova)	1996-1997	150 000	KIP; Ministerstvo vědy, výzkumu a kultury (<i>Ministerium für Wissenschaft, Forschung und Kultur MWFK</i>); úvěr
Balárna s napojením na železnici - dům A (dnes galerie Packschuppen)	2000-2001	200 000	Investiční banka země Braniborsko (<i>Investitionbank des Landes Brandenburg</i>)
Balárna - dům B (dnes knihařství, antikvariát, sklep archiv a sklad)	2000-2002	150 000	Investiční banka země Braniborsko (<i>Investitionbank des Landes Brandenburg</i>)
Balárna - dům C (dnes prodejna muzea se sklem)	2000-2002	150 000	Investiční banka země Braniborsko (<i>Investitionbank des Landes Brandenburg</i>)
Dům nadlesního (v rekonstrukci, budoucí administrativní budova muzea)	od 2006, dosud nedokončeno	100 000	Německá nadace ochrany památek (<i>Deutsche Stiftung Denkmalschutz</i>), LK TF, Nadace středobraniborské spořitelny (<i>Stiftung TF der Mittelbrandenburgischen Sparkasse</i>)
Taneční sál (dnes hotel a restaurace)	1999-2000	500 000	LK TF (1. část), vlastní zdroje nájemce (<i>Erbbaurechtsvertrag</i>) (2.část)
Škola (dnes mládežnická ubytovna) + přírodní/bio bazén	2002-2003 (2004 bazén)	800 000	Úřad pro venkovský rozvoj a pozemkové úpravy Brieselang (<i>Amt für ländliche Entwicklung und Flurneuordnung in Brieselang</i>)

Dům Hüttenweg 8	1994-1996	500 000	Ministerstvo pro rozvoj měst, bydlení a dopravy (<i>Ministerium für Stadtentwicklung, Wohnen und Verkehr MSWV</i>); úvěr
Hrnčířství	1995-1996	50 000	Úvěr
Pekařská pec	1996	10 000	LK TF, Nadace východoněmecké spořitelny (<i>Ostdeutsche Sparkassenstiftung</i>)
Stodola	1997-2000	50 000	Bezúročná půjčka, program Brandenburger Kulturlandschaft (MLUW)
Lesní parkoviště	2002-2003	100 000	Ministerstvo pro venkovský rozvoj, životního prostředí a ochrany spotřebitele (<i>Ministerium für Ländliche Entwicklung, Umwelt und Verbraucherschutz</i>)
Celkem		4 010 000	

Zdroj: vlastní zpracování na základě podkladů spolku Museumsverein Glashütte⁹⁹

Tak, jak se jednotlivé budovy opravovaly, vznikala také muzejní expozice. Již od roku 1992 byly zpřístupněny první prostory a otevřeno malé muzeum. Současná, hlavní expozice muzea v nové huti, byla otevřena v roce 1999 po dokončení rekonstrukce tohoto objektu a v souvislosti s přípravou na výstavu EXPO 2000 (v roce 2000), kde mělo Glashütte své zastoupení. Hlavní expozice představuje historii místa, život sklářů, techniky výroby, produkty a další zajímavosti. Na expozici navazuje tzv. sklářská manufaktura - ukázka výroby skla. Ta tvoří velkou část budovy nové hutě, jsou zde umístěny dvě tavící pece, kde mohou turisté vidět, jak celý proces výroby skla probíhá a často si toto umění mohou sami vyzkoušet. Druhá trvalá expozice je umístěna v přízemí brusírny. Tato výstava je věnována zdejšímu rodákovi panu Reinholdu Burgerovi a jeho největším objevům – termosce a rentgenové rouře.

Jak je vidět z tabulky č. 5, období do roku 2003 bylo zásadním z hlediska stavební obnovy sídla. Do té doby proběhla většina investičních akcí vedoucích k obnově místa a k založení muzea a začalo období nejintenzivnějšího příchodu nových obyvatel. Snažení členů spolku vyvrcholilo již v roce 2001, kdy spolek obdržel cenu spolkové země Braniborsko za památkovou péči. Velmi důležitou aktivitou bylo také vybudování dvou záchytných parkovišť s parkovacím automatem na obou koncích Glashütte v průběhu roku 2003. Protože všechna ostatní parkovací místa v centru jsou vyhrazena pro rezidenty, osoby se sníženou schopností pohybu nebo zaměstnance spolku, turisté musí využít některého z placených parkovišť. V roce 2003 přijal spolek dva zaměstnance – ředitele muzea (G.G., současný předseda spolku Museumsverein Glashütte) a jednatele

⁹⁹ Hlavní investice v Glashütte realizoval spolek Verein Glashütte, e.V., který již zanikl. Přehled nejvýznamnějších investičních akcí obsahuje pouze hrubý odhad investovaných finančních prostředků do oprav podle dostupných podkladů.

tehdejšího spolku Verein Glashütte F.L. Ročně navštíví Glashütte kolem 100 tisíc turistů, samotné muzeum potom asi 20 tisíc návštěvníků.

Dalším důležitým aktem spolku bylo kompletní odkoupení veškerých nemovitostí na území Glashütte, a to především od obce a od agentury *Treuhandanstalt*¹⁰⁰. Zároveň bylo vyjednáno vzdání se veškerých majetkových práv s potomkem rodiny Solms-Baruth, které byly pozemky v roce 1948 vyvlastněny. Toto vyřešení majetkoprávních vztahů bylo zásadní pro sjednocení a další rozvoj místa. Majitelem veškerých nemovitostí (pozemků a budov) se tak postupně stal spolek Verein Glashütte, e.V.

Neméně důležitým záměrem spolku byl návrat života do tohoto místa, který probíhal pomalu, ale s úspěchem. V době zakládání spolku zde žilo asi 60 posledních původních obyvatel Glashütte. Mnoho budov bylo prázdných a spolek se rozhodl pozvat sem umělce a řemeslníky, kteří by zde předváděli tradiční řemesla a výrobky. Až do roku 2008 proto uprostřed sídla visela veliká tabule s textem „hledáme obyvatele“. Dnes jsou všechny domy v obci obsazené a žijí v nich lidé produktivního věku včetně desítky dětí do 15 let. Většinu obyvatel tvoří nově přistěhovalí lidé v produktivním věku, z původních obyvatel zde žijí již jen tři páry ve věku od 60 do 80 let. Obyvatelé žijí především v původních obytných domcích dělníků a zaměstnanců skláren. První řemeslníci se přistěhovali již v roce 1994, ale hlavní přistěhovalecký boom přišel až po roce 2000. Najdeme tu hrnčířství, bylinkářství, umělecké kovářství, dílnu s plstěnými výrobky, patchworkem, přírodními mýdly a občůdky s mnoha dalšími přírodními produkty, které pocházejí buď přímo odtud nebo z regionu. Většinu obyvatel tvoří řemeslníci, několik jednotlivců má jiné zaměstnání (právník, kunsthistorik, zahradník).

V době svého největšího rozmachu měl spolek více jak 100 členů. Od roku 2001 se všichni obyvatelé scházejí každý měsíc se zástupci spolku u tzv. **kulatého stolu**. Zde je diskutováno o veškerých aktualitách, projektech, problémech, a také o nových spoluobčanech. Každý z uchazečů o bydlení a práci v Glashütte musel napsat motivační dopis a jeho přijetí do společenství bylo diskutováno mezi všemi členy kulatého stolu. Hlavním principem při přijímání bylo, aby nový obyvatel/řemeslník nebyl konkurencí pro někoho stávajícího. Přicházeli tudíž zástupci dalších a dalších řemesel. Vedení spolku se tak silně a pevně podílelo na řízení a rozvoji místa a jeho společenství. Zároveň se však začala projevovat jistá zkosnatělost a zpolitizovanost tohoto spolku¹⁰¹. Technokratické řízení rozvoje Glashütte spolu s velkou zadlužeností spolku a stále větším zaneprázdněním předsedy a poslance se staly příčinou jeho zániku, který po dohodě všech aktérů nastal v roce 2008. Těmi aktéry, kteří se podíleli na realizaci změn v průběhu roku 2007, jsou kromě členů rušeného spolku především okresní úřad okresu

¹⁰⁰ *Treuhandanstalt* je německá obdoba Fondu národního majetku České republiky. Jedná se státní instituci založenou v roce 1990 za účelem privatizace státních podniků a majetku na území bývalé Německé demokratické republiky.

¹⁰¹ Zakladatelem a předsedou po celou dobu působení spolku byl Ch.Sch., v současné době poslanec spolkového parlamentu. Mnoho členů spolku byli zároveň členové politické strany SPD.

Landkreis Teltow-Fläming a nově vzniklý (nástupnický) spolek Museumsverein Glashütte, e.V. Zánik spolku byl tedy výsledkem konsensu všech zúčastněných stran, který můžeme nazvat jako politické rozhodnutí.

Veškeré vlastnictví spolku (25 ha pozemků a přes 30 budov) bylo na základě dohody v roce 2008 převedeno na okresní úřad **Landkreis Teltow-Fläming**¹⁰², který se stal vlastníkem převážné většiny nemovitostí v Glashütte. Okresní úřad je tedy v současné době důležitým aktérem v dalším rozvoji Glashütte. Jako vlastník nemovitostí bude nadále realizovat projekty k obnově objektů, které zbývá opravit. Jedním z nejbližších cílů je dokončení oprav domu nadlesního (*Hegemeisterhaus*), které probíhají postupně od roku 2006. Tento dům by se v budoucnu měl stát zázemím pro administrativu muzea. Pro jednotlivé řemeslníky a obyvatele Glashütte je využíván institut dědičného nájemního práva (*Erbbaurecht=Erbpacht*). Podle tohoto institutu si mohou obyvatelé koupit nemovitost na pozemku, pozemek však i nadále zůstává majetkem původního majitele a na jeho užívání je uzavřena dlouhodobá nájemní smlouva¹⁰³.

Již v roce 2006 zde začal působit další spolek **Museumsverein Glashütte, e.V.**, který o rok později převzal veškerou činnost včetně pracovněprávních vztahů od původního spolku Verein Glashütte. V současné době nový spolek provozuje samotné muzeum (dvě trvalé expozice a příležitostné výstavy), muzejní prodejnu a sklářskou manufakturu. Další jeho důležitou aktivitou je pořádání kulturních akcí, výstav, festivalů apod. Tento spolek tedy lze označit jako nástupnický spolek po zaniklém spolku Verein Glashütte. I nadále je zodpovědný za provoz muzea a s tím spojených aktivit, avšak není vlastníkem nemovitostí. Jak plyne ze samotného názvu spolku, hlavní účel a cíl jeho činnosti je provozování muzea. Celistvý rozvoj místa a místního společenství se tak dostává do pozadí. I nadále se schází všichni řemeslníci a obyvatelé Glashütte se zástupci spolku u kulatého stolu, nový předseda pan G.G. však není příznivcem direktivního řízení a věnuje se především složitému vedení samotného muzea. Součástí rozhodování kulatého stolu už například není posuzování nových žádostí o přijetí do společenství, přistěhování je zcela na rozhodnutí samotných uchazečů/obyvatel.

V roce 2009, v době psaní této práce, je připravována smlouva, která upravuje vzájemné vztahy spolku Museumsverein Glashütte, e.V. a okresního úřadu. Smlouva vychází z předchozích právních aktů, kterými je smlouva o převzetí provozu muzea mezi spolky Verein Glashütte a Museumsverein Glashütte z roku 2007 a dohoda mezi

¹⁰² Spolu s veškerými nemovitostmi přešly na okresní úřad také úvěry, které si spolek vzal na úhradu nákupu nemovitostí, ve výši cca 1 mil. EURO.

¹⁰³ Délka nájemní smlouvy se liší, původně se udávala až na 90 let, nyní většinou na 30 let. Obyvatelé – majitelé domů – jsou zapsáni v katastru nemovitostí a mohou žádat například o hypotéku, které ručí danou nemovitostí. Tohoto institutu využívá především územní samospráva a církevní organizace, aby z dlouhodobého hlediska zůstaly pozemky sjednoceny. Pro obyvatele je výhodou nižší pořizovací cena nemovitostí. Většinu těchto smluv uzavřel původní spolek Verein Glashütte, e.V., od něhož tyto smlouvy převzal nový majitel pozemků.

okresním úřadem a původním spolkem Verein Glashütte z téhož období. Smlouva pověřuje spolek k provozování muzea, kulturních akcí a dalších doprovodných aktivit (provozování parkoviště, sociálního zařízení, spalovny na dřevní štěpky) a k hrazení veškerých nákladů s tím spojených. Budovy, ve kterých jsou všechny výše uvedené aktivity provozovány, má spolek zdarma pronajaty. Provoz muzea zajišťuje spolek svými sedmi zaměstnanci (předseda spolku a současně ředitel muzea, účetní, pokladní u jednotlivých expozic, údržbář, sklář ve sklářské manufaktuře), příležitostnými brigádníky a dobrovolníky. Všichni zaměstnanci jsou také členy spolku. Důležitou institucí je tzv. **dobrovolný sociální rok**, to je program zemské vlády, který zajišťuje a financuje dobrovolníky do různých oblastí sociálního života. Již šestým rokem tráví vždy dva dobrovolníci celý rok v Glashütte a významně pomáhají s provozem muzea. Spolek hradí pouze část nákladů na jejich sociální a zdravotní pojištění ve výši 80 EURO měsíčně.

Roční rozpočet nástupnického spolku Museumsverein Glashütte, e.V. je ve výši 250 tisíc EURO. Je tvořen ze dvou třetin vlastními příjmy a z jedné třetiny z veřejných zdrojů. Vlastní příjmy tvoří především příjmy ze vstupného do muzea, z prodeje výrobků, parkovného a samozřejmě z příspěvků a darů od sponzorů a dárců. Příjmy z veřejných zdrojů jsou tvořeny z poloviny příspěvky okresního úřadu a z poloviny příspěvky ministerstva vědy, výzkumu a kultury (*Ministerium für Wissenschaft, Forschung und Kultur*). Právě výše ročních příspěvků okresního úřadu je hlavním bodem diskuzí v rámci výše uvedené připravované smlouvy, protože náklady na provoz budov muzea, jejichž majitelem je okresní úřad, jsou vysoké a stále rostou. Vzhledem k relativně vysokému počtu zaměstnanců tvoří personální náklady 2/3 všech nákladů a náklady na provoz přibližně 1/3.

Protože spolek není v současné době majitelem nemovitostí, jeho projektové aktivity se týkají především provozu samotného muzea. Každý rok spolek žádá o finanční prostředky na pořádání kulturních akcí – příležitostných výstav, workshopů, festivalů, přednášek apod.¹⁰⁴ Některé žádosti jsou zaměřeny také na pořízení speciálních výrobků, které umožňují zavést interaktivní prvky do muzejních expozic a tím zvýšit jejich atraktivitu. Protože jsou expozice zaměřeny i na školy, jejich interaktivita je důležitá pro podnícení zájmu dětí a mládeže.

Spolek chce i nadále pokračovat ve stávajících aktivitách, které spočívají v provozování muzejních expozic včetně sklářské manufaktury, prodejen, pořádání příležitostných výstav, kulturních a společenských akcí. V dlouhodobějším horizontu chce vytvořit koncept výstav, a na to navazující samostatnou výstavní budovu pro mimořádné (tématické) výstavy. S tím souvisí i úprava trvalé expozice věnované

¹⁰⁴ K nejvýznamnějším akcím v Glashütte patří hrnčířský festival v květnu, řemeslný trh v červenci, dětský festival v srpnu, lesní týden a sklářský trh v září a adventní a vánoční trhy. Kromě těchto akcí jsou pořádány akce jednotlivými řemeslníky a tématické procházky po technických či přírodních památkách Glashütte.

Reinholdu Burgerovi. Ta se v současné době nachází v přízemí bývalé brusírny, v jejímž druhém patře je administrativní zázemí spolku. Právě tato budova brusírny má v budoucnu sloužit pouze jako výstavní prostor. Přestěhování administrativy souvisí s investičními plány okresního úřadu zaměřenými na opravu domu nadlesního (*Hegemeisterhaus*).

Centrem vesnice vede nevyužívaná kolejová dráha, která dnes slouží částečně jako pěší cesta od nádraží Klasdorf. Cílem spolku je vybudovat zde zároveň in-line stezku jako část většího okruhu (viz dále). Projekt by mohl být podpořen z programu ILE (Integrovaný venkovský rozvoj). Součástí projektu bude také vybudování sprch a šaten pro turisty. K dalším plánům patří využití programů Evropské komise, především programu Kultura (*Culture*). Pro tyto plány dosud není vytvořena konkrétní dokumentace.

V červenci roku 2003 byl založen další subjekt na podporu rozvoje této lokality. Jedná se o nadaci **Die Heimatstiftung Museumsdorf Glashütte**, jejímž cílem je získávání finančních prostředků pro jiné právní osoby na podporu umění, péče a zachování kulturních hodnot a památek v Glashütte. Jejími členy jsou lokální a regionální politici v čele s předsedou zaniklého spolku Verein Glashütte, jedním z kurátorů nadace je nově také předseda nástupnického spolku Museumsverein Glashütte, e.V. I nadále tedy existuje propojenost všech aktérů, kteří předpokládají pokračování nastolené spolupráce.

Někteří místní umělci, především malíři, se organizují ve spolku **Kunstverein Glashütte, e.V.** Tento spolek organizuje v Galerii Packschuppen (budova balírny zboží) výstavy uměleckých děl regionálních umělců a je jedním z partnerů u pravidelně pořádaného kulatého stolu. Vždy v říjnu se koná dražba některých vystavovaných uměleckých děl, jejíž výtěžek je určen pro potřeby spolku a jeho další umělecké aktivity.

Jiným důležitým aktérem z hlediska rozvoje lokality je **místní akční skupina (MAS) „Rund um die Fläming Skate“**. Jejími členy jsou (jako v jiných případech) jak obce, tak neziskové organizace, podnikatelé a fyzické osoby. Prioritním strategickým tématem MAS je zachování a zvyšování kvality života obyvatel v tomto venkovském regionu. Za předpoklad úspěšného rozvoje je považováno snížení rizika odchodu mladých obyvatel z regionu a hledání nových cest rozvoje. Jednou z takových cest, která plyne ze samotného názvu místní akční skupiny, je rozvoj území jako místa odpočinku a volného času v širším zázemí hlavního města Berlína. Území je propojeno šesti hlavními okruhy vhodnými pro in-line bruslení a cykloturistiku. Kromě těchto již vyznačených okruhů se plánuje tvorba dalších okruhů, jeden z nich by měl procházet také Glashütte¹⁰⁵.

Místní akční skupina má vypracovanou lokální rozvojovou strategii z roku 2007, která stanovuje tři stěžejní témata: 1) přírodní a kulturní krajina – in-line bruslení, pěší

¹⁰⁵ Současné okruhy jsou především v okolí větších měst Luckenwalde a Jüterbog ležící v centru místní akční skupiny. Glashütte leží u východní hranice místní akční skupiny.

turistika, hipoturistika a vodní turistika; 2) náskok před konkurencí pomocí dynamických cest komunikace a demografického vývoje a 3) to nejlepší z venkova. První téma klade důraz na vytváření infrastruktury k rozšíření turistické nabídky pro všechny uvedené druhy turistiky, druhé téma klade důraz na podporu konkurenceschopnosti regionálních aktérů, jejich identifikaci a vzájemnou spolupráci a třetí téma se zaměřuje na projekty rozvíjející venkovské produkty a služby. Místní akční skupina působí na části území okresu Teltow-Fläming a zaujímá území o celkové ploše přes 1900 km². Žije zde necelých 100 tisíc obyvatel, hustota obyvatel je tedy nízká - cca 52 obyvatel/km².

V současné době se zintenzivňuje spolupráce této místní akční skupiny a spolku Museumsverein Glashütte, který je členem MAS. Jádrem spolupráce je připravovaný projekt přestavby budovy brusírny na výstavní budovu. Jedná se o první projekt, který bude financován z prostředků EAFRD s uplatněním přístupu LEADER. Žadatelem však bude samotný vlastník budovy – okresní úřad, spolek se bude podílet spolu s ostatními partnery (město Baruth/Mark, Nadace východoněmecké spořitelny – *Ostdeutsche Sparkassenstiftung*) na financování vlastního podílu ve výši 25%.

Minimální roli v rozvoji Glashütte hraje **město Baruth/Mark**, ke kterému administrativně patří. Podle slov současného předsedy spolku město v rozvoji turistiky zaostalo za ostatními místy v okolí včetně Glashütte a namísto spolupráce je ze strany města pocíťována spíše závist. Muzeu, resp. celé vesnici se dostává od administrativního centra jen minimální finanční podpory, která spočívá např. v údržbě a provozu veřejného osvětlení či vodovodního řadu. V posledních třech letech se spolupráce jen velmi pomalu zlepšuje, město poskytuje například malé příspěvky na organizaci kulturních akcí a projektů spolku nebo bezplatně zapůjčuje na tyto akce velké stany. Zároveň se nyní jedná o účasti města na spolufinancování vlastního podílu žadatele/majitele nemovitostí (okres Teltow-Fläming) při realizaci výše uvedeného projektu přestavby brusírny v rámci přístupu LEADER.

4.2.3. Dílčí shrnutí vývoje Glashütte

Historie sídla Glashütte je přímo spojena se založením zdejší sklárny v roce 1716, tzv. na zelené louce. Již v roce 1234 se sice v listinách kláštera Doberlug poprvé zmiňuje „sklárna (*Glashütte*)”¹⁰⁶ ležící nedaleko sídla Baruth“, avšak její skutečné umístění ani další informace o ní nejsou známy. Proto je za datum založení této vesnice považován až počátek 18.století. Osidlování a vývoj tohoto sídla neodpovídal přirozeným procesům růstu sídel, ale probíhal v souladu s rozvojem zdejší sklárny. Největší rozmach zaznamenala vesnice v průběhu 19.století, kdy zde žilo až 460 obyvatel, polovina z počtu obyvatel byla zaměstnána ve sklárně. V té době také území sklárny dosáhlo současné rozlohy.

¹⁰⁶ „*Glashütte*“ znamená v českém jazyce „sklárna“, objekt zkoumání této práce – německá vesnice se tedy v doslovném překladu jmenuje „Sklárna“. První zmínky jsou tedy spíše o druhu podniku než o sídle.

Sklářství a zdejší továrna byly určující pro vznik i rozvoj tohoto místa, úspěšnost továrny měla vždy přímý vliv na aktuální počet obyvatel. Po celou dobu existence továrny zde žili hlavně její zaměstnanci, a proto se po jejím uzavření v roce 1980 velká část z posledních 40 zaměstnanců továrny, především mladých lidí se svými rodinami, odstěhovala. Z hlediska klasifikace funkcí tohoto sídla se tedy jedná o sklářskou obec s ostatními doprovodnými funkcemi. Po zrušení sklárny toto sídlo sloužilo pouze jako místo k žití (občanská vybavenost zde chyběla) a od 90.let se intenzivně rozvíjí funkce muzejního a kulturního sídla.

Zásadní roli v rozvoji místa od počátku 90.let minulého století hrál spolek Verein Glashütte, e.V. a hraje jeho nástupnický spolek Museumsverein Glashütte, e.V. Původní spolek nevznikl většinou z iniciativy místních lidí. Impuls k založení spolku vznikl mimo lokalitu, v okruhu zemského poslance za SPD a budoucího předsedy spolku Ch.Sch. Tato vnější iniciativa však vyburcovala i místní a k zakladatelům se připojili také čtyři původní místní obyvatelé. Dalšími členy spolku se postupně stali ostatní členové lokálního sdružení SPD, zemský rada (úředník stojící v čele okresního úřadu Teltow Fläming) a další osobnosti. Hlavním cílem spolku byla fyzická obnova místa směřující v souladu s nastavenou koncepcí ke vzniku muzejní vesnice a k návratu života a lidí do tohoto místa.

Původní spolek Verein Glashütte bylo uskupení vytvořené i řízené zvnějšku, což může být nepřímý jeden z důvodů (kromě objektivních důvodů předluženosti spolku), proč byl spolek nakonec zrušen. Spolek řídili lidé, kteří nežili přímo v místě a nepocítovali skutečnou zodpovědnost za rozvoj tohoto místa. Spolek se velmi rychle rozvíjel, měl mnoho členů, nakupoval a opravoval nemovitosti, bral si (především na nákup nemovitostí) úvěry. Sídlo spolku navíc nebylo přímo v Glashütte. Tento proces bezesporu přispěl ke sjednocení místa (vlastnický) a k vytvoření podmínek pro víceméně úspěšné fungování současného muzea/spolku. Zároveň však byl příčinou zrušení spolku. Proces vývoje spolku neodpovídá přirozenému vývoji místní iniciativy s endogenními prvky.

Územní reforma z počátku 21.století, po níž bylo Glashütte připojeno spolu s obcí Klasdorf, ke které původně administrativně patřilo, k městu Baruth/Mark, nehrála v rozvoji místa významnou roli, a to ze dvou důvodů. Prvním důvodem je složení původního spolku, který byl jen v menšině tvořen původními obyvateli obce a většinou jej tvořili lidé z celého regionu, příslušníci regionální buňky strany SPD nebo příznivci tohoto místa a myšlenky o jeho obnovení. Proto měl spolek až 100 členů. Většina členů spolku zde však nežila a změny v souvislosti s územní reformou tedy nepocítovala jako ztrátu identity „svého bydliště“. Starý spolek nebyl nikdy opravdu integrován v regionu, a to ani před ani po provedené územní reformě. Druhým souvisejícím důvodem byla odlišnost Glashütte a obce Klasdorf, ke které od roku 1952 vesnice patřila. Klasdorf je

klasická zemědělská obec s velkými statky, kdežto Glashütte byla sklářská, resp. muzejní vesnice.

Velký vliv na činnost spolku měl jeho předseda, zemský poslanec pan Ch.Sch., který přispěl bohatostí svého vlastního sociálního kapitálu zejména ve fázi největších investic. Jeho vazby a kontakty umožnily čerpání z mnoha nejrozličnějších dotačních titulů jak státních institucí, tak bankovních ústavů, nadací či jiných nevládních neziskových organizací. Za celou dobu svého fungování spolek využil pouze jeden dotační titul (Kulturní investiční program), který byl spolufinancován ze strukturálních fondů, oproti tomu využil celou řadu dotačních titulů v rámci německé regionální politiky, kulturní politiky nebo aktivní politiky zaměstnanosti.

Vzniklé muzeum se čím dál více profesionalizovalo, o čemž svědčí postupné přijímání specializovaných zaměstnanců. Profesionalizace muzea je přirozeným vyústěním relativně rychlé (stavební i sociální) obnovy místa probíhající od 90.let minulého století. Umožňuje celoroční provoz muzea, jeho další pozvolný rozvoj, postupné zaměření expozic na jednotlivé cílové skupiny, ale také pořádání různých společenských a kulturních akcí, které přispívají ke zkvalitnění sociálního života místních obyvatel. Negativem je při tom finanční náročnost, s tím spojené riziko náhlého nedostatku finančních prostředků v případě nezájmu o toto místo, následné snížení počtu turistů a tudíž i snížení výnosů ze vstupného a prodeje.

Jádrem činnosti současného spolku Museumsverein Glashütte je provoz muzea, sklářské manufaktury a organizování kulturních a společenských akcí. Tomu odpovídá i spektrum dotačních titulů, které využívá. Jsou to tituly zaměřené především na tzv. měkké projekty¹⁰⁷. Spolek podává ročně průměrně dvě žádosti o dotaci na organizaci některé z výstav, akcí či inovací expozice a úspěšnost žádostí je odhadována na 60%.

Z analýzy záměrů současného spolku vychází, že současné vedení se více koncentruje na kulturní stránku rozvoje lokality než na tu občanskou, resp. společenskou. Turismus zůstává hlavní ekonomickou aktivitou ve vesnici, a to nejen pro činnost spolku a jeho zaměstnance pocházející z okolních vesnic, ale také pro většinu obyvatel vesnice, kteří zde mají své řemeslné dílny a prodejny. Spolek se také snaží o zviditelnění svého jména mezi obyvateli všech okolních vesnic v rámci administrativního celku města Baruth/Mark.

Turismus je sice hlavní zaměření rozvoje Glashütte, avšak nelze opomenout rozvoj občanské vybavenosti a zázemí pro místní obyvatele. Je otázkou, jak se bude vyvíjet Glashütte v dlouhodobém horizontu. Jako pozitivní lze hodnotit diverzifikaci ekonomických činností v lokalitě, a to nejen v rámci různých řemeslných dovedností, ale především směrem ke zcela odlišným povoláním (právník, kunsthistorička). Znamená to, že zde žijí lidé nejen kvůli ekonomickému potenciálu z turistiky. Avšak rozvoj vesnice

¹⁰⁷ Například *Kulturstiftung des Bundes; Bildungs-, Jugend-, Kultur und Sportstiftung Teltow-Fläming der Mittelbrandenburgischen Sparkasse Potsdam; Kulturland Brandenburg, e.V.* a další.

také z hlediska občanské vybavenosti, která je jedním z faktorů spokojenosti obyvatel v místě jejich žijí, je základním předpokladem pro to, aby zde lidé zůstali žít i v budoucnu a tato lokalita zůstala zachována a dále se rozvíjela

Cesta rozvoje k cestovnímu ruchu, kterou se vydala tato lokalita, byla pravděpodobně jediná možná cesta vedoucí k zachování tohoto malebného místa. Vesnice prošla na počátku 80.let velkou sociální restrukturalizací, která byla způsobena uzavřením sklárny a následným odchodem mnoha mladých rodin. To způsobilo nedostatek místního lidského potenciálu na počátku 90.let, který by se stal základem endogenního rozvoje lokality. Proto nese rozvoj této lokality **prvky exogenního rozvoje, a to jak z hlediska aktérů rozvoje, tak z hlediska finanční podpory.**

KAPITOLA 5

SROVNÁNÍ VÝVOJE ČESKÉ A NĚMECKÉ VENKOVSKÉ LOKALITY

Obě sledované lokality založily na počátku 90.let minulého století směr svého rozvoje na využití místních kulturních a technických památek pro cestovní ruch. Ačkoli lokality mají zcela rozdílnou historii a délku své existence, v obou se vytvořil **komplexní soubor kulturních, resp. technických památek, které jsou důležitým výchozím endogenním potenciálem rozvoje.**¹⁰⁸ Tato charakteristika byla spolu s dalšími podobnými charakteristikami (velikost sídla, poloha vůči aglomeračnímu centru, nezemědělská tradice) výchozí pro výběr obou lokalit vhodných pro vzájemné srovnání.

U obou lokalit převládá **jedna zásadní funkce sídla, která udává celému sídlu ráz a specifičnost.** Tato specifičnost usnadňuje současný rozvoj obou lokalit směrem k cestovnímu ruchu. Zatímco specifikem české lokality je bohaté kulturní a přírodní dědictví, které souvisí s uctíváním ostatků svatého Ivana, následným vybudováním mohutného barokního klášterního komplexu a s umístěním lokality v jádru CHKO Český kras, resp. Národní přírodní rezervace Karlštejn, specifikem německé lokality je nejen sklárna jako taková, ale především její nezměněný stav zachycující původní technologie a architekturu převážně z období 19.století.

Ačkoli znamenal vývoj obou lokalit po druhé světové válce v konečném důsledku téměř jejich zánik, **tento vývoj proběhl v obou lokalitách ve druhé polovině 20.století rozdílně.** Obec Svatý Jan pod Skalou zaznamenala svůj pád již na konci 40.let, kdy bylo v klášteře zřízeno vězení pro politické vězně a později škola a archiv ministerstva vnitra. Kolem kláštera byla vystavěna vysoká zeď s ostnatým drátem a život v obci založený na křesťanských tradicích začal upadat a **obec se pozvolně vyliďňovala.** Mnoho lidí, kteří z místa odešli (především do nedaleké Prahy), však přijížděli do původních domů za rekreací a neztráceli s lokalitou kontakt. Sklárna v Glashütte však po druhé světové válce i nadále fungovala (v roce 1948 byla zestátněna), v 50.letech zde byl postaven zásobník na plyn a nová tavící pec a žilo zde ještě 200 obyvatel. V 70.letech zde byla znovu otevřena brusírna, avšak ani to nezabránilo uzavření sklárny z důvodu nedostatečných investic do oprav továrních i obytných domů a jejich následného chátrání. Se zavřením sklárny zanikla jediná možnost obživy v regionu pro specializované pracovníky, a proto především mladí lidé s rodinami z obce natrvalo odešli. **Ve vesnici se na počátku 80.let náhle změnila věková a sociální struktura obyvatel.**

Z analýzy rozvoje obou lokalit a jeho hlavních aktérů vyplývá, že zkušenosti s místním rozvojem a přístupy k rozvoji v období od začátku 90.let 20.století jsou v obou lokalitách značně rozdílné.

¹⁰⁸ Z hlediska faktorů regionálního rozvoje je německá lokalita typickou ukázkou přeměny technické infrastruktury, jako součásti hmotné kultury, v technickou, v tomto případě navíc i kulturní památku.

Obě lokality stály na počátku sledovaného vývoje (počátek 90.let) na relativně podobné startovní čáře. Vesnice prošly výraznou vlnou vylidnění, žilo tam málo původních obyvatel, jejichž počet se ještě v první polovině 90.let snižoval. Obě lokality byly (z politických či vojenských důvodů) vymazávány z map socialistických států a jejich místní (kulturní a technické) památky byly v katastrofálním stavu. Obě lokality také administrativně spadaly pod větší sousední obec a v obou lokalitách vznikla zpočátku 90.let nestátní nezisková organizace za účelem rozvoje místa.

Prvotní impuls k počátečnímu rozvoji již byl odlišný. Zatímco v české lokalitě vznikla **vnitřní iniciativa** místních lidí a přátel, kteří se sdružili do Svatojánské společnosti a zprvu svépomocí opravovali nejohroženější památky, v německé vesnici vznikla **iniciativa zvnějšku** (spolek Verein Glashütte), která sice také zahrnovala místní obyvatele, ale jen menšinově. Místní iniciativa v české lokalitě úzce souvisí také s **osamostatněním obce**. Osamostatnění přispělo k posílení lokální identity místních obyvatel a duchovně podpořilo jejich prvotní aktivitu. Tato psychologická podpora byla posílena reálnou podporou obecního zastupitelstva (v jehož čele stál a stojí člen Svatojánské společnosti). Oba aktéři tedy spolu úzce spolupracují a doplňují se a dochází v jejich úsilí k silnému synergickému efektu¹⁰⁹. Oproti tomu snahy o osamostatnění německé lokality vůbec nenastaly a vesnice se naopak po povinné územní reformě na přelomu tisíciletí spojila s ještě větším administrativním celkem. Tato absence snah o osamostatnění vypovídá o nedostatku vědomí lokální identity, což podporuje i skutečnost, že převážnou část členů sdružení, které tehdy působilo jako hlavní aktér místního rozvoje, tvořili lidé, kteří z lokality nepocházeli a nebydleli v ní.

Potom lze vyvodit, že **rozvoj německé lokality nese více prvky exogenního rozvoje než česká lokalita**, a to nejen z hlediska finanční podpory, ale také z hlediska samotného hlavního aktéra rozvoje do roku 2007. Principy jeho fungování a vykonávání činností pro rozvoj lokality byly jedním z důvodů zániku této iniciativy. Teprve následný hlavní aktér rozvoje, současný spolek Museumsverein Glashütte má charakter endogenní aktivity – sídlí přímo v místě, jeho členy jsou zaměstnanci spolku (provozovatel muzea) a místní obyvatelé, jsou tedy přímo v centru dění a na rozvoji se sami podílejí.

Z hlediska realizovaných finančně podpořených projektů, tedy z hlediska exogenního prvku rozvoje lokalit, se **obě lokality liší ve spektru čerpaných dotačních titulů**. Zatímco v české lokalitě převládají dotační tituly výhradně v rámci národní regionální politiky, v německé lokalitě je spektrum dotačních titulů značně široké – od vládních či regionálních dotací a příspěvků po příspěvky bankovních či jiných podnikových nadací. To je způsobeno objektivním faktorem, neboť jak regionální

¹⁰⁹ Tento synergický efekt se neprojevuje jen ve společném úsilí o rozvoj lokality, ale také v širším záběru vhodných dotačních titulů. I když Svatojánská společnost působí především jako donátor, ve vybraných případech může být sama žadatelem o dotaci. Například v opatření III.1.3. Podpora cestovního ruchu v rámci Programu rozvoje venkova ČR není pro aktivitu tvorba turistických stezek možným žadatelem obec, ale pouze nestátní nezisková organizace.

politika, tak ostatní politiky jsou (a byly v 90. letech) v Německu velmi rozvinuté a poskytují širokou škálu příspěvků nejen na investice, ale také na provoz muzea. Velký vliv na druhově široké spektrum finančních příspěvků měl však i „původ“ členů spolku, který v německém případě tvořili především lokální politici. Tito dokázali získat peníze z rozličných zdrojů přímo v regionu a potřeba, resp. umění získání prostředků v rámci evropské regionální politiky nebylo tak palčivé.

I když v prvotním výběru sledovaných lokalit byly vybrány takové, aby mohly být srovnány také na základě kritéria stejného základního směru dalšího vývoje, výzkum ukázal výrazný rozdíl co do **zaměření rozvojových aktivit**. Zatímco v české lokalitě je rozvoj vyvážený jak pro turisty, tak pro obyvatele obce (a na rozvoji se podílí vyváženě obec i občanské iniciativy), v německé lokalitě převládají aktivity podporující především rozvoj turismu. Tato skutečnost souvisí s uspořádáním obce, která není samostatná a jejíž chod je zajišťován z administrativního centra¹¹⁰. Hlavní aktér rozvoje působící přímo v lokalitě je zaměřen značně účelově na provoz muzea a jeho prvotním cílem tudíž není komplexní rozvoj lokality jako místa k žití. Zároveň platí, že všechny navazující aktivity vytváří pracovní místa pro tamní obyvatele.

V obou lokalitách jsou také **rozdílné přístupy k rozvoji turistického ruchu**, které v zásadě odpovídají dosavadnímu vývoji v lokalitách. V české lokalitě převládá realizace malých projektů s minimální nutnou spoluúčastí, stejně tak rozvoj turistické infrastruktury a nabídky pro turisty je pozvolný a příliš se nemění¹¹¹. Z jednání zdejších aktérů je cítit opatrnost, která je oprávněná s ohledem na nutnost zajištění finančních prostředků pro samotný chod obce. Naopak v německé lokalitě byl rozvoj pojatý mnohem velkoryseji, jen do opravy nejvýznamnějších památek bylo investováno více jak čtyři miliony EURO¹¹². Tato velkorysost umožnila poměrně rychlou profesionalizaci turistického ruchu, která spočívá především na sedmi zaměstnancích. Profesionalizace pak umožňuje celotýdenní provoz, rozšiřování expozic a mnoha dalších nabídek pro turisty (animace v cestovním ruchu), které zpětně slouží jako zdroj finančních prostředků pro provoz a eventuálně další rozvoj. Z analýzy však vyplývá, že náklady na provoz muzea jsou tak vysoké, že bez stabilních partnerů, kteří přispívají na provoz muzea, by jeho provoz nebyl dlouhodobě udržitelný.

¹¹⁰ Glashütte nemá statut ani tzv. místní části, která může mít svého místního starostu.

¹¹¹ Jedinou významnou změnou v nabídce pro turisty v posledních pěti letech je vybudování soukromého drobného občerstvení v centru obce. V případě, že restaurace Obecná škola je rezervována pro privátní akci (což se stává velmi často), je to jediná možnost občerstvení v obci.

¹¹² Celkový součet investovaných prostředků v obci Svatojanská pod Skalou za celé sledované období je ve výši 13.481.865 Kč bez vlastní (dobrovolné) práce členů Svatojanské společnosti, resp. ve výši 15.907.097 Kč vč. dobrovolné práce členů Svatojanské společnosti. Jedná se o součet investovaných prostředků dvou hlavních aktérů působících v obci – obecního úřadu a Svatojanské společnosti. V evrovém ekvivalentu se jedná o cca 540 tisíc, resp. 636 tisíc EURO v přepočtu kurzem 25 Kč/EURO. V porovnání s celkovou částkou cca 4 mil. EURO investovaných v německé lokalitě se jedná o 13%, resp. 16% z celkových nákladů investovaných na obnovu a rozvoj německé lokality.

Rozvoj německé lokality je příkladem **úspěšně zvládnutého rozvoje převážně exogenního charakteru s vhodně načasovaným doplněním o endogenní prvky rozvoje**. Ve vesnici byly na počátku 90.let takové demografické a sociální podmínky, které příliš neumožňovaly vznik místní iniciativy. Proto vznikla iniciativa zvnějšku, hlavní aktér rozvoje lokality byl tvořen převážně členy nežijícími ani nepocházejícími z lokality. Aktivita tohoto aktéra vedly k obnově místa a návratu života prostřednictvím nových obyvatel. Rozvoj obce byl úspěšně nastartován, exogenní charakter hlavního aktéra však způsobila jeho vlastní zánik. Mezitím již byly vytvořeny podmínky pro vznik další iniciativy, která má endogenní charakter, a která nahradila původní spolek a převzala zodpovědnost za všechny rozvojové aktivity v lokalitě. Realizované aktivity původního spolku navíc přispěly k vytvoření takových podmínek, které umožnily kompletní profesionalizaci celého areálu, a to nejen ve formě základní nabídky muzejních expozic, ale také doprovodné infrastruktury (komfortní i levné ubytování, restaurace, kavárna, jednotlivé řemeslné dílny a obchody apod.).

Vývoj české lokality představuje příklad **vhodné a úspěšné kombinace endogenních a exogenních faktorů rozvoje**. Zpočátku byly endogenní faktory rozvoje (osamostatnění obce, vznik místní iniciativy, dobrovolná práce) stěžejní pro obnovu a rozvoj lokality. Exogenní prvky rozvoje (zapojení do národní, později i do evropské regionální politiky) přicházejí později jako vhodné doplnění endogenních prvků a stávajíc se impulsem pro další rozvoj lokality v době mírného útlumu aktivity místních lidí. Využití exogenních faktorů rozvoje v tomto případě neznamená snížení aktivity členů místních iniciativ (endogenní faktor rozvoje), ale posílení a zakotvení rolí jednotlivých aktérů v místním rozvoji.

Výchozí hypotéza této práce souvisí s různou mírou zapojení lokalit do (především) evropské regionální politiky a s tím souvisejícími rozdílnými možnostmi využití dotačních prostředků pro rozvoj lokalit. Z tohoto pohledu se zdá být česká lokalita znevýhodněna oproti německé lokalitě, která měla po sjednocení Německa možnost plnohodnotného zapojení jak do evropské, tak i národní regionální politiky. Z analýzy však vyplývá, tento **(exogenní) faktor rozvoje nemá na rozvoj lokalit výrazný vliv**. Česká lokalita se vyvíjela stejně úspěšně jako německá lokalita, a to i bez možnosti využití evropských dotačních prostředků, resp. s možností využití omezeného množství národních zdrojů. **(Pouze) endogenní rozvoj lokality tedy je možný i bez využití exogenních zdrojů rozvoje, avšak opačně rozvoj možný není**. Německá lokalita, která svůj rozvoj původně založila výhradně na exogenních faktorech rozvoje, mohla v úspěšném rozvoji pokračovat jen za předpokladu, že využila také endogenních faktorů rozvoje.

ZÁVĚRY

Cílem této práce bylo posouzení vlivu regionální politiky na rozvoj venkovských obcí, které bylo provedeno pomocí analýzy a následného porovnání vývoje dvou venkovských lokalit v Česku a Německu po roce 1990, kdy se obě země začaly v oblasti (evropské i národní) regionální politiky rozdílně vyvíjet. Východiskem pro sledování, analýzu a následné posouzení bylo zpracování základního teoretického rámce regionálního rozvoje, který byl vždy aplikován na specifický druh regionu – venkov.

V úvodu bylo naznačeno, že teoretická část práce je zaměřena v nejobecnějším měřítku na teoretické koncepty používané v oblasti regionálního rozvoje, v užším zaměření na provázání těchto konceptů s praxí regionální politiky EU (tak, jak se vyvíjela od přelomu 50./60.let 20.století) a v nejužším měřítku pak na národní regionální politiku v Česku a Německu, resp. v Braniborsku (opět jde o vývoj s oporou v teoretických konceptech). V Cíli a struktuře práce se autorka zavázala, že v závěrech bude klást důraz na vyjádření podobností a odlišností regionálních politik v obou sledovaných zemích. Tyto podobnosti a odlišnosti budou posuzovány již se širším vzhledem, který autorka získala studiem dané problematiky v jejím výše uvedeném širokém rámci. Takový obsah závěrů odpovídá potřebě návaznosti na empirickou část práce, která je věnovaná problematice rozvoje jedné malé české (Svatý Jan pod Skalou) a jedné malé braniborské vesnice (Glashütte). Obě vesnice zvolily cestu rozvoje prostřednictvím cestovního ruchu, což dovoluje použít srovnávací metodu.

Nejmarkantnější a na první pohled patrný rozdíl v realizaci regionální politiky v obou zemích spočívá v délce jejího trvání a s tím souvisejícími zkušenostmi. Zatímco Německo patří k jejím průkopníkům na celoevropské úrovni, v ČR byla regionální politika zakotvena až v 90.letech minulého století. Soubor institucionalizovaných opatření ke snižování regionálních disparit, který nazýváme regionální politikou, v období do konce 80.let jak v ČR, tak v zemích bývalého východního Německa nenalezneme. Centrálně řízená ekonomika nepřipouštěla existenci výrazných rozdílů mezi regiony a tudíž ani potřebu regionální politiky. Přinejmenším regionální disparity v ČR nebyly tak významné, aby bylo nutné výše zmiňovaná opatření zavádět. Po celospolečenských změnách po roce 1989 se NDR připojila k Německu s fungující sociálně tržní ekonomikou, která zahrnuje také fungující regionální politiku. ČR naproti tomu regionální politiku legislativně zakotvila až po dalších téměř deseti letech. Jejich cíle jsou však společné: snižování rizika odchodu obyvatel z postižených regionů.

Méně zřetelný rozdíl, avšak o to významnější, leží v pojetí regionální politiky. V Německu je regionální politika (někdy nazývána jako regionální hospodářská politika) součástí prostorového plánování, které je prováděné již dlouho. Zahrnuje postupy používané veřejným sektorem k ovlivňování budoucího rozvoje aktivit v prostoru. Je to proces se stanovenými cíli především v oblasti tvorby racionálního uspořádání území,

ochrany přírody, a také sociálního a hospodářského rozvoje. Obsahuje opatření ke koordinaci prostorových dopadů jednotlivých rezortních (sektorálních) politik s cílem zabezpečit hospodářský rozvoj regionů a snížení rozdílů v sociálněekonomické úrovni regionů (Tvrdoň 2006). Proto i regionální politika v Německu přistupuje od počátků k rozvoji regionů integrovaně, což předpokládá, že zvažuje území nejen jako geografický, ale také jako sociální a hospodářský prostor. V ČR se mnohem více pojetí zužuje na územní plánování. Navíc pojmy územní plánování a prostorové plánování jsou často zaměňovány.¹¹³

O špatném uchopení (a pochopení) prostorového plánování svědčí například aplikace teorie centrálních míst v obou republikách. Zatímco tato koncepce se v Německu (úspěšně) stala hlavním východiskem prostorového plánování na mnoho desetiletí, v ČR (resp. v Československu) byl tento koncept realizovaný způsobem střediskového uspořádání obcí opuštěn právě pro nedodržení multisektorového (komplexního a integračního) přístupu. Přesto však ani Německo není v této oblasti vítězem. Nejprve dobrovolné, poté řízené slučování obcí stojí proti principům endogenního rozvoje (viz a). ČR, která koncepci střediskového uspořádání obcí opustila na počátku 90. let, se dala cestou dobrovolného slučování obcí do právní formy tzv. dobrovolných svazků obcí při uplatnění principu subsidiarity. Tyto iniciativy totiž jednoznačně vycházejí od jednotlivých lokalit a lze předpokládat, že synergického efektu může být dosaženo ve více oblastech obecního života. Na druhou stranu se ale daný způsob řešení spojování obcí může minout zamýšleným účinkem (viz b).

a) Od 70. let minulého století se v Německu prosazuje endogenní přístup k rurálnímu rozvoji, který je, jak již bylo řečeno, narušován praktikami administrativního slučování obcí. Tento střet endogenního přístupu k rurálnímu rozvoji a centrálně řízeného slučování obcí je dnes markantnější právě v nových spolkových zemích, neboť tam tento proces odstartoval později než se endogenní přístup prosadil jako hlavní proud v rurálním rozvoji.¹¹⁴

¹¹³ Územní plánování zahrnuje v podstatě jen územně technická opatření a operuje především na sídelní úrovni, reguluje změny ve funkčním využívání území a nemovitostí. Na ně navazující územní rozvoj sleduje zhodnocení území. Regionální rozvoj, který je iniciován regionální politikou, sleduje vyšší využití a zvýšení potenciálu daného regionu. Prostorový rozvoj, opřený o prostorové plánování, resp. o politiku prostorového rozvoje, potom logicky zahrnuje jak regionální politiku, tak územní plánování (Damborský 2006). Územní rozvoj je pouze částí prostorového rozvoje. Markantní příklad představuje Ústav územního rozvoje (organizační složka státu spadající pod MMR), který sám svůj název překládá jako „*Das Institut für Raumentwicklung*“, resp. „*Institute for Spatial Development*“, v obou případech znamenající „prostorové plánování“ a ne „územní plánování“. Jedna ze sekcí činnosti tohoto úřadu je nazývána „územní rozvoj“, avšak zahrnuje podsekcí „regionální politika“. Paradoxně tak regionální politika zahrnující vzhledem ke svým cílům jiné činnosti a iniciační nástroje tyto činnosti podporující je součástí jmenované sekce „územního rozvoje“, který sleduje jiný cíl a používá především regulační nástroje. Toto organizační členění tak dokazuje, že české decizní orgány opravdu nemají systematický přehled o tom, co mají vykonávat (komplexně a integrovaně).

¹¹⁴ Potom jde o nelogičnost. Ve starých spolkových zemích došlo k administrativnímu slučování dříve než se endogenní přístup prosadil, tedy v době rozkvětu exogenního přístupu, a tomu administrativní slučování obcí odpovídá.

- b) V ČR znamenal koncept střediskového uspořádání obcí v 70. a 80. letech pro mnoho malých obcí cestu k téměř úplnému zániku. V reakci na to se na počátku 90. let i velmi malé obce opět osamostatňovaly a počet obcí se v ČR zvýšil téměř o polovinu. Řešení vlastních problémů se přenechalo na jednotlivých obcích, ať to byly obce nejmenší či přibližující se svou velikostí městu. Jistým řešením, které se nabízelo, byla možnost dobrovolného zapojení do mikroregionů, resp. dobrovolných svazků obcí. Důsledkem je skutečnost, že své finanční problémy (čím je obec menší, tím více můžeme předpokládat, že jsou tyto problémy větší) obce nejednou začaly řešit zapojováním do mikroregionů.¹¹⁵ Je tedy otázkou, zda míra samostatnosti ponechaná venkovským obcím v ČR (včetně finančního zabezpečení vlastního rozvoje) nebyla/není příliš velká (pokud jde o malé venkovské obce). Otázka však může být položena také jinak. Jsou/nejsou malé venkovské obce diskriminovány vzhledem k nastavení pravidel rozpočtového určení obcí? To je otázka dnes velmi diskutovaná.

Uvedené podobnosti a odlišnosti v aplikaci základních teoretických konceptů regionálního/rurálního rozvoje v obou zemích byly východiskem pro případovou srovnávací studii provedenou v empirické části práce. Jádrem této studie je analýza rozvoje české a německé lokality pod vlivem regionální politiky. Tato analýza byla provedena jak z pohledu hlavních aktérů rozvoje, tak jejich rozvojových projektů. Všechny otázky, které byly sledovány v empirické části, směřovaly k základnímu východisku – endogenní rozvoj je potřebný a vhodný, ale v dobře nastaveném vnějším prostředí tak, aby tento přístup mohly dobře uplatnit lokality malé i velké.

Rozdílnosti ve vývoji obou lokalit byly detailně shrnuty v předchozí, páté kapitole. Z výsledků výzkumu vyplývá, že obec Svatý Jan pod Skalou pro svůj rozvoj maximálně **využila lokální endogenní rozvojový potenciál**, který spočívá v kulturním a přírodním bohatství a především v bohatství vázaném na obyvatele a příznivce obce. Tento lidský potenciál byl využit jak pro obnovu místa samotného, tak místního společenství a tradic. Rozvoj obce však nestál pouze na endogenních faktorech rozvoje, ale také na jejich vhodné kombinaci se začínající regionální, národní (polovina 90. let), resp. o deset let později evropskou regionální politikou a jejich programy. I tato kombinace endogenních a exogenních faktorů rozvoje lokality se zdařila, obec se úspěšně zapojila do všech úrovní regionální politiky a využila jejich prostředků ke svému rozvoji.

Rozvoj převážně exogenního charakteru přinesl v německé lokalitě relativně rychlé výsledky, ale nebyl dlouho udržitelný. Naproti tomu endogenní rozvoj v české lokalitě byl omezován nedostatečnou vnější institucionální podporou v rámci české regionální

¹¹⁵ Avšak v intencích endogenního rozvoje je dobrovolné sdružování prostředkem k sebeučení společným a koordinovaným činnostem a ne k řešení jednotlivých finančních problémů jednotlivých členů sdružení (obcí). Potom můžeme o nastartovaném endogenním přístupu k rurálnímu rozvoji pochybovat.

politiky (ve srovnání s Německem), přesto se lokalita, i když pomalu, rozvíjela. Přes uvedený rozdílný přístup k rozvoji obě lokality nastoupily cestu rozvoje úspěšně. Česká lokalita stojí nyní ve svém přirozeném (endogenním) rozvoji před otázkou směřování dalšího rozvoje (profesionalizace či status quo). Německá lokalita ustoupila od exogenního rozvoje k endogennímu, což předpokládá další úspěšný rozvoj této muzejní vesnice.

Praktický přínos této práce pak spočívá v možném využití (pozitivních i negativních) zkušeností německé lokality jako inspirace pro rozvoj české lokality. Svatý Jan pod Skalou se nachází v situaci, kdy většina památek využitelných pro turistický ruch je již opravena (a to nejen v obci samotné, ale i v nedalekých Solvayových lomech). Obec se **může vydat na pozvolnou cestu profesionalizace cestovního ruchu**. V předchozí kapitole byly shrnuty základní pozitiva a negativa profesionálního pojetí rozvoje cestovního ruchu v (německé) lokalitě. Tak velkoryse, jak byla pojata stavební obnova vesnice Glashütte, je pojat i profesionální rozvoj cestovního ruchu v této vesnici (sedm zaměstnanců). Pro obec Svatý Jan pod Skalou je vhodnější umírněnější cesta, a to nejen z důvodu menší finanční náročnosti, ale především s ohledem na skutečnost, že turisté si v obci mnoho objektů a přírodních památek prohlížejí sami. O tom, že aktéři rozvoje ve Svatém Janu pod Skalou o cestě profesionalizace alespoň uvažují, svědčí skutečnost, že je zpracována stavební projektová dokumentace k projektu přestavby budovy obecního úřadu na víceúčelové kulturní a společenské centrum včetně informačního centra.

Postupné kroky profesionalizace, které přímo vycházejí ze zkušeností německé lokality, můžeme rozdělit do dvou skupin. První skupinou je realizace takových aktivit, které jsou základní podmínkou procesu profesionalizace. Druhou skupinou jsou aktivity následující, které proces profesionalizace podporují a provázejí.

Základní podmínkou profesionalizace jsou dvě aktivity, které je nutné realizovat před všemi ostatními, a to z důvodu, že se jedná o základní turistickou infrastrukturu, která zároveň umožňuje zvýšení vlastních zdrojů obce, resp. Svatojánské společnosti.

- a) vybudování informačního centra s prodejnou dárkových a turistických předmětů, muzea zaměřeného na historii obce a její zajímavosti, a víceúčelového kulturního sálu pro příležitostné výstavy, přednášky apod. (vše v budově obecního úřadu),
- b) vybudování parkoviště v centru a na kraji obce¹¹⁶.

Obě aktivity lze financovat s finanční podporou Programu rozvoje venkova ČR, a to v rámci jednoho projektu. Žádost o podporu na projekt by mohla být podána na podzim roku 2010, tedy v nejbližším možném kole výzev pro tato opatření. Informační centrum

¹¹⁶ Vybudování parkoviště v centru obce souvisí se zbouráním vysoké klášterní zdi z 50.let, která leží na pozemku obce a zabírá velký prostor, který lze po jejím zbourání zčásti využít jako parkovací plochu. Dalším místem vhodným pro nové parkoviště je pozemek na okraji obce, který obec v roce 2008 zakoupila za účelem zbudování parkoviště. Nyní probíhá proces změny využití území pro tento pozemek.

nahradí stávající prodej v kostele, který není vhodný ani z pohledu církve, ani z pohledu samotných prodávajících (celoroční vlhko a zima, žádné sociální zázemí) a stane se zázemím s celoročním provozem pro turisty i pro návštěvníky kulturních akcí (jako prodejna vstupenek na koncerty).

Aktivita podporující profesionalizaci rozvoje turistického ruchu jsou takové aktivity, které přispějí k rozšíření nabídky pro turisty, ke zvýšení počtu turistů a k následnému zvýšení příjmů z turistického ruchu. K těmto aktivitám patří zejména:

- a) zvýšení propagace místa umístěním orientačního značení turistických cílů na nedalekou dálnici D5 (tzv. hnědá tabule)¹¹⁷,
- b) vybudování cyklostezky kolem potoka Kačáku spojující Beroun/Srbsko (podél toku řeky Berounky se jedná o budovanou cyklostezku „Po stopách českých králů“) a obec Loděnici,
- c) umístění parkovacích automatů na území obce,
- d) vybudování dalšího občerstvení typu kavárna, pekárna,
- e) rozšíření spektra kulturních a společenských akcí pro místní obyvatele i turisty.

Na některé z uvedených aktivit lze využít dotačních prostředků (turistické značení, cyklostezka), jiné z aktivit jsou vhodné pro soukromé osoby – obyvatele obce (kavárna).

Všechny výše uvedené aktivity umožní další nárůst počtu turistů, diverzifikaci ekonomických aktivit a nová pracovní místa v obci Svatý Jan pod Skalou. Vlastní zdroje Svatojánské společnosti, resp. obce se zvýší o parkovné, vstupné z muzea a výtěžek z prodeje dalších turistických nebo uměleckořemeslných předmětů, jejichž spektrum lze v novém informačním centru výrazně rozšířit. Ve Svatém Janu pod Skalou jsou turisté přítomni téměř celoročně, proto sezónnost cestovního ruchu hraje jistou, avšak ne příliš důležitou roli. Informační centrum by mělo zpočátku fungovat v turistické sezóně každý den a mimo sezónu jen o víkendech. Zaměstnanci mohou období mimo hlavní sezónu využít pro přípravu tzv. měkkých projektů (např. tvorba letáků, organizování výstav, přednášek apod.), které by sloužily k pokrytí části personálních nákladů a zároveň by rozšířily spektrum nabídek pro turisty (například tvorba prohlídkových okruhů obcí apod.). Takto pojatý rozvoj turistiky ve Svatém Janu pod Skalou vyžaduje alespoň dvě stálá pracovní místa, která je vhodné rozdělit do několika menších úvazků pro zdejší obyvatele. Velkou výzvou je hledání případných partnerů¹¹⁸, kteří by se podíleli na provozu místa.

Podobné předpoklady k případné profesionalizaci mají i Solvayovy lomy, resp. Společnost Barbora, která lomy coby technickou památku a turistický cíl provozuje. Základní podmínkou této cesty rozvoje skanzenu Solvayovy lomy je vyřešení

¹¹⁷ V rámci projektu TURINKA (regionální projekt Svazku obcí - Regionu Dolní Berounka schválený v lednu 2010 na ROP Střední Čechy) bude vybudována naučná stezka Svatojánské památky (informační tabule u jednotlivých objektů) a naučná stezka Solvayovy lomy v areálu skanzenu.

¹¹⁸ Například Krajský úřad Středočeského kraje, Česká centrála cestovního ruchu, Národní památkový ústav apod.

majetkoprávních vztahů, které jsou překážkou pro jakýkoli rozvoj, například zavedení elektriny. Možnou cestou rozvoje je institucionální propojení a vzájemná podpora všech tří hlavních aktérů (Společnost Barbora, obec, Svatojánská společnost).

Za zásadní negativní zkušenost lze považovat samotnou (exogenní) cestu rozvoje (a to zejména z pohledu hlavních aktérů rozvoje), kterou německá lokalita nastoupila, a která nebyla dlouhodobě udržitelná. Česká lokalita tuto cestu nezvolila, nicméně je zřejmé, že i v budoucnu musí hlavní aktéři rozvoje Svatého Jana pod Skalou mít endogenní charakter.

Zajímavou (pozitivní) zkušeností, která vyplynula z několika rozhovorů s obyvateli Glashütte, je vztah obyvatel k turistům a k cestovnímu ruchu. Ačkoli se jedná výhradně o turistickou lokalitu, místní obyvatelé nejsou turismem/turisty rušeni a vítají ho/je. Vztah obyvatel české lokality k turismu je odlišný (neutrální či negativní). Tato rozdílnost souvisí především s tím, že do německé lokality se stěhovali převážně umělci a řemeslníci, kteří jsou na cestovním ruchu ekonomicky závislí, a to až v době, kdy hlavní směr rozvoje k cestovnímu ruchu byl již nastartován. Podmínky tedy byly předem dány. Oproti tomu česká lokalita byla nejdříve osídlena současnými obyvateli a až poté se obec začala rozvíjet jako turistický cíl.

Ať si hlavní aktéři rozvoje obce Svatý Jan pod Skalou zvolí jakoukoli strategii rozvoje (cestovního ruchu) v obci, je třeba respektovat základní podmínku, kterou je zachování obce jako místa k trvalému životu jejích obyvatel. Cestovní ruch lze rozvíjet jen v případě, že nenaruší základní, obytnou a sociální funkci tohoto sídla a kvalitu života jejích obyvatel obce.

V následujícím období budou návrhy rozvoje obce Svatý Jan pod Skalou zpracované v závěrech této práce a inspirované zkušenostmi německé lokality projednány s představiteli obce a zapracovány do aktualizace Plánu obnovy obce Svatý Jan pod Skalou.

SEZNAM LITERATURY

Odborná literatura:

- Beetz, S.: Regionale Disparitäten und Steuerung ländlicher Entwicklung. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Berlin. 2006
- Blažek, J.: Jakou regionální politiku potřebujeme v předvstupním období? Obec a finance. 1. 2001 (1): 21-23
- Blažek, J.: Local and Regional Development and Policy in the Czech Republic in the 1990s. In: Hudák, V., Huitfeldt, H., Meegan, E.: Regional Policy Goes East. The East West Institute. Praha. 1999: 44-65
- Blažek, J.: Meziregionální rozdíly v České republice v transformačním období. Geografie – Sborník ČGS. 101. 1996 (4): 265-277
- Blažek, J.: Regionální politika evropské unie a příprava České republiky na vstup do EU. Geografické rozhledy. 7. 1997/98 (3): 66-69
- Blažek, J.: Regionální vývoj a regionální politika (hlavní přístupy v zemích západní Evropy). In: Sýkora, L.: Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii. Přírodovědecká fakulta UK. Praha. 1993: 120-146
- Blažek, J.: Teorie regionálního vývoje: je na obzoru nové paradigma či jde o pohyb v kruhu? Geografie – sborník ČGS. 104. 1999 (3): 141-159
- Blažek, J., Severa, P.: Nůžky se otevírají: regionální politika. Ekonom. 43. 1999 (35): 26-27
- Blažek, J., Uhlíř, D.: Teorie regionálního rozvoje. Karolinum. Praha. 2002
- Damborský, M.: Vztahy regionální politiky, územního plánování, regionálního, územního a prostorového rozvoje. In: Prostorový rozvoj a plánování jako společné téma regionální politiky, územního plánování a evropské integrace. MMR. Praha. 2006
- Fritsch, M.: Regionale Entwicklung WS 2006/07 (interní materiál). FSU Jena/UIW. Jena. 2006
- Hampl, M.: Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Přírodovědecká fakulta UK. Praha. 2005
- Hampl, M.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Přírodovědecká fakulta UK. Praha. 2002
- Henkel, G.: Der Ländliche Raum. B.G. Teubner Stuttgart. Leipzig. 1999
- Horská, P., Maur, E., Musil, J.: Zrod velkoměsta (urbanizace českých zemí a Evropy). Paseka. Praha – Litomyšl. 2002
- Hudečková, H.: Globalita, ruralita a neovenkovanství. Zemědělská ekonomika. 47. 2001 (5): 217-221.
- Hudečková, H., Jehle, H.: Rurální rozvoj: zahraniční zkušenosti. Sborník ZF JČU České Budějovice č. 2. České Budějovice. 1997
- Hudečková, H., Lošťák, M.: Sociologie I. PEF ČZU v Praze. Praha. 2000

- Hudečková, H., Lošťák, M.: Sociologie a její aplikace v regionálním/rurálním rozvoji. PEF ČZU v Praze. Praha. 2002
- Hudečková, H., Lošťák, M., Ševčíková, A.: Regionalistka, regionální rozvoj a rozvoj venkova. Skripta ČZU v Praze. PEF ČZU v Praze. Praha. 2006
- Jehle, R.: Pojetí endogenního rurálního rozvoje a jeho zavádění do regionální politiky v České republice. Zemědělská ekonomika. 44. 1998 (1): 9-17
- Kolektiv autorů: Úvod do regionálních věd a veřejné správy. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. Plzeň. 2004
- Lošťák, M.: Projekty rozvoje venkova jejich realizace (pohled z hlediska transakčních nákladů a sociologie). Zemědělská ekonomika. 45. 1999 (3): 101-107
- Lowe, P.: The Challenges for Rural Development in Europe. In: From Production Agriculture to Rural Development: Challenges For Higher Education in the New Millennium – Proceeding of the 5th European Conference on Higher Agricultural Education conference 10 – 13 September, 2000. Seale-Hayne Faculty, University of Plymouth. Plymouth. 2000: 19-31.
- Majerová V. a kol.: Český venkov 2003 - Situace před vstupem do EU. PEF ČZU Praha. Praha. 2004
- Neugebauerová, P.: Charakteristika a analýza uplatňování regionální politiky ve vybraných členských státech EU (Rakousko, Německo). Diplomová práce. Ekonomicko-správní fakulta MU v Brně. Brno. 2006
- Perlín, R.: Typologie českého venkova. Zemědělská ekonomika. 44. 1998 (8): 349-358
- Putnam, R. D.: Making Democracy Work: Civic tradition in Modern Italy. Princeton University Press. 1993
- Ray, C.: Culture, Intellectual Property and Territorial Rural Development. Sociologia Ruralis. 38. 1998 (1): 3-20
- Ray, C.: Neo-endogenous rural development in the EU. In: Cloke, M., Marsden, T., Mooney, P.: Handbook of Rural Studies. Sage. London. 2006: 278-291.
- Schleger, A.: Glashütte. Baruther Urstromtal/Brandenburg. (Aus der Reihe Der historische Ort, Nr. 46). Kai Homilius Verlag. Berlin. 1999
- Svatošová, L., Boháčková, I., Hrabánková, M.: Regionální rozvoj z pozice strukturální politiky. ZF JČU v Českých Budějovicích, PEF ČZU v Praze. České Budějovice. 2005
- Ševčík, J.: Album svatoivanské. Nakladatelství Vyšehrad. Praha. 2002
- Ševčíková, A.: Sociálně kulturní potenciály rozvoje venkovských obcí (případová studie jedné obce zaměřená na lokální identitu). Diplomová práce. Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze. Praha. 2002
- Toepel, K.: Evaluation in der Regionalpolitik. Vierteljahrshefte zur Wirtschaftsforschung. 69. 2000 (3): 395-405

Tvrdoň, J.: Strategické zameranie regionálnej politiky v ekonomike SR v podmienkach európskej integrácie. In: Prostorový rozvoj a plánování jako společné téma regionální politiky, územního plánování a evropské integrace. MMR. Praha. 2006

Velký sociologický slovník I.,II. Karolinum. Praha. 1996

Ostatní prameny:

Akt o jednotné Evropě. 1986

Amsterodamská smlouva. 1997

Budapešťská deklarace o světovém dědictví. 2002

Centrum pro regionální rozvoj České republiky. www.crr.cz

Corkská deklarace. 1996

Český statistický úřad. www.szso.cz

Das Dienstleistungsportal der Landesverwaltung. www.service.brandenburg.de

Entwicklungsplan für den ländlichen Raum Brandenburgs und Berlin 2007-2013

Fünfunddreissigster Rahmenplan der Gemeinschaftsaufgabe „Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur“ für den Zeitraum 2006 bis 2009

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland.

Im Dienst der Regionen. Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europäischen Gemeinschaften. Luxemburg. 2004

Jak funguje Evropská unie. Průvodce občana institucemi EU. Úřad pro úřední tisky Evropských společenství. Lucemburk. 2004

Konzultační dokument „Venkov“. MMR. Praha. 1998

Národní rozvojový plán 2007-2013

Národní strategický referenční rámec ČR 2007-2013

Neue Perspektiven für die Entwicklung des ländlichen Raums in der EU. Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europäischen Gemeinschaften. Luxemburg. 2006

Salzburská deklarace. 2003

Smlouva o Evropské unii. 1992

Smlouva o založení Evropského společenství uhlí a oceli. 1951

Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství. 1957

Smlouva o založení Evropského společenství pro atomovou energii. 1957.

Smlouva z Nice. 2002

Statistický lexikon obcí ČSSR 1982. Praha. 1984

Strategie regionálního rozvoje ČR. 2006

Program rozvoje venkova České republiky na období 2007-2013

World Urbanization Prospects. OSN. New York. 2004

www.brandenburg.de

www.ekocentrum.eu

www.museumsdorf-glashuette.de

www.lag-flaeming-skate.de

www.solvayovylomy.cz

www.svatyjan.cz

Zásady regionální hospodářské politiky vlády České republiky. Usnesení 759/1992

Zásady regionální politiky ČR. Usnesení 235/1998

Zásady pro poskytování účelových dotací obcím z rozpočtové kapitoly Ministerstva pro
místní rozvoj v rámci Programu obnovy venkova. Usnesení 730/1998

Zákon 128/2000 Sb., o obcích

Zákon 129/2000 Sb., o krajích

Zákon 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje.

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA 1

EVROPSKÁ STRUKTURÁLNÍ POLITIKA V OBDOBÍ 2007 – 2013 (CÍLE A OPERAČNÍ PROGRAMY V ČESKÉ REPUBLICE)

PŘÍLOHA 2

MAPA REGIONŮ SE SOUSTŘEDĚNOU PODPOROU STÁTU NA OBDOBÍ 2007 – 2013 (ČESKÁ REPUBLIKA)

PŘÍLOHA 3

MAPA OBLASTÍ PODPORY V RÁMCI SPOLEČNÉHO ÚKOLU „ZLEPŠENÍ REGIONÁLNÍ HOSPODÁŘSKÉ STRUKTURY“ NA OBDOBÍ 2007 – 2013 (NĚMECKO)

PŘÍLOHA 4

FOTODOKUMENTACE OBCE SVATÝ JAN POD SKALOU

PŘÍLOHA 5

FOTODOKUMENTACE VESNICE GLASHÜTTE